

**M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A**

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ženy v parížskej spoločnosti počas obdobia Belle Époque

Bakalárska práca

LENKA ŠEMRINCOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Jana Vlčková Musilová, Ph.D.

Katedra historie

Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Brno 2026

MUNI
PED

Bibliografický záznam

Autor:	Lenka Šemrincová Pedagogická fakulta Masarykova univerzita Katedra historie
Název práce:	Ženy v parížskej spoločnosti počas obdobia Belle Époque
Studijní program:	Francouzský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor:	Dějepis se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Jana Vlčková Musilová, Ph.D.
Rok:	2026
Počet stran:	123
Klíčová slova:	Belle Époque, Paříž, ženy, sociálne postavenie, feminizmus, emancipácia, každodenný život

Bibliographic record

Author: Lenka Šemrincová
Faculty of Education
Masaryk University
Department of History

Title of Thesis: Women in Parisian society during the Belle
Époque era

Degree Programme: French Language for Education

Field of Study: History for Education

Supervisor: Mgr. et Mgr. Jana Vlčková Musilová, Ph.D.

Year: 2026

Number of Pages: 123

Keywords: Belle Époque, Paris, women, social status,
feminism, emancipation, everyday life

Anotace

Bakalárska práca sa zaoberá sociálnym postavením a emancipačnými snahami žien v Paríži v období Belle Époque. Skúma rozdiely v životnej realite žien v závislosti od ich sociálneho pôvodu, pričom sa zameriava najmä na kontrast medzi ženami z buržoázie a ženami z nižších spoločenských vrstiev. Práca zároveň venuje osobitnú pozornosť vývoju feministického hnutia a sústreďuje sa na jeho hlavné prúdy, stratégie a vybrané osobnosti, ktoré formovali jeho podobu na prelome 19. a 20. storočia.

Abstract

The bachelor's thesis discusses the social status and emancipatory efforts of women in Paris during the Belle Époque era. It explores differences in the lives of women in different social environment, especially focusing on the contrast between bourgeois women and those from lower social classes. This thesis also pays particular attention to the development of the feminist movement, focusing on its main streams, strategies, and selected personalities who shaped the movement at the turn of the 19th and 20th centuries.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně 19. dubna 2026

.....
Lenka Šemrincová

Pod'akovanie

Chcela by som sa pod'akovať vedúcej práce Mgr. et Mgr. Jane Vlčkovej Musilovej, Ph.D za jej čas a pozornosť, ktoré venovala mojej práci. Rovnako by som chcela vyjadriť vďaku svojej rodine a priateľom, ktorí ma neustále podporovali.

Obsah

Zoznam tabuliek	13
Zoznam pojmov a skratiek	15
Úvod	17
1 Sociálne vrstvy a postavenie žien	22
1.1 Ženy z buržoázie	22
1.1.1. Výchova a formovanie k manželskej úlohe	22
1.1.2. Manželstvo, materstvo a spoločenský život	29
1.1.3. Vzdelanie, pracovné možnosti a spoločenské očakávania	37
1.2. Ženy z nižších sociálnych vrstiev	40
1.2.1. Mzdové podmienky pracujúcich žien	40
1.2.2. Rozšírenie ženského zamestnania	53
1.2.3. Životné podmienky a sociálna zraniteľnosť žien	65
2 Vývoj emancipačných snáh a ženského hnutia	72
2.1. Historické korene a dedičstvo nerovnosti	72
2.1.1. Vybrané iniciatívy žien od Veľkej francúzskej revolúcie po Parížsku komúnu	72
2.1.2. Východiská emancipačných snáh v období Belle Époque	76
2.2. Umiernené a radikálne prúdy emancipačných snáh (70.–90. roky)	78
2.2.1. Republikánsky feminizmus a jeho stratégie	78
2.2.2. Od medzinárodných kongresov k reformám	83
2.2.3. Radikálny prístup k emancipácii žien	93
2.3. Premeny feminizmu na prelome 19. a 20. storočia	101
2.4. Rozmach ženského hnutia pred prvou svetovou vojnou	105

2.4.1.	Formovanie organizovaného hnutia	105
2.4.2.	Stupňovanie tlaku na volebné právo žien	108
Záver		115
Pramene a literatúra		117
	Pramene.....	117
	Literatúra	124
	Internetové zdroje	127

Zoznam tabuliek

Tab. 1: Aktívna populácia vo Francúzsku 1876–1906.....	41
Tab. 2: Rozpätie denných miezd žien a mužov v priemysle (Paríž a predmestie).....	44
Tab. 3: Cena vybraných základných potravín.....	44
Tab. 4: Minimálne ročné životné náklady a potrebná mzda.....	45
Tab. 5: Počet služobníctva v Paríži pre obdobie 1896–1906	62

Zoznam pojmov a skratiek

- CNFF – *Conseil national des femmes françaises*
- UFSF – *Union française pour le Suffrage des Femmes*

Úvod

Belle Époque bola éra, v ktorej sa začali zlepšovať životné podmienky širokých vrstiev obyvateľstva, avšak nemožno ju považovať za *belle*, teda krásnu, pre všetkých. Rozdiely v spoločenskom postavení, veku aj geografii (koncentrácia ekonomického a kultúrneho života v hlavnom meste) zohrávali dôležitú úlohu. Napriek týmto odlišnostiam zostávalo pohlavie jedným z kľúčových faktorov spoločenského rozdelenia. Belle Époque bolo pre ženy rozporuplným obdobím. Žili na pozadí režimu Tretej republiky, ktorý na jednej strane hlásal slobodu a rovnosť všetkých svojich občanov, ale na druhej strane oboje upieral ženskej polovici obyvateľstva.¹ Tento rozpor poukazoval na jeden z rozdielov medzi idealizovaným obrazom Belle Époque a skutočným postavením žien vo vtedajšej spoločnosti.

Pohľad na parížsku spoločnosť a najmä na dejiny žien v danom období je spracovaný v publikáciách, predovšetkým v anglickom a francúzskom jazyku. Problematika postavenia žien v širšom časovom rámci od konca 18. storočia po začiatok 20. storočia je analyzovaná v syntetických prácach, akými sú napríklad dielo *France and women 1789–1914: gender, society and politics* od Jamesa F. McMillana alebo publikácia *Women in France Since 1789: The Meanings of Difference* od Susan K. Foleyovej, ktoré poskytujú pohľad na vývoj postavenia žien v kontexte spoločenských a politických zmien. Na vývoj feministického a emancipačného hnutia sa zameriava napríklad práca *French feminism in the nineteenth century* od Claire Goldberg Mosesovej. Osobitnú pozornosť venujú

¹ HOLMES, D. – TARR, C. (edd.): *A “Belle Époque”? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 2–3.

historici každodennému životu žien, napríklad Michelle Perrotová v diele *La vie de famille au XIXe siècle*. Na špecifické prostredie parížskej spoločnosti okolo roku 1900 sa zameriava Anne Martin-Fugierová v dielach *La place des bonnes: la domesticité féminine à Paris en 1900* a *La bourgeoisie*, ktoré približujú každodennosť odlišných ženských sociálnych skupín. Perspektívu pracujúcich žien dopĺňa aj Ki-Chan Byeon v práci *Les Ouvrières de Paris, travail et famille (1872–1914)*, ktorá sa zameriava na prepojenie pracovného a rodinného života parížskych robotníčok.

Práca tak vychádza z doterajších zahraničných výskumov a reaguje na relatívne menšiu mieru spracovania tejto témy v domácom prostredí. Jej cieľom je analyzovať sociálne postavenie a emancipačné snahy žien v Paríži v období Belle Époque, s dôrazom na rozdiely v ich životnej realite v závislosti od sociálneho pôvodu. Pozornosť je pritom sústredená najmä na kontrast medzi ženami z buržoázných a nižších spoločenských vrstiev a na ich každodenný život. Súčasne sa práca venuje aj vývoju feministického hnutia, jeho hlavným prúdom, stratégiám a vybraným osobnostiam daného obdobia, ktoré prispeli k premene tradičného obrazu ženy v spoločnosti. V tomto kontexte práca približuje danú problematiku domácomu čitateľovi a prispieva k hlbšiemu porozumeniu postavenia žien v kontexte prelomu 19. a 20. storočia.

Motiváciou k spracovaniu tejto problematiky bola jej úzka prepojenosť s francúzskym prostredím a jazykom, ako aj záujem o tematiku ženskej histórie a každodennosti, ktorej sa vo výučbe dejepisu venuje skôr okrajová pozornosť.

Pri spracovaní práce boli využité základné metódy historikovej práce. Kľúčovú úlohu zohrala najmä priama metóda, ktorá spočíva v získavaní historických faktov priamo z prameňov a predpokladá ich kritické posúdenie, overenie spoľahlivosti a následnú rekonštrukciu

historických javov súvisiacich s postavením žien v sledovanom období. V menšej miere bola využitá aj štatistická metóda, ktorá umožňuje zachytiť spoločenské javy prostredníctvom ich číselného vyjadrenia, najmä pri sledovaní určitých trendov. Súčasne bola uplatnená aj biografická metóda, najmä pri analýze emancipačných snáh, ktorá prostredníctvom štúdia životných osudov vybraných osobností prispieva k lepšiemu pochopeniu dobových vzťahov, činností a širších spoločenských súvislostí.²

Pri práci s prameňmi bola uplatnená ich kritická analýza s dôrazom na posúdenie ich vierohodnosti a výpovednej hodnoty. V najväčšom rozsahu bola využívaná dobová tlač, pričom bol zohľadnený autor textu aj charakter periodika, v ktorom boli publikované, keďže ich formulácia a interpretácia udalostí mohla byť v určitých prípadoch ovplyvnená dobovým kontextom či ideovým zameraním. Okrem toho boli využívané aj dobové štúdie zamerané na sociálne postavenie žien a úryvky z literárnych diel, ktoré slúžia na ilustráciu dobových predstáv a spoločenských očakávaní.

Samotná práca je rozdelená do dvoch hlavných častí, ktoré zodpovedajú jej kapitolám. Prvá časť sa zameriava na spoločenské postavenie žien a ich každodennú realitu v závislosti od sociálneho pôvodu, čomu zodpovedá aj jej vnútorné členenie. Predstavuje tak analýzu životných podmienok žien v Paríži v sledovanom období. Druhá časť práce sa venuje vývoju postavenia žien, pričom sleduje pretrvávajúce nerovnosti a východiskovú situáciu Tretej republiky, ako aj postupné zmeny v období Belle Époque. Osobitná pozornosť je najprv venovaná

² VACULÍK, J. – ČAPKA, F.: *Úvod do studia dějepisů a historický proseminář*. Brno 2011, s. 72–80.

individuálnym iniciatívam, ktoré postupne prerástli do organizovaného hnutia vrátane formulovania požiadaviek na volebné právo.

S prihliadnutím na charakter skúmanej problematiky si práca takisto vyžaduje bližšie vymedzenie použitých pojmov, niektorých metodologických špecifik a časového rámca.

Vzhľadom na využitie zahraničných zdrojov je text do značnej miery založený na autorskom preklade. Pri priamych citáciách ide o vlastné preklady, keďže oficiálne slovenské verzie väčšiny použitých diel nie sú k dispozícii. Výnimku predstavuje jedine dielo *Pamäti slušného dievčaťa* od Simone de Beauvoirovej, ktoré je citované z existujúceho prekladu. Autorka práce sa pri preklade snažila zachovať čo najvernejšie nielen doslovný význam, ale aj obsahový zmysel pôvodného textu. Pri spracovaní boli využité aj nástroje DeepL, Lingea a ChatGPT ako pomocné nástroje pri preklade cudzojazyčných textov, pričom slúžili výhradne na tento účel a ich výstupy boli následne vzájomne porovnávané a upravované s cieľom dosiahnuť čo najpresnejší preklad.

Francúzske názvy sú v texte ponechané v pôvodnom znení, ich preklad je v prípade potreby uvedený v poznámke pod čiarou. V súlade s odbornými zásadami je pritom uprednostňovaný ustálený slovenský ekvivalent, pokiaľ existuje. V prípadoch, keď takýto ekvivalent nie je k dispozícii, je použitý autorský preklad, ktorý sa usiluje čo najvernejšie sprostredkovať význam pôvodného pojmu.

Citácie z periodík boli čerpané z digitálnych knižníc Gallica a Bibliothèques patrimoniales. V niektorých prípadoch ide o naskenované zväzky periodík so zmeneným číslovaním strán, ktoré nezodpovedá pôvodnému číslovaniu jednotlivých vydaní (napr. denníkov či mesačníkov). Keďže z dostupných zdrojov nebolo možné pôvodné číslovanie pri prameňoch, ktorých sa toto špecifikum týka, spoľahlivo rekonštruovať,

práca uvádza aj konkrétnu internetovú adresu, z ktorej bol zdroj čerpaný, s cieľom zabezpečiť jeho dohľadateľnosť.

Zoznam použitých prameňov je zároveň usporiadaný abecedne, pričom pri názvoch diel obsahujúcich určitý člen (Le, La, L', Les) sa tento člen pri radení neberie do úvahy a poradie sa určuje podľa začiatočného písmena nasledujúceho slova.

Okrem uvedených špecifík je potrebné bližšie vymedziť aj sledovaný časový úsek. Termín Belle Époque sa začal používať až po prvej svetovej vojne a retrospektívne, s istou mierou nostalgie, označoval obdobie pred jej vypuknutím.³ Presnejšie časové ohraničenie tohto úseku však zostáva predmetom diskusie, pričom jednotliví autori používajú odlišné vymedzenia. Táto bakalárska práca pracuje s časovým rámcom rokov 1871 až 1914, teda dobou medzi Parížskou komúnou a prvou svetovou vojnou. Zároveň ide o čas spojený s nástupom nového politického režimu, konkrétne s etablovaním Tretej republiky vo Francúzsku. Vďaka širšiemu rámcu je tak možné zachytiť vývoj v tomto období a nielen jeho statický obraz.

³ SAVEY, N.: *La Belle Époque et... les femmes*. In: LE GUENNEC, F. – ZMELTY, N.-H. (edd.): *La Belle Époque des femmes: 1889–1914*. Orléans 2012, s. 13.

1 Sociálne vrstvy a postavenie žien

Kategória ženy je veľmi obšírnou skupinou. Jedným z najväčších rozdielov môžeme považovať, aj podľa historičky Michelle Perrotovej, sociálnu triedu. Tá vytýčila rozdiel medzi buržoáznou ženou a ženou z ľudu, ktoré v základe používa aj táto práca.⁴

1.1 Ženy z buržoázie

1.1.1. Výchova a formovanie k manželskej úlohe

Až do konca 19. storočia dostávali mladé ženy len sporadické vzdelanie, ktoré z nich malo urobiť vhodné spoločníčky pre svojich manželov.⁵ Ak mali byť vzdelávané, nebolo to v mene individuálneho rozvoja alebo intelektuálnej zvedavosti, ale podľa miesta, ktoré budú musieť zastávať vo svojej domácnosti a spoločnosti.⁶ V buržoázných rodinách sa dievčatám vzdelávanie síce nezakazovalo, no zároveň sa nepovažovalo za potrebné ich v ňom výraznejšie podporovať.⁷ Preto sa ženám odporúčalo všeobecné vzdelanie. Príliš veľa špecializácie by ich mohlo viesť k vášni pre štúdium a odviesť ich z cesty, ktorá im bola určená.⁸

⁴ HOLMES, D. – TARR, C. (edd.): *A "Belle Époque"? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 82.

⁵ FOLEY, S. K.: *Women in France since 1789: the meanings of difference*. Basingstoke 2004, s. 29.

⁶ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 260.

⁷ Tamtiež, s. 241.

⁸ Tamtiež, s. 260.

V období dospievania boli dievčatá zo spoločenskej elity často považované za „slabé“ a náchylné na „choroby“, zatiaľ čo mladí muži v ich veku boli vnímaní ako silnejší a sebavedomejší. Kým puberta u chlapcov symbolizovala rastúcu možnosť osobnej nezávislosti, u dievčat sa chápala ako posun smerom k väčšej závislosti od druhých. Fyzická slabosť sa považovala za ich prirodzenú vlastnosť a lekári im pripisovali len veľmi obmedzenú schopnosť fyzickej námahy, napriek tomu, že roľnícke a robotnícke dievčatá v rovnakom veku pracovali tvrdo a dlhé hodiny.⁹

Ich vzdelávanie prebiehalo v kolégiách, internátnych školách alebo kláštoroch vedených mníškami a trvalo niekoľko rokov.¹⁰ Dievčatá si tam zdokonaľovali najmä svoje morálne a spoločenské vzdelanie a osvojovali si „umenie príjemného správania“, ktoré ich malo urobiť vhodnými a atraktívnymi v spoločenských salónoch.¹¹ Ich štúdium zvyčajne pozostávalo zo základov histórie, geografie a jedného či viacerých cudzích jazykov, ktoré im umožňovali inteligentne konverzovať na témy všeobecného rozhľadu.¹² Okrem toho sa učili vyšívať, šiť, hrať na klavír, maľovať, písať listy a viesť účty. Súčasťou výučby boli aj základy konverzácie a „umenia prijímať hostí“, ktoré sa považovali za nevyhnutnú zručnosť budúcich dám.¹³ V mnohých ohľadoch bol obsah dievčenského vzdelávania menej dôležitý ako formovanie jej osobnosti a pohľadu na svet prostredníctvom vzdelávacieho procesu. Stať sa ženou znamenalo naučiť sa

⁹ Foley, S. K.: c.d., s. 32.

¹⁰ PACAUD, S.: *La condition de la femme à la Belle Époque: à travers la carte postale*. Romorantin 2003, s. 58.

¹¹ PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 87.

¹² Foley, S. K.: c.d., s. 30.

¹³ Pacaud, S.: c.d., s. 58.

stelesňovať cnosti ženskosti, ktoré neboli ľahko zlučiteľné s trvalým intelektuálnym rozvojom. Školské ceny pre dievčatá kládli dôraz na charakter pred schopnosťami: napríklad, cena za vedomosti na elitnej škole Marie d'Agoultovej bola menšou cenou ako cena za dobré správanie.¹⁴

Vedenie domácnosti bolo takisto súčasťou vzdelania, ktoré sa od ženy z buržoázie očakávalo. Najbohatšie rodiny síce zamestnávali gazdinú, ktorá dohliadala na služobníctvo, no pre väčšinu žien bol výcvik v organizácii chodu domácnosti, správe rozpočtu a dohľade nad každodennou prácou služobníctva nevyhnutný.¹⁵ Mladé dievčatá sa na manželský život nepripravovali len pod vedením svojich matiek, ale častokrát po ukončení štúdia navštevovali kurzy domácich prác. Kurzy tohto typu boli na prelome storočí veľmi populárne, rovnako ako knihy či časopisy s danou tematikou (napríklad *La femme chez elle*¹⁶). Venovali sa témam ako hygiena, domáca ekonómia, šitie či varenie a v Paríži existovalo viacero takýchto inštitúcií, ktoré tento typ výučby poskytovali. Spomenúť môžeme napríklad kurzy na ulici Royale 14, na adrese rue de Varenne 21 a rue du Rocher 61 založené grófkou Jeanne de Diesbachovou alebo *Le Cours pratique ménager Saint-Sulpice*¹⁷ na ulici Cassette 26. Inštitúcia grófkou Diesbachovej ponúkala súkromné kurzy pre mladé dámy, ktorých cieľom bolo vstúpiť ženám z elity „vedomosti o hodnote práce“. Od roku 1902 navyše poskytovala aj *cours normal* na prípravu učiteliek domácich prác a okrem toho aj kurz domácich prác určený pre pracujúce robotníčky. Jeanne de Diesbachová vo svojej knihe opisovala príklad, ktorým ilustrovala potrebu tohto vzdelania pre dámy: „Domácemu

¹⁴ Foley, S. K.: c.d., s. 30.

¹⁵ Foley, S. K.: c.d., s. 30.

¹⁶ Preklad: Žena v domácnosti.

¹⁷ Preklad: Kurz praktických domácich prác v Saint-Sulpice.

vzdelávaníu môže a má prináležať úloha doplniť medzery vo výchove dievčat. Koľko mladých žien celé roky nariekalo nad svojou neskúsenosťou v domácich prácach! Jedna z nich rozprávala prostodušne, bez obáv, že vyvolá posmech svojho okolia, ako raz, keď bola zbavená pomoci svojej služobníčky, márne skúšala zapáliť sporák, jej manžel, ktorý musel v stanovený čas odísť z domu, bol napokon nútený odísť bez raňajok.“¹⁸

Na tri sekcie bol rozdelený aj *Le Cours pratique ménager Saint-Sulpice*. Prvá sekcia bola určená mladým ženám od šestnástich rokov zo zámožnejších rodín, kurzy boli platené a ich výťažok slúžil na financovanie ďalších dvoch sekcií, ktoré boli určené pre robotnícku triedu a pozostávali z večerného vyučovania pre ženy pracujúce počas dňa. Program prvej sekcie sa začínal kurzami varenia. Mladé ženy chodili na trh, učili sa zostaviť jedálny lístok a potom zjedli to, čo si pripravili na obed. Nasledovala náuka strihania a módného návrhárstva, kde sa nielen učili vyrábať klobúky, ale snažili sa aj o pestovanie ich vkusu a presvedčiť ich, že „pôvab je priateľom jednoduchosti“. Nakoniec sa ponúkali kurzy hygieny a ošetrovania rán, záhradníctva, upratovania, žehlenia a vyšívania. Medzi vyučovanými prácami bolo vyšívanie, háčkovanie, pletenie a kvety: kvety do domácnosti, na živôtky a na klobúky.¹⁹

Všetko prispievalo k tomu, aby sa žene neustále pripomínali jej povinnosti: moralizujúce príhovory, výchovné knihy, príručky

¹⁸ DIESBACH, Ctess: *Enseignement ménager: la nécessité, la nature, le programme, la directrice, les résultats de cet enseignement*. Paris 1914, s. 19. Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/727475423/Enseignement-menager-la-necessite-Diesbach-Ctesse-bpt6k5579794d> (cit. 14. 11. 2025).

¹⁹ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 29–32.

spoločenského správania určené mladým dievčatám, náboženské vzdelávanie. Usilovalo sa jej vštepiť predovšetkým nie len jej práva, ale hlavne jej povinnosti, najmä povinnosť obetavosti voči manželovi, deťom a domácnosti.²⁰

Dievčatá boli povzbudzované, aby čítali literatúru, ktorá posilňovala ženské cnosti skromnosti, prispôsobivosti a obetavosti. Knihy varovali, že odklon od očakávanej ženskej roly môže viesť k neprijemným následkom. Intelektuálne hrdinky románov od Colette Yverovej dokazovali trpkú skúsenosť neschopnosti zladať profesiu so ženskými rolami, čo viedlo k ich osobnému alebo rodinnému zlyhaniu. Na konci knihy *Princesses de science* (1907) došlo k uvedomeniu postavy: „Milovala som ho. A milovala som aj medicínu. Žena má milovať iba svojho manžela. Ja som to nepochopila, mala som sa uspokojiť s veľkým šťastím, ktoré mi ponúkal ako manžel a nemala som k tomu pridávať ešte to, čo som hľadala vo svojom povolaní... Vidíte, madame, akú spoved' vám tu robím... Zatiaľ čo ja som bola šťastná, môj manžel nie.“²¹ Tieto príbehy učili, že muži nebudú milovať ženy, ktoré sa usilujú byť iné alebo ktoré vystupujú mimo svoje pridelené role. Čítaním „dobrých kníh“ sa dievčatám vštepovalo, že najdôležitejším predpokladom úspešnej budúcnosti je páčiť sa druhým, najmä mužom a literatúra tento vzor len posilňovala.²²

Tento model výchovy sa odrážal aj v osobných svedectvách žien vyrastajúcich na začiatku 20. storočia. Simone de Beauvoirová napríklad opísala svoju výchovu týmito slovami: „Hoci som sa ju nesnažila

²⁰ Pacaud, S.: c.d., s. 41.

²¹ YVER, C.: *Princesses de science*. Paris 1940, s. 252. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33527474/f7.item> (cit. 15. 11. 2025).

²² Foley, S. K.: c.d., s. 36.

*napodobňovať, formovala ma. Vštepovala mi zmysel pre povinnosť, ako aj zásady sebaodriekania a skromnosti. (...) od mamy som sa naučila stiahnuť sa do úzadia, ovládať svoj jazyk, cenzurovať svoje túžby, povedať a urobiť presne to, čo sa malo povedať a urobiť. Nič som nežiadala a odvážila som sa na máločo.*²³

Žena (vydatá, vdova alebo stará dievka) nesmela sama vstúpiť na verejné miesto, do kaviarne, reštaurácie, divadla a už vôbec nie mladé dievča. Na druhej strane, žena mohla sama chodiť do kostola, do obchodov a navštevovať priateľov. Dievča nemalo takmer nikdy dovolené chodiť von samo, ani keď išlo o charitatívnu činnosť. Pauline de Pangeová uviedla, že ako sedemnásťročná by bola bývala rada chodila do dielne na ulici Monceau, aby čítala mladým robotníckam, kým ony šili. Jej matka to odmietla z hygienických dôvodov, pretože sa obávala kontaktu s mikróbmami. Čo však nehovorila a čoho sa obávala najviac, bol kontakt svojej dcéry, ktorá bola v zásade chránená pred všetkým a nepoznala realitu života, s dievčatami z ľudu. Mohli by jej otvoriť oči v otázke sexuality. Grófka de Pangeová tiež spomínala, že až do veku dvadsať rokov nemala právo zodvihnúť telefón, bola to otázka slušnosti.²⁴

Dievča teda vychádzalo v sprievode svojej matky, učiteľky alebo slúžky. Marie Bashkirtseffová vo svojom denníku zdôraznila, že ak sa chce stať umelkyňou, musí mať možnosť vychádzať sama, čo však pre slušné dievča nebolo dovolené. Otvorene opísala frustráciu, ktorú pri tomto obmedzení pociťovala: „*To, čo závidím, je sloboda prechádzať sa úplne sama, chodiť sem a tam, sedieť na lavičkách v Tuileries a najmä v Luxemburských záhradách, zastavovať sa pri výkladoch s umeleckými dielami, vstupovať*

²³ BEAUVOIR, S. de: *Pamäti slušného dievčaťa*. Bratislava 2025, s. 46.

²⁴ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 28.

do kostolov, múzeí, prechádzať sa večer po starých uliciach; to je to, čo závidím a to je sloboda, bez ktorej sa nemôžete stať skutočným umelcom. Myslíte si, že si môžete užívať to, čo vidíte, keď ste niekým sprevádzaná alebo keď musíte čakať na auto, spoločníčku alebo rodinu, aby ste mohli ísť do Louvru? Ach, do čerta, vtedy sa hnevám, že som ženou! — Zoženiem si buržoázne šaty a parochňu, urobím sa tak škaredou, že budem slobodná ako muž. To je sloboda, ktorá mi chýba a bez ktorej nemožno vážne dosiahnuť niečo významné.“ (2. januára 1879)²⁵

Niektoré dievčatá mali viac slobody, najmä tie, ktoré chodili do verejných škôl, pretože sa mohli pohybovať voľnejšie ako ostatné. Pokiaľ však správa školy nezastúpila úlohu dozoru. Na lýceu Fénelon okolo roku 1910 zaviedli dohľad nad dievčatami na ulici alebo v okolí budovy. Ak ich pristihli s chlapcami, boli vylúčené zo školy.²⁶

Tento režim však nepretrval bezo zmeny. Ku koncu Belle Époque sa režim dohľadu a gardedám pomaly uvoľňoval. Už nebolo napríklad potrebné, aby ich niekto sprevádzal do obchodných domov na nákupy alebo do športových klubov.²⁷ Clara Malrauxová, ktorá mala v roku 1918 osemnásť rokov, spomínala, že vojna zásadne zmenila jej život. Ostrihala si vlasy a konečne mohla chodiť von sama. Tento trend sa objavoval už predtým, no vojna celý proces výrazne urýchlila.²⁸

²⁵ BASHKIRTSEFF, M.: *Journal de Marie Bashkirtseff. Tome 2*. Paris 1890, s. 105. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113055v/f1.item.r=trente> (cit. 14. 11. 2025).

²⁶ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 29.

²⁷ Pacaud, S.: c.d., s. 57.

²⁸ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 29.

1.1.2. Manželstvo, materstvo a spoločenský život

Pre ženy z vyšších vrstiev v 19. storočí nešlo o otázku, či sa vydajú, ale o to, koho si vezmú a podľa akých kritérií sa táto voľba uskutoční.²⁹ V prostredí buržoázie bolo bežné, že si mladí ľudia čím skôr zakladali vlastnú domácnosť, ktorá im zároveň poskytovala spôsob, ako získať spoločenskú nezávislosť od rodičov.³⁰ Manželstvo však bolo výsledkom rokovania vedených rodičmi, príbuznými či farárom, pričom všetky okolnosti museli byť starostlivo zvážené.³¹ Sobáš bol dohodnutý na základe vzájomného súhlasu, vášne v ňom boli vedľajšie, ba až nebezpečné. Najlepším manželstvom bolo dohodnuté manželstvo, v ktorom neskôr nasledovala náklonnosť a nie naopak.³²

Výhradne pre mladé dámy a mužov pripravených na sobáš sa organizovali tzv. *bals blanc*. Dievčatá uvažovali o tom, ktorý z džentlmenov by si ich mohol zvoliť, pokiaľ však ich myšlienky neznepokojovalo, ktorý z nich sa bude páčiť ich matke. Pretože to boli práve matky, ktoré dbali o dobrú povesť a slušnosť a zároveň sa snažili rozpoznať mladého muža s budúcnosťou alebo porovnávali veno mladých dievčat. Francúzsky zvyk požadoval, aby sa mladá žena vydala v priebehu roka, keď vstúpi do spoločnosti. Ak bola veľmi mladá, mohla absolvovať dve zimné sezóny za sebou. Historička Anne Martin-Fugierová uvádza príklad Camille Marbovej, ktorá opustila kláštor v júli 1898 vo veku pätnásť rokov, no vydala sa až v roku 1901, vo svojich osemnástich. Ak však žena vstúpila do tretej

²⁹ Foley, S. K.: c.d., s. 38.

³⁰ PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 55.

³¹ Tamtiež, s. 66–69.

³² Tamtiež, s. 10–11.

spoločenskej sezóny bez toho, aby zaujala potenciálnych nápadníkov, záujem už o ňu výrazne klesal. Aby si ju všimli, bola následne nútená pôsobiť koketne (t. j. flirtovať), a v niektorých prípadoch sa dokonca nechať skompromitovať, aby si tak zabezpečila manželstvo.³³

Katolícke názory na manželstvo v období Belle Époque úzko nadväzovali na Občiansky zákonník,³⁴ ktorý vyžadoval, aby manželky poslúchali svojich manželov.³⁵ Článok 213 tohto zákonníka stanovoval: „*Manžel je povinný chrániť svoju ženu, žena je povinná poslúchať svojho manžela.*“³⁶ Zákonník tak ustanovil, že vydatá žena mala postavenie maloletého. Inými slovami, staval ženu pod manželskú poručnícku moc, čím ju zbavoval právnej spôsobilosti rovnako ako deti.³⁷ Michelle Perrotová vo svojej knihe citovala: „*Rodina si vyžaduje mravy a štát si vyžaduje zákony. Posilnite domácu moc, prirodzený prvok verejnej moci, a potvrdte úplnú závislosť žien a detí, záruku stálej poslušnosti národov.*“³⁸ „Dobrá rodina“ bola základom štátu a najmä pre republikánov predstavovala súvislosť medzi láskou k rodine a láskou k vlasti, pričom materstvo sa chápalo ako spoločný základ oboch týchto citov.³⁹

³³ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoisie: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 22.

³⁴ *Code civil* schválený v roku 1804.

³⁵ Foley, S. K.: c.d., s. 36.

³⁶ *Code Napoléon: Édition originale et seule officielle*. Paris 1807, s. 55. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406276n/f8.item.texteImage> (cit. 15. 11. 2025).

³⁷ *La femme mariée avait le statut de mineure au même titre que les enfants*. Le site officiel du Gouvernement. Dostupné z: <https://www.info.gouv.fr/actualite/la-femme-mariee-avait-le-statut-de-mineure-au-meme-titre-que-les-enfants> (cit. 20. 11. 2025).

³⁸ PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 16.

³⁹ Tamtiež, s. 23.

Ako ústredná postava rodiny aj občianskej spoločnosti otec dominoval súkromnému životu Belle Époque. Právo, filozofia aj politika spoločne upevňovali a potvrdzovali jeho autoritu. Manželov vplyv sa prejavoval aj v každodennosti domácnosti, najmä prostredníctvom financií. V buržoázných rodinách určoval domáce výdavky tak, že manželke odovzdával jednu celkovú sumu, často veľmi tesnú.⁴⁰

Takéto fungovanie domácnosti zapadalo do modelu, v ktorom mužom patrila verejná sféra, zastávali riadiace pozície v štáte a vo svete obchodu, ženám naopak scéna súkromná. „Ženy túžia po manželstve len preto, aby sa stali panovníčkami malého štátu, ktorý nazývajú svojou domácnosťou.“⁴¹ A práve preto sa pani domu udeľoval titul „ministerka vnútra“.⁴² Na túto pozíciu sa pripravovali už vo vyššie spomínaných kurzoch, ale takisto mohli čerpať z mnohopočetnej literatúry či časopisov. Oblúbeným dielom bola napríklad kniha od madam Gacon-Dufourovej s názvom *Manuel complet de la maitresse de maison et de la parfaite ménagère*,⁴³ ktorá zhrňovala rady od výchovy detí, nákupov pre domácnosť až po možnosti konzervácie potravín a recepty. Takisto *Cours d'enseignement ménager*,⁴⁴ slúžiaci pravdepodobne ako učebnica, popisoval úlohy v domácnosti spojované postupne s každým mesiacom v roku.⁴⁵ Alebo

⁴⁰ Tamtiež, s. 42–45.

⁴¹ PROUDHON, P.-J.: *Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère. Tome 2*. Paris 1867, s. 279. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65348482/f11.item.texteImage> (cit. 20. 11. 2025).

⁴² MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 182.

⁴³ Preklad: Komplettná príručka gazdinej a dokonalej hospodárky.

⁴⁴ Preklad: Kurz domácich prác.

⁴⁵ Dielo je pedagogicky zamerané, obsahuje obrázky s popismi a po každej kapitole sú dokonca navrhnuté otázky a logické úlohy spojené s domácnosťou.

tiež mesačník *La Jeune mère ou L'éducation du premier âge*⁴⁶ orientujúci sa na problematiku starostlivosti o malé deti.

Cieľom, na ktorý boli ženy pripravované od detstva a ku ktorému mali smerovať svojim vstupom do manželstva, bolo materstvo. To bolo považované za ich „prirodzenú“ a kľúčovú spoločenskú funkciu. Susan K. Foleyová poukázala na to, ako bol dievčatám vštepovaný idealizovaný obraz materstva, podľa ktorého mali mať „*vo svojich rukách integritu rodiny, česť a pokoj domova, prosperitu domácnosti*“ a nieť zodpovednosť za „*veľkú časť osudu našej krásnej krajiny*“.⁴⁷ Napriek tomu sa glorifikácia materstva neodrážala v právnom postavení matiek, ktoré naďalej zostávali v pozícii maloletých, bez oficiálneho práva rozhodovať o vlastných deťoch. Kultúrne posolstvá o materstve boli teda pre dievčatá rozporné, pretože prestíž, ktorou bolo materstvo obklopené v teórii, sa v praxi nijako neprejavovala. Materstvo, skôr než samotné manželstvo, dávalo ženám zmysel života a niektorým zároveň poskytovalo emocionálne naplnenie, ktoré v partnerstve nenachádzali.⁴⁸

Vo všetkých spoločenských vrstvách bola raná starostlivosť o dieťa záležitosťou žien a bola výrazne feminizovaná. Chlapci aj dievčatá nosili až do troch či štyroch rokov šaty a dlhé vlasy a voľne sa pohybovali v blízkosti svojej matky alebo služobnej.⁴⁹ Okrem výchovy matka dohliadala aj na štúdium svojich detí, najmä synov, ktorí vo vzdelávaní pokračovali na lýceu a pripravovali sa na maturitu. Ako uviedla Pauline

⁴⁶ Preklad: Mladá matka alebo Výchova v ranom veku.

⁴⁷ Foley, S. K.: c.d., s. 47.

⁴⁸ Tamtiež

⁴⁹ PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 77.

Kergomardová,⁵⁰ matka k tomu potrebovala aj vlastné vzdelanie na dostatočnej úrovni, aby ich dokázala sprevádzať v štúdiu. Mnohé ženy však prežívali bolestivý moment, keď už nedokázali udržať krok s intelektuálnym rozvojom svojich synov.⁵¹ Existovali prípady, keď by bolo bývalo lepšie, keby tieto vzdelané ženy mali vlastné povolanie. Prebytok energie, ktorý nemohli uplatniť mimo rodiny, často prenášali na svoje deti. Niekedy ich ovládla horúčkovitá potreba organizovať a vzdelávať, čo z detí robilo prvé obete. „Materinská povinnosť“ tak niekedy nadobúdala až desivú podobu, keď matka do dieťaťa vkladala všetku energiu a vyžadovala, aby uspelo namiesto nej.⁵²

Svoju angažovanosť mohli ženy uplatňovať v charitatívnej činnosti, ktorá bola považovaná ako rozšírenie ich materskej úlohy.⁵³ Žena, ktorá mala to šťastie, že oplývala peniazmi, viac časom a vzdelaním, si tieto výhody nemala užívať len pre seba. Nestačilo byť formálne zapísaná medzi podporovateľmi dobročinnosti, očakávalo sa, že sa zapojí do aktívnej filantropie, akoby tým symbolicky vyrovnávala privilégiá svojho pôvodu.⁵⁴ Od žien z buržoázie sa predpokladalo, že jedno či dve popoludnia v týždni venujú dobročinným aktivitám a mnoho ďalších hodín výrobou predmetov na predaj na charitatívnych bazároch.⁵⁵ V diele *La Bourgeoise*

⁵⁰ Inšpektorka materských škôl, ktorá nebola zástankyňou práce matky mimo domácnosti, tvrdila však, že vzdelanie na vysokej úrovni je pre matku nevyhnutné.

⁵¹ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 267.

⁵² MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 242.

⁵³ Foley, S. K.: c.d., s. 52.

⁵⁴ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 208.

⁵⁵ Foley, S. K.: c.d., s. 52.

grófká de Sesmaisonsová opísala charitatívnu činnosť dám, ktoré viedli organizáciu *Œuvre d'assistance par le travail*⁵⁶ v 16. obvode⁵⁷: „Dvakrát týždenne sa tieto dobrosrdečné ženy (grófká de Bourqueneyová, pani Gavoignetová a pani Blaisová, barónka de Boigneová) a ďalšie členky výboru už o 8. hodine ráno vytrhnú zo svojich luxusných domovov a napriek chladu, snehu a dažďu strávia tri alebo štyri hodiny v smutnej sále radnice 16. obvodu, kde rozdeľujú prácu medzi robotníčky, ktoré o ňu požiadajú, preberajú hotové výrobky a po dôkladnej kontrole im vyplácajú mzdu.“⁵⁸

Pedagogický rozmer filantropie bol rovnako dôležitý ako pomoc znevýhodneným, od ktorej sa očakávalo, že zmierni sociálnu nenávisť. Majetnejšie ženy mali ísť príkladom, nielen tým, že sa sklonia k ľudu, ale tým, že stelesnia ideál ženy: pozornú manželku, cnostnú matku, bezchybnú gazdinú. Keď opustili vyššiu spoločnosť alebo svoj rodinný domov, bolo to vždy len preto, aby učili mravné hodnoty domácej sféry.⁵⁹

Ďalším rozmerom charitatívnej činnosti bol prienik náboženskej a vlasteneckej povinnosti. Myšlienka sociálnej služby ženy sa šírila po vzore vojenskej služby muža. Každý mal v spoločnosti svoju občiansku úlohu, avšak v odlišných oblastiach: „*Nech bohaté či majetné ženy, mladé dievčatá aj staré panny, včerajšie manželky alebo dnešné matky stoja na čele hnutia vzájomnej pomoci a povznášania žien ženami.*“⁶⁰

Popri charitatívnej činnosti zaplňala dni dám z vyšších spoločenských kruhov aj rôznorodá škála ďalších aktivít a povinností. Ráno

⁵⁶ Preklad: Organizácia pomoci prostredníctvom práce.

⁵⁷ Francúzsky: *arrondissement*. Paríž je rozdelený na 20 mestských obvodov.

⁵⁸ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 208–209.

⁵⁹ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 221.

⁶⁰ Tamtiež, s. 209.

venovali čas svojej domácnosti, dávali pokyny personálu, riešili dodávateľov, starali sa o svoju úpravu zvonjšku a o deti. Popoludnie sa skladalo z návštev, nákupov vo veľkých obchodných domoch. Vyparádené od hlavy po päty používali, ak nemali vlastný koč, verejnú dopravu, ako napríklad konský autobus, električku, omnibus a v Paríži od roku 1900 aj metro. Prvé automobilové taxíky, tzv. *les sapins*, sa objavili v roku 1905. Každý deň absolvovali desiatky návštev (ak sami neboli doma a neprijímali hostí), pri ktorých vypili množstvo šálok čokolády alebo čaju, a to všetko sa opakovalo celý týždeň. Nezabúdajúc pritom na povinnosti ako zájsť ku krajčírke, k predajkyni spodnej bielizne, k módnjej návrhárke, kaderníkovi, ku obchodníkovi s potravinami, aby zadali objednávky, alebo kúpiť kvety či malé zákusky.⁶¹ Neraz pritom smerovali aj do Louvru alebo Bon Marché, útočiska mnohých Parížaniek, ktoré tam deň čo deň hľadali výnimočné výpredaje a nové módné príležitosti.⁶² Medzi ich spoločenské povinnosti patrili ďalej svadby, pohreby, krsty, prvé sväté prijímania, čajové posedenia, obedy, charitatívne predajné akcie, rodinné stretnutia, zásnubné posedenia či tanečné večierky. Tieto aktivity mali nepopierateľnú výhodu: poskytovali ženám stály program, ktorý ich odvádzal od nudy a potenciálne aj od menej žiaducich návykov.⁶³

Nebolo vždy potrebné množstvo rôznorodých aktivít, na to aby bola žena zaneprázdnená. Často stačilo byť súčasťou rozvetvenej rodiny, ktorá človeka vtiahla do neustáleho kolobehu. V knihe *La Bourgeoise* Edmée Renaudinová popisovala spomienku na svoju matku: „*Hoci často ležala v posteli s migrénou, navštevovala svoju matku, svokru, tety,*

⁶¹ Pacaud, S.: c.d., s. 51.

⁶² MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 182.

⁶³ Tamtiež, s. 26.

sesternice, pokiaľ jej to sily dovolili.“ Cez ženu prechádzala celá spoločnosť rodiny. Zabezpečovala vzťahy s rodinou, blízkou i vzdialenou, s priateľmi a známymi. Písala priania potrebné pri všetkých životných príležitostiach, od gratulácií k sobášu až po kondolencie. Sociálny život sa točil okolo viacerých pólov: rodiny, profesie manžela, mestskej štvrte alebo náboženskej príslušnosti. Miesto a postavenie manžela často určovali spoločenské kontakty rodiny, ale pani domu mohla tieto kontakty významne ovplyvniť. Napríklad matka Jacquesa Chasteneta predsedala veľkým „pánskym obedom“, kde sa stretávali priatelia jej manžela (advokát a ekonomický publicista). Bola tam jedinou ženou. Rovnako postupovala aj matka Andrého Siegfrieda, keď organizovala obedy pre poslancov, kolegov svojho manžela. Dámy udržiavali celú sieť kontaktov v profesijnom okruhu svojich manželov. Čím viac sa však zostúpilo k nižšej buržoázií, tým sa okruh známostí zužoval. Najmä ak išlo o ľudí, ktorí sa prisťahovali do Paríža a tým sa vzdialili od svojej pôvodnej rodiny. V takýchto prípadoch zohrávala pri nadväzovaní vzťahov dôležitú úlohu samotná mestská štvrť. Napríklad rodina bývajúca na avenue Ledru-Rollin, každú nedeľu večer prijímala obyvateľov zo štvrte, s ktorými nadviazali kontakty (lekára, zubára a pod.). Rovnako združovanie ľudí rovnakého náboženského vyznania bolo takmer inštinktívne, najmä ak patrili k menšinovým vieram. Clara Malrauxová napríklad uviedla, že je matka sa stretávala iba s židovskými exulantkami, rovnako ako bola ona sama.⁶⁴

⁶⁴ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 187–189.

1.1.3. Vzdelanie, pracovné možnosti a spoločenské očakávania

*„Smútok, ktorý vyžarovali ostatné spolužiačky, súvisel menej s ich nevýrazným vzhlľadom než s rezignáciou. Po maturite navštevovali niekoľko kurzov dejepisu a literatúry, chodili na školu Louvre⁶⁵ alebo do Červeného kríža na maľbu na porcelán, batiku, kníhviazačstvo a venovali sa charitatívnym činnostiam. Občas ich vzali na Carmen alebo k Napoleonovmu hrobu, kde by zahliadli mladého muža; s trochou šťastia by sa zaňho vydali.“*⁶⁶ Takto zachytila budúcnosť svojich spolužiačok spisovateľka Simone de Beauvoirová. To, či mali alebo nemali diplom, nemalo žiadny vplyv na osudy týchto mladých žien.⁶⁷ Buržoázna spoločnosť neposudzovala ženy podľa vzdelania, ale podľa toho, že sa nemuseli živiť prácou, čo predstavovalo ich „titul slávy“.⁶⁸ Historička Anne Martin-Fugierová zozbierala z rozhovorov niekoľko ilustrujúcich osudov žien z obdobia Belle Époque. Pani G.⁶⁹ a jej sestra boli dcéry a vnučky profesorov literatúry. Prvá z nich ukončila štúdium na strednej škole. V roku 1910 (vo veku dvadsaťšesť rokov) pokračovala v štúdiu angličtiny na Sorbonne, ale skúšky nezložila. Vydala sa za architekta a venovala sa výchove svojich synov. Jej sestra, ktorá v roku 1920 získala titul v odbore gramatika, dva alebo tri roky učila na strednej škole, potom opustila svoje povolanie a vydala sa za univerzitného profesora. Svoj život zasvätila tomu, aby okolo svojho manžela vládlo ticho, aby mohol pracovať. Pani D., ktorej

⁶⁵ *École du Louvre* je parížska vysoká škola založená v roku 1882, ktorá sa zameriava na dejiny umenia a archeológiu. (Beauvoir, S. de: c.d., s. 154.)

⁶⁶ Beauvoir, S. de: c.d., s. 154.

⁶⁷ Zmena nastala vtedy, keď sa ocitli v situácii, že si museli zarobiť na živobytie.

⁶⁸ Pacaud, S.: c.d., s. 40.

⁶⁹ Mená sú v knihe anonymizované.

otec bol riaditeľom prestížnej školy, nezískala ani maturitné vysvedčenie, pretože jej staršia sestra bola veľmi rozrušená zo skúšok. Jej rodičia sa preto domnievali, že nemá zmysel rozrušovať aj ich druhú dcéru. Jej životná dráha však ukazuje, že formálne vzdelanie nebolo rozhodujúce, neskôr veľa cestovala so svojím manželom, profesorom medicíny.⁷⁰

Budúcnosť žien na začiatku storočia teda určovali ekonomické a sociálne podmienky ich rodín, a nie to, či mali alebo nemali vzdelanie, ani diplomy, ktoré možno získali. Potvrdzujú to aj ďalšie svedectvá, ktoré táto autorka zoskupila. Žiadna z týchto dám však počas rozhovoru nerozprávala o frustrácii, ktorú mohli pociťovať z toho, že nedokončili štúdium a nezískali diplom. Tieto ženy disponovali kultúrou, ktorú si nemožno osvojiť v školských laviciach, vyrastali v kultivovanom prostredí a do istej miery mali aj širší spoločenský rozhľad.⁷¹

V 19. storočí, a teda aj v Belle Époque, mohli ženy z vyšších vrstiev dosiahnuť sociálny vzostup prostredníctvom práce za cenu obetovania svojho súkromného života. Túžba po finančnej a profesijnej nezávislosti mohla viesť k slobodnému životu a celibát bol v podstate „cena, ktorú bolo treba zaplatiť“.⁷² Bola to však zriedkavá situácia a nestávalo sa často, že by si ju žena sama zvolila. Hoci sa táto situácia považovala len za núdzové riešenie, realitou začiatku 20. storočia bolo, že dievčatá bez vena sa čoraz menej vydávali a museli pracovať, aby sa užívali. Či už žili s rodinou alebo si zarábali na živobytie prácou mimo domu, slobodné

⁷⁰ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 240–241.

⁷¹ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 241.

⁷² PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 151.

ženy museli svoju existenciu odôvodňovať odkazom na úlohu matky, ktorá bola v zásade pridelená ženám.⁷³ Napriek vzdelaniu im spoločnosť ponúkala profesie, ktoré boli stále formované tradičnou predstavou o ženách ako o tých, ktoré sa starajú o iných a venujú sa službe druhým. Ideál starostlivosti a oddanosti tak pretrvával. Tým sa „skutočné povolanie ženy“ len presúvalo z domácnosti do verejného priestoru, no samotná rodová nerovnosť zostávala. Aj so vzdelaním sa od žien očakávalo, že budú pracovať v povolaniach, ktoré boli považované za „prirodzené“ a tak naďalej naplňovať svoju tradičnú rolu.⁷⁴ Keď sa teda hovorilo o možnom povolaní pre slobodnú ženu, ktorá si musela zarobiť na živobytie, na prvé miesto sa vždy dostávali učiteľka a zdravotná sestra.⁷⁵ Žena v domácnosti bola matkou zo svojej podstaty, učiteľka bola matkou pre svojich žiakov.⁷⁶ Avšak v očiach mnohých mladých dám pôsobilo povolanie často odrádzajúco, pretože zosobňovalo predstavu, že sa nevydajú. Príkladom môže slúžiť svedectvo pani R., ktorá študovala na lýceu Fénelon v rokoch 1905 až 1914 a dosahovala veľmi dobré výsledky. Riaditeľka, slečna Provostová, navrhla jej matke, aby pokračovala v štúdiu a pripravovala sa na učiteľské povolanie.⁷⁷ Podľa spomienok pani R. ju však táto predstava vôbec nenadchla, pretože nechcela vyzeráť ako jej učiteľky, ktoré boli „zaujímavé, ale veľmi škaredé“.⁷⁸ Výnimkou bola len profesorka hudby, blondínka a vždy navoňaná, ktorej slečna Provostová vyčítala nadmernú

⁷³ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 280–281.

⁷⁴ Tamtiež, s.18.

⁷⁵ Tamtiež, s. 254.

⁷⁶ MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007, s. 283.

⁷⁷ Štúdium bolo ponúkané na École normale supérieure de jeunes filles de Sèvres.

⁷⁸ Tamtiež, s. 240.

eleganciu (nosila fialové závojčky na klobúku a mala milenca). Okrem toho, že väčšina učiteliek nebola príťažlivá, takmer všetky boli slobodné. Dalo sa pochopiť, že mladé dievča nebolo nadšené z takýchto vzorov. Pani R. získala záverečný diplom zo stredoškolského štúdia a potom nastúpila na umeleckú školu. Následne absolvovala jeden až dva roky štúdia na École des Beaux-Arts, než sa vydala. Možnosť odmietnuť učiteľské povolanie bola výsadou majetného prostredia, nemusela sa podvoliť to-
muto smerovaniu, nepotrebovala ani diplom, ani povolanie.⁷⁹

Aj keď vzdelanie otváralo ženám nové možnosti a naznačovalo potenciál väčšej nezávislosti, spoločenské normy ich opäť zužovali na úzky okruh povolaní a rolí, ktoré boli považované za „prirodzene“ ženské, čím výrazne obmedzovali ich skutočnú slobodu voľby. Zápis Marie Bashkirtseffovej do svojho denníka tiež svedčí o priamočiarosti smerovania života ženy z vyššej spoločnosti: *„Viem, že by som sa mohla niečím stať, ale kam sa dá dôjsť v sukni? Manželstvo je jedinou kariérou pre ženy, muži majú tridsaťšesť možností, žena má len jednu.“* (28. septembra 1878)⁸⁰

1.2. Ženy z nižších sociálnych vrstiev

1.2.1. Mzdové podmienky pracujúcich žien

Počas obdobia Belle Époque možno sledovať dlhodobý nárast miery zamestnanosti⁸¹ žien v rámci celkovej aktívnej populácie. V roku 1876

⁷⁹ Tamtiež, s. 240.

⁸⁰ Bashkirtseff, M.: c.d., s. 88.

⁸¹ Dôležitá je zmienka zamestnané, teda poberajúce plat. Zo sčítania ľudu z roku 1900 vyplynulo, že aktívna ženská populácia vo Francúzsku predstavuje takmer 6,4 milióna

predstavoval ich podiel približne 29 %.⁸² V nasledujúcich desaťročiach síce dochádzalo k miernym výkyvom, avšak od konca 19. storočia sa tento trend prejavoval zreteľnejšie.

Tab. 1: Aktívna populácia vo Francúzsku 1876–1906⁸³

Rok (sčítania obyvateľstva)	Celková aktívna populácia	Ženská aktívna populácia	Ženská aktívna populácia v Paríži
1876	14 383 076	4 176 920 29 %	-

zamestnankýň. K čomu keď pripočítame cez 7,7 miliónov žien vykonávajúcich neplatenú domácu prácu, dostaneme niečo nad 14,1 milióna pracujúcich žien.

(SCHIRMACHER, K.: *Le Travail des femmes en France*. Le Musée social. Mémoires & Documents (supplément aux Annales) 1902, s. 322. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5489560z/f2.item.texteImage> (cit. 15. 1. 2026).)

⁸² *Annuaire statistique de la France*. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1879, s. 40–41. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5502900x/f59.item> (cit. 7. 2. 2026).

⁸³ *Annuaire statistique de la France*. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1879, s. 40–41. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5502900x/f59.item> (cit. 7. 2. 2026).

Annuaire statistique de la France. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1884, s. 8–9. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5505415k/f39.item> (cit. 7. 2. 2026).

Annuaire statistique de la France. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1892, s. 17. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5503236f/f70.item> (cit. 7. 2. 2026).

Annuaire statistique. Ministère du commerce, de l'industrie, des postes et télégraphes, Office du travail, Statistique générale de la France. Paris 1900, s. 22. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5508621x/f59.item.zoom#> (cit. 9. 2. 2026).

Annuaire statistique. Ministère du commerce, de l'industrie, des postes et télégraphes, Office du travail, Statistique générale de la France. Paris 1905, s. 170. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55052117/f194.item#> (cit. 8. 2. 2026).

Annuaire statistique. Ministère du commerce, de l'industrie, des postes et télégraphes, Office du travail, Statistique générale de la France. Paris 1909, s. 188. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5504268q/f227.item#> (cit. 8. 2. 2026).

Rok (sčítania obyvateľstva)	Celková aktívna populácia	Ženská aktívna populácia	Ženská aktívna populácia v Paríži
1881	13 243 288	3 670 172 28 %	-
1891	15 675 446	4 630 561 29,5 %	-
1896	18 467 338	6 382 658 34,6 %	625 146
1901	19 715 075	6 804 510 34,5 %	702 804
1906	20 720 879	7 693 412 37 %	734 633

Výrazný nárast podielu žien v aktívnej populácii na prelome 19. a 20. storočia (predovšetkým skok medzi rokmi 1891 a 1896) nie je možné interpretovať len ako náhly masový vstup žien na trh práce. Podľa analýzy Agnès Hirschovej bol tento trend v prvom rade dôsledkom zásadnej zmeny štatistickej metodológie v roku 1896,⁸⁴ ktorá premenila vnímanie toho, kto je pre štát ekonomicky prínosný. Pôvodný model (1861–1891) totiž neklasifikoval ľudí podľa ich reálne vykonávanej práce, ale podľa ich sociálneho statusu a právneho postavenia v rámci domácnosti. Za „aktívnych“ boli považovaní len tí, ktorí žili z priameho vlastného príjmu (vrátane rentierov), zatiaľ čo manželky, deti a iní príbuzní boli vnímaní ako osoby ekonomicky a právne závislé od hlavy

Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 4 mars 1906. Tome 2: Population présente, régions du Nord, de l'Est et du Sud-Est. Paris 1909, s. 18. Dostupné z: <https://bibnum-patrimoine.univ-grenoble-alpes.fr/items/show/790#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-868%2C-1%2C4129%2C3135> (cit. 11. 2. 2026).

⁸⁴ Zmena umožnila využívať štatistiky zamestnanosti ako prostriedok verejného zásahu. Súvisela so snahou štátu poznať prácu, najmä námezdnú prácu, s cieľom jej regulácie, predovšetkým prostredníctvom zavedenia sociálnych a poisťných zákonov.

rodiny. Bez ohľadu na to, či tieto ženy reálne pracovali v rodinnom obchode alebo na farme, v štatistikách zostávali „neaktívne“, pretože boli zapísané ako osoby žijúce na „náklady“ manžela. Metodologický zlom v roku 1896 priniesol novú definíciu práce ako trhovej aktivity (*travail marchand*), ktorá sa sústredila na individuálnu účasť jednotlivca v produkčnom systéme, čo umožnilo oficiálne započítať milióny žien pracujúcich v rodinných podnikoch, poľnohospodárstve a v služobníctve.⁸⁵

V rámci skupiny pracujúcich žien zohrávali významnú úlohu ženy z robotníckeho prostredia. Väčšina robotníčok pochádzala z chudobných rodín a pracovala už od detstva v rodinnej dielni. Po uzavretí manželstva zväčša pracovali v továrni, aby mohli prispievať do rodinného rozpočtu.⁸⁶

Postavenie robotníkov bolo biedne, ale situácia pracujúcich žien zúfalejšia. Ich platy boli pri rovnakej práci vždy nižšie než mzdy mužov. Dostávali „ženské“ mzdy, to znamená, že neboli platené ako pracovníčky, ale ako ženy, ktoré sa snažili doplniť rodinný príjem skromnými ziskami navyše, čo sa nazývalo tzv. *salaire d'appoint*, doplnkový príjem. Platová nerovnosť bola v danom období bežnou praxou väčšiny zamestnávateľov.⁸⁷

⁸⁵ HIRSCH, A.: *Classer les individus selon leur participation au système productif: les « actifs » et les « inactifs » à la fin du XIXe siècle en France*. Population (édition française) 77, 2022, č. 1, s. 117–136. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-population-2022-1-page-117?lang=fr> (cit. 8. 2. 2026).

⁸⁶ BYEON, K.: *Les Ouvrières de Paris, travail et famille (1872–1914)*. Villeneuve d'Ascq 1999, s. 8–9.

⁸⁷ McMILLAN, J. F.: *France and women, 1789–1914: gender, society and politics*. London–New York 2003, s. 167.

Tab. 2: Rozpätie denných miezd žien a mužov v priemysle (Paríž a predmestie)⁸⁸

	Minimálna mzda (fr./deň)	Maximálna mzda (fr./deň)
ženy	2,50	3,20
muži	2,50	7,50

Údaje v tabuľke ukazujú, že maximálna mzda ženy v priemysle nedosahovala ani polovicu mužského zárobku. V poľnohospodárstve bol tento rozdiel o niečo menší, no aj tam sa ženské mzdy pohybovali maximálne na úrovni dvoch tretín mužských príjmov.⁸⁹ Zárobky v priemysle vo výške 2 franky či 2 franky 50 centimov, ktoré boli považované za akceptovateľné mzdy pre ženy vykonávajúce túto prácu ako povolanie, predstavovali pre muža plat pomocného robotníka.⁹⁰

Význam týchto mzdových rozdielov sa naplno prejavoval až v porovnaní so životnými nákladmi a bol kľúčovým pri umožnení samostatného živobytia. Za takéto platové ohodnotenie bolo náročné si zadovážiť aj základné potraviny, nehovoriac o nákladoch za bývanie.

Tab. 3: Cena vybraných základných potravín⁹¹

Potraviny	Cena za kilogram ⁹²
chlieb	0,35 fr – 0,40 fr
hovädzie mäso	1,60 fr

⁸⁸ Schirmacher, K: c.d., s. 334.⁸⁹ Tamtiež, s. 327.⁹⁰ Schirmacher, K: c.d., s. 335.⁹¹ D'HAUSSONVILLE, G.-P.-O.: *Misère et remèdes: études sociales*. 2e édition. Paris 1892, s. 202–205.⁹² Údaje v tabuľke zachytávajú orientačný stav cien v období 1880–1890.

Potraviny	Cena za kilogram ⁹²
bravčové mäso	1,28 fr
maslo	3,38 fr

Tab. 4: Minimálne ročné životné náklady a potrebná mzda⁹³

Náklady	Dolná hranica (fr.)	Horná hranica (fr.)
Bývanie	100	150
Strava	550	750
Oblečenie	100	150
Rôzne (kúrenie, osvetlenie, pranie, iné) ⁹⁴	100	150
spolu	850	1 200
Potrebná denná mzda ⁹⁵	2,75	4
Denná ženská mzda v priemysle	2,50	3,20

Gabriel-Paul-Othenin d'Haussonville vypočítal, že ročná suma potrebná na život bez hmotnej núdze sa pohybovala v rozmedzí 850 až 1 200 frankov, pričom stanovil intervaly cien pre jednotlivé položky.

⁹³ D'Haussonville, G.-P.-O.: c.d., s. 214; Schirmacher, K.: c.d., s. 334.

⁹⁴ Výdavky na kúrenie predstavovali približne 20 frankov ročne, na osvetlenie 30 frankov a na pranie 30 frankov. (D'Haussonville, G.-P.-O.: c.d., s. 214.)

⁹⁵ Počítajúc s tristo pracovnými dňami v roku.

Najväčšou z nich bola strava, ktorej cena pri priemernom dostatočnom jedálničku dosahovala 2 franky 25 centimov denne, zatiaľ čo pri skromnejšom stravovaní predstavovala 1 frank 50 centimov na deň.⁹⁶ Strava tak pohlcovala približne dve tretiny minimálnych ročných životných nákladov.

Na základe týchto výpočtov bola hranica chudoby stanovená pod úrovňou denného zárobku 2,75 franku, zatiaľ čo príjem presahujúci 4 franky denne umožňoval zabezpečený život, avšak iba v prípade jednotlivca. V prípade domácnosti sa výdavky zvyšovali približne o polovicu a na každé ďalšie dieťa o ďalšiu tretinu.⁹⁷

Porovnanie denných miezd žien s minimálnymi životnými nákladmi ukazuje, že aj pri maximálnych priemyselných zárobkoch sa ženský príjem pohyboval len v dolnom pásme rozpočtu určeného na život bez hmotnej núdze a neumožňoval dosiahnuť jeho plnú úroveň. Ženská mzda tak bola koncipovaná predovšetkým ako *salaire d'appoint*, teda doplnkový príjem domácnosti, a nie ako plnohodnotný zdroj obživy.

Napriek prevažne nízkemu mzdovému ohodnoteniu existovali aj povolania, v ktorých ženy dosahovali relatívne vyššie mzdy. Napríklad výrobyne zápaliek, ktorým sa mzdy v rokoch 1890 až 1904 zvýšili o 76 %, a pracovníčky v tabakovom priemysle, ktorých zárobky vzrástli medzi rokmi 1894 a 1904 o 21 %. Aj typografky zarábali výrazne nad priemerom ženských miezd, ich denná mzda vo výške 5–6 frankov však stále značne zaostávala za 7–8 frankmi, ktoré poberali ich mužskí

⁹⁶ D'Haussonville, G.-P.-O.: c.d., s. 209–210.

⁹⁷ Tamtiež, s. 214–215.

spolupracovníci.⁹⁸ Podľa historika Jamesa Francis McMillana zo štatistík zverejnených Ministerstvom práce v roku 1914 nevyplýva, že by v rokoch bezprostredne pred prvou svetovou vojnou došlo k výraznému zmenšeniu tohto rozdielu.⁹⁹

Napriek tomu v odvetviach, kde pracovali ženy, a v tých, kde ženy mohli konkurovať mužom, bola práca žien z hľadiska množstva a kvality zvyčajne rovnaká alebo dokonca väčšia ako práca mužov.¹⁰⁰ Týkalo sa to napríklad oblasti výroby tkanín, kde zohral kľúčovú úlohu rozvoj mechanizácie, ktorý postupne nahrádzal potrebu fyzickej sily a zvýrazňoval význam manuálnej zručnosti a technickej obsluhy strojov. Pri činnostiach, ako bolo spájanie pretrhnutých nití či obsluha mechanických stavov, sa mala prejavovať „jemnosť“ a „obratnosť“ ženských rúk, čo viedlo k tvrdeniam o ich vyššej produktivite. V niektorých tkáčovniach sa napríklad uvádzalo, že ženy dokázali obsluhovať viac strojov súčasne.¹⁰¹ Podobne v obchode a administratíve boli ženy preferované na základe predstavy ich presnosti, zmyslu pre detail a schopnosti systematickej práce. Zdôrazňovala sa ich spoľahlivosť a lojalita, čo z nich malo robiť vhodné kandidátky na pozície účtovníčok, pokladníčok či sekretárook.¹⁰²

Aj v prípadoch, keď bola výkonnosť ženskej práce nižšia z hľadiska množstva, zamestnávanie žien sa často aj tak považovalo za výhodnejšie, pretože robotníčka prinášala morálne kvality (ako jemnosť, trpezlivosť,

⁹⁸ McMillan, J.F.: c.d., s. 167.

⁹⁹ Tamtiež

¹⁰⁰ Schirmacher, K.: c.d., s. 337.

¹⁰¹ LEROY-BEAULIEU, P.: *Le travail des femmes au XIXe siècle*. Paris 1873, s. 26, 141–142. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k86365g/f1.item> (cit. 9. 2. 2026).

¹⁰² Leroy-Beaulieu, P.: c.d., s. 296.

poslušnosť, skromnosť), ktoré dokázali kompenzovať nižšiu výkonnosť. Žena v odvetviach, ktoré neprekračovali jej fyzické sily, mala rovnakú hodnotu ako muž. Možno sa preto pýtať, prečo bola v takýchto prípadoch vždy menej platená a dokonca tak málo, že bolo pre ňu väčšinou nemožné vyžiť.¹⁰³

V takejto situácii, bola nútená „obrátiť sa na niekoho“. Pričom najčastejšie bol týmto „niekým“ muž. Ak išlo o jej manžela, potom robotníčka, ktorá v továrni odpracovala deväť až jedenásť hodín, venovala následne ďalších štyri až päť hodín starostlivosti o domácnosť. Musela plniť, hoci i len v základnej miere, svoje povinnosti gazdinej a často aj matky. Nebolo však možné vyhovieť nahromadeným požiadavkám týchto dvoch „povolání“ bez vážneho prepracovania, ktoré ohrozovalo jej zdravie.¹⁰⁴ Obdobia krízy pritom predstavovali pre ženy najintenzívnejšiu pracovnú záťaž, pretože ich doplnkový príjem sa stával kľúčovým. Napríklad robotníci postihnutí tvrdou nezamestnanosťou v roku 1884 podľa vlastných slov prežili práve vďaka tomu, že ich ženy si privyrábali upratovaním a praním.¹⁰⁵

Ak však „niekým“, kto poskytoval pracujúcej žene finančnú pomoc, nebol jej manžel, jej existencia bola ešte ťažšia a ešte neistejšia. Ak sa teda vydatá žena mohla vďaka príjmu domácnosti s takýmto zárobkom uspokojiť, pre vdovu alebo slobodnú ženu, o to viac, ak mala deti, sa už

¹⁰³ Schirmacher, K.: c.d., s. 337.

¹⁰⁴ Tamtiež, s. 338.

¹⁰⁵ PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 42.

samotná snaha o prežitie javila ako nereálna. Pre tieto ženy to znamenalo riziko chudoby, sociálneho úpadku, mravného zlyhania a prostitúcie.¹⁰⁶

Aj keby sa však odvážili požadovať zvýšenie mzdy, len ťažko by dosiahli úspech. Jednoducho by prišli o prácu, keďže pre zamestnávateľa nebolo komplikované zohnať lacnú náhradu. Podľa Ki-Chan Byeon štatistiky ukazujú, že ženy boli v tom čase nezamestnanosťou postihované oveľa viac než muži.¹⁰⁷ Avšak z dostupných údajov pre roky 1901 a 1906 pre Paríž táto tendencia nevyplýva. Štatistiky o pomere nezamestnanosti v rámci ekonomicky aktívneho obyvateľstva podľa pohlavia uvádzajú 3,25 % nezamestnaných mužov oproti 2,81 % nezamestnaných žien.¹⁰⁸

Mzdová nerovnosť neprinášala nijaký prospech mužským robotníkom, ale výlučne zamestnávateľom. Umožňovala im totiž udržiavať platy na nízkej úrovni. Zamestnávatelia, ktorí vedeli, že môžu prijímať ženy za akúkoľvek mzdu, túto skutočnosť využívali proti mužom, pokiaľ tí požadovali zvýšenie príjmu alebo skrátenie pracovnej doby.¹⁰⁹

Hoci bola ženská platená práca v rozvíjajúcej sa industriálnej ekonomike nevyhnutná a pre zamestnávateľov žiadúca, zároveň ženy vytrhávala z ich tradične definovanej sféry – z domova. To predstavovalo dilemu pre tých, ktorí podporovali kapitalistickú ekonomiku a zároveň obhajovali rodinne založený sociálny model, v ktorom ženy zostávali

¹⁰⁶ Pacaud, S.: c.d., s. 143.

¹⁰⁷ Byeon, K.: c.d., s. 36–37.

¹⁰⁸ *Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 4 mars 1906. Tome 2: Population présente, régions du Nord, de l'Est et du Sud-Est.* Paris 1909, s. 18. Dostupné z: <https://bibnum-patrimoine.univ-grenoble-alpes.fr/items/show/790#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-868%2C-1%2C4129%2C3135> (cit. 11. 2. 2026).

¹⁰⁹ Byeon, K.: c.d., s. 36–37.

závislé od mužov.¹¹⁰ Paul Leroy-Beaulieu vo svojom diele kriticky rozbíral názor, podľa ktorého mala „dobro organizovaná spoločnosť“ spočívať v tom, že muž svojou prácou zabezpečí obživu celej rodiny. Z tohto východiska niektorí autori vyvodzovali až požiadavku zákazu plateného zamestnávania žien. Podľa Leroy-Beaulieua bola táto teória založená na troch princípoch: na presvedčení, že spoločnosť má byť riadená štátom, na chápaní rodiny ako základnej jednotky s pevne určenými rodovými úlohami, v ktorej muž zabezpečuje príjem a žena plní domáce povinnosti, a napokon na tvrdení, že práca žien škodlivo konkuruje mužskej práci a znižuje mzdy.¹¹¹ Takisto poukázal na predstavu prirodzenej nerovnosti síl medzi mužom a ženou, z ktorej sa, v súlade s vtedajším chápaním, vyvodzovala ekonomická nevyhnutnosť rodiny založenej na mužskom živiteľovi.¹¹²

Napriek tomu, že mladé továrenské robotníčky nemali deti, ich zamestnanie bolo rovnako v rozpore s idealizovanými predstavami o úlohách žien ako matiek a nositeľiek morálnych hodnôt rodiny. Konzervatívni kritici sa obávali, že ženy pracujúce v továrňach boli vystavené úlohám nebezpečným pre ich zdravie (čím zvyčajne mysleli ich reprodukčné zdravie).¹¹³ Práca v zaprášených, dusných dielňach alebo pri strojoch bez akýchkoľvek bezpečnostných zariadení výrazne prispievala k tomu, že veľká väčšina robotníčok trpela napríklad anémiou,

¹¹⁰ Foley, S. K.: c.d., s. 63.

¹¹¹ Leroy-Beaulieu, P.: c.d., s. 192–194.

¹¹² Tamtiež, s. 2.

¹¹³ Foley, S. K.: c.d., s. 63.

žalúdočnými ťažkosťami či hysterickými prejavmi,¹¹⁴ pričom tieto pracovné podmienky ničili ich telesnú kondíciu a zdravie. Osobitný rozmer však tieto podmienky nadobúdali u vydatých robotníčok, keďže fyzická záťaž z pracovného prostredia sa u nich prelínala s povinnosťami vyplývajúcimi z rodinného života.¹¹⁵ Uviedol to aj Charles Benoist vo svojom prieskume z roku 1888: „*V mnohých povolaniach začína pracovná doba o 7. alebo 8. hodine vo veľkých mestách, v továrňach a niektorých iných povolaniach ešte skôr, teda vždy skôr, ako matka rodiny stihne splniť svoje povinnosti matky, manželky a gazdinej. Po celý deň je mimo svojho domova, rodinný život tak prestáva existovať a deti už svojich rodičov nepoznajú. Z práce odchádza o 7. hodine. V čase pracovnej špičky o 8., o 9., o 10. hodine večer a dokonca aj neskôr. Je to hrozná príčina nemorálnosti, strádania, chorôb, vyčerpania a hádok v domácnostiach. Deti prichádzajú zo školy o 4. hodine, ale doma nie je nikto, takže nemajú inú možnosť, ako sa potulovať. V čase večere matka ešte nie je doma... je to utrpenie pre všetkých.*“¹¹⁶ Nedostatok času na plnenie úlohy, ktorá bola prisudzovaná

¹¹⁴ V dobovom slovníku znamená: HYSTÉRIA - Lekársky termín. Nervové ochorenie prejavujúce sa záchvatmi, charakterizované kŕčmi, pocitom hrče stúpajúcej z maternice do hrdla a dusením.

(LITTRÉ, É.: *Dictionnaire de la langue française. Tome 2.* Paris 1873–1874, s. 2079. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406698m/f1142.item.texteImage> (cit. 11. 2. 2026).)

V súčasnom slovníku: HYSTÉRIA - Neurotická štruktúra osobnosti charakterizovaná prejavom rôznych telesných symptómov, ktoré sú odrazom podvedomých predstáv a pocitov. (Larousse. Dostupné z: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/hyst%C3%A9rie/41298> (cit. 11. 2. 2026).)

¹¹⁵ Byeon, K.: c.d., s. 35.

¹¹⁶ BENOIST, C.: *Les ouvrières de l'aiguille à Paris: notes pour l'étude de la question sociale.* Paris 1895, s. 191–192. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k823587/f6.item> (cit. 11. 1. 2026).

matke rodiny, musel nevyhnutne ovplyvniť rodinnú štruktúru a vzťahy s deťmi. Mnohí zamestnávateľi argumentovali, že práve nočná zmena vyhovuje potrebám žien s rodinami. Práca na nočnej zmene teda umožňovala ráno vykonávať domáce práce, starať sa o deti, pripraviť obed a potom si zarobiť na plat. Ich riešením bolo vytvárať obraz vzorovej robotníčky, ktorá kládla domáce povinnosti na prvé miesto, no zároveň vykonávala platenú prácu, a to bez ohľadu na potrebu spánku.¹¹⁷ Verejná mienka bola často nepriateľská voči zamestnávaniu vydatých žien v továrňach práve preto, že to bolo vnímané ako nezlučiteľné s plnením ich „povinností“ ako matiek. Tento názor zdieľali aj niektoré ženy, keďže po dlhom dni v továrni museli zároveň zabezpečovať chod domácnosti. Debaty o platenom zamestnaní vydatých žien mimo domova sa zameriavali na rozpad rodiny, ktorý bol považovaný za jeho nevyhnutný dôsledok.¹¹⁸ V dobových argumentáciách sa neprítomnosť matky spájala s obrazom malých detí ponechaných bez dozoru, vystavených hladu a zime. Vo viacerých prípadoch si žena nemohla dovoliť zostať doma ani s dojčateľom a bola nútená zveriť ho nízko platenej pestúnke alebo ho ponechať doma samotné. Z týchto predstáv sa vyvodzovali tvrdenia o vysokej detskej úmrtnosti, o šírení nežiaducich návykov medzi deťmi a o úpadku morálnej výchovy.¹¹⁹ Jules Simone opísal takýto domov nasledovne: *"Izba bola celý deň prázdna, nikto sa nestaral ani o základnú čistotu, oheň v krbe*

¹¹⁷ Dospiet' k záveru, že práca na zmeny je pre ženy s malými deťmi nemožná, a napríklad im kompenzovať túto situáciu vyššími mzdami mužov, by však bolo v rozpore so záujmom zamestnávateľov zachovať nízko platenú ženskú pracovnú silu.

¹¹⁸ Foley, S. K.: c.d., s. 76.

¹¹⁹ SIMON, J.: *L'ouvrière*. 4e édition. Paris 1862, s. V. Dostupné z: <https://archive.org/details/louvrirepajul00simouoft/page/n5/mode/2up> (cit. 12. 2. 2026).

vyhasol, vyčerpaná matka nemá silu pripraviť jedlo, všetky šaty sa rozpadajú na zdrapy: takú rodinu nám vytvorili továrne."¹²⁰ Ak matka nemohla venovať svoj čas rodine, výsledkom bol špinavý a zanedbaný domov a špinavé a zanedbané deti. Tento argument sa opakoval počas celého devätnásteho storočia.¹²¹

1.2.2. Rozšírenie ženského zamestnania

Polovica 19. storočia sa v kontexte priemyselnej revolúcie vyznačovala rozšírením sofistikovanejších strojov, ktoré sa ľahšie ovládali. Ťažké fyzické práce sa preto obmedzili a vznikla tendencia zamestnávať namiesto mužov ženy, ktoré bolo možné platiť lacnejšie. Výsledkom bola výrazná prevaha žien¹²² v pradiarňach a tkáčskych dielňach na konci storočia.¹²³ Zamestnanie v priemysle sa rozdelilo a ženám boli vymedzené niektoré špecifické práce viazané na ich pohlavie. Odvetvia textilu a potravinárstva im boli vyhradené. V remesle a priemysle tvorili ženy 40 %, v textilnom odvetví 56 %, v odevnom priemysle 89 %, v domácej službe

¹²⁰ Simon, J.: c.d., s. V–VI.

¹²¹ Foley, S. K.: c.d., s. 76.

¹²² Povolanie mohlo tiež „zmeniť pohlavie“, ak sa zmenila jeho výnosnosť alebo móda. Tak sa od obdobia Druhého cisárstva muži postupne presadzovali vo svete módy a vytlačili ženy, objavovali sa muži, ktorí vyrábali vesty, klobúky a šili odevy a tieto povolania sa zároveň stávali výnosnými a prestížnymi. Potvrdzujú to aj štatistiky, keď v Paríži bolo v roku 1847 v týchto dielňach 204 925 mužských robotníkov, zatiaľ čo v roku 1860 ich bolo už 304 920. V tom istom období sa počet robotníčok znížil zo 112 891 na 111 891. (Byeon, K.: c.d., s. 32.)

¹²³ Byeon, K.: c.d., s. 32.

77 % a v tabakových manufaktúrach až 90 %.¹²⁴ V roku 1911 bola tretina zamestnancov v Paríži ženského pohlavia.¹²⁵

Spoločnosť im vytvorila množstvo pracovných miest v textilnom priemysle, prácovníach, krajčírstve a obchodných domoch, čo odzrkadľovali aj zmeny v lexike. Pracovníčky v týchto odvetviach, väčšinou mladé dievčatá, sa označovali ako *cousettes* (pre zamestnankyne krajčírskych domov), *grisettes* (oblečené do ľahkých šiat z lacnej látky, a ako sa dodávalo, s „prívetivými mravmi“) a *trottins* (malé pomocníčky určené na pochôdzky).¹²⁶ Predovšetkým sa však ujal dobový výraz *midinette*, ktorý odzrkadľoval nárast pracovných miest v službách a ich čiastočnú feminizáciu. Je odvodený od slova *midi* a evokuje čas obeda, kedy sa tieto mladé dievčatá rozchádzali po uliciach a záhradách hlavného mesta, aby si dali občerstvenie alebo *dînette* (jednoduché, skromné jedlo).¹²⁷

Postupne, najmä koncom 19. storočia, sa mladým slobodným ženám otvorili nové pracovné príležitosti v terciárnom sektore, teda v oblasti služieb. Rozvoj financií, telekomunikácií, štátnych služieb a byrokracie viedol k rýchlemu rozšíreniu administratívnych pracovných miest v bankách, poisťovniach, na pošte, ako aj v telefónnych a telegrafných službách.¹²⁸ Keď sa v kanceláriách rozšírilo používanie písacieho stroja, feminizácia tohto sektora nadobudla extrémne rozmery (22 % v roku

¹²⁴ Pacaud, S.: c.d., s. 125.

¹²⁵ RETAILLAUD-BAJAC, E.: *La Parisienne: histoire d'un mythe: du siècle des Lumières à nos jours*. Paris 2020, s. 198.

¹²⁶ Pacaud, S.: c.d., s. 155.

¹²⁷ Retaillaud-Bajac, E.: c.d., s. 198.

¹²⁸ Foley, S. K.: c.d., s. 68.

1911).¹²⁹ Oblasť písania, kedysi vyhradená mužom, prešla do rúk žien, pretože sa považovala za príliš repetitívnu, pričom monotónnosť sa používala ako ospravedlnenie nízkych miezd. Napriek tomu bolo kancelárske prostredie v porovnaní s továrňou zďaleka výhodnejšie a mnohé dievčatá z maloburžoázie či z pracujúceho obyvateľstva, ktoré absolvovali verejné školstvo, si volili povolanie menej dehumanizujúce než tie, ktoré ponúkal priemysel.¹³⁰ Svedčí o tom aj veľký záujem o tieto pozície. V Paríži v 90. rokoch 19. storočia prilákalo jedno voľné miesto v obchodnom dome 100 uchádzačiek, zatiaľ čo o 25 pracovných miest v *Banque de France* súťažilo 1 000 žien a o 200 miest na pošte 5 000 žien.¹³¹

Azda najpútavejším povolaním pre dievčatá z robotníckej triedy v období Belle Époque bola *demoiselle de magasin*, teda predavačka v jednom z luxusných obchodných domov.¹³² Na konci 19. storočia zamestnávali tieto podniky značný počet žien: približne 1 350 ich pracovalo v Bon Marché, okolo 1 000 v Louvre, Printemps a Galeries Lafayette, asi 300 v Bazar de l'Hôtel de Ville a niekoľko desiatok v Dufayel.¹³³ Napriek týmto číslam však ženy stále tvorili menšinu zamestnancov, výraznejšia feminizácia obchodného sektora nastala až po prvej svetovej vojne.¹³⁴ Každoročne sa pritom o miesta vo veľkých obchodných domoch

¹²⁹ Pacaud, S.: c.d., s. 168.

¹³⁰ Pacaud, S.: c.d., s. 168.

¹³¹ Foley, S. K.: c.d., s. 68.

¹³² McMillan, J.F.: c.d., s. 173.

¹³³ LESSELIÉRE, C.: *Employées de grands magasins à Paris (avant 1914)*. Le Mouvement social, 1978, č. 105, s. 110. Dostupné z:

https://www.jstor.org/stable/3777552?if_data=e30%3D&seq=1 (cit. 17. 2. 2026).

¹³⁴ Tento vývoj sprevádzal pokles miezd a benefitov počas vojnových rokov a postupná premena pracovných podmienok, v dôsledku čoho začali v radoch zamestnancov prevládať ženy. Feminizácia tohto odvetvia bola zároveň spojená s „deprofesionalizáciou“

uchádzalo sedem až osem tisíc mladých žien. Táto skutočnosť poukazovala jednak na obmedzené pracovné možnosti pre ženy v iných odvetviach, jednak na príťažlivosť veľkých obchodov v porovnaní s malými prevádzkami či s neistotou, nízkymi mzdami a nestabilitou práce v krajčírstve a módnom priemysle.¹³⁵ Hoci zamestnankyne mohli požívať vyššie spoločenské postavenie než ženy z robotníckych predmestí Pantin, Saint-Denis a La Chapelle, odkiaľ denne dochádzali do obchodov v centre Paríža, predavačky zostávali slabo platené a hierarchická štruktúra v obchode im neustále dávala pocítiť ich podradené postavenie. Boli vystavené okamžitému prepusteniu, nemali právo reagovať na sťažnosti zákazníkov a pracovali v priemere trinásť hodín denne. Do práce prichádzali ešte pred otvorením o ôsmej ráno a po zatvorení o ôsmej večer nemohli odísť domov, kým nebol všetok tovar znovu usporiadaný. Učnice boli po celý deň zamestnávané pomocnými úlohami, ako zametáním a vybavovaním pochôdzok. Iné dievčatá predávali tovar obchodu priamo na chodníkoch, kde v zime mrzli a v lete sa dusili horúčavou.¹³⁶ Verejnú diskusiu vyvolala povinnosť zamestnankýň stáť počas celej pracovnej doby, čo nakoniec viedlo k prijatiu tzv. *loi des sièges*¹³⁷ v roku 1900. Ten nariad'oval, aby boli v obchodoch a prevádzkach so ženským personálom

profesie predavačky, charakterizovanou nižšími mzdami, prílevom nekvalifikovanej pracovnej sily a obmedzenými možnosťami kariérneho postupu. Do roku 1920 sa práca v kanceláriách aj v obchodoch stala pre ženy oveľa bežnejšou. Kým v roku 1906 pracovala ako zamestnankyňa len jedna žena z desiatich, do roku 1936 to bola už jedna z troch. (MCBRIDE, T. M.: *A Woman's World: Department Stores and the Evolution of Women's Employment, 1870–1920*. French Historical Studies 10, 1978, č. 4, s. 682–683. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/286519?seq=1> (cit. 17. 2. 2026).)

¹³⁵ Lesselier, C.: c.d., s. 110–111.

¹³⁶ McMillan, J.F.: c.d., s. 173.

¹³⁷ V preklade: „zákon o sedení“.

k dispozícii stoličky v počte zodpovedajúcom počtu zamestnankýň.¹³⁸ Dodržiavanie zákona kontrolovali inšpektori práce, ktorých správy však ukazovali, že využívanie stoličiek bolo v praxi výrazne obmedzované.¹³⁹ Asi najtiesnivejším aspektom ich postavenia však bola izolácia a krutá rivalita, ktorá medzi nimi panovala v dôsledku systému odmeňovania (bonusový systém založený na množstve predaja).¹⁴⁰ Túto atmosféru zachytil aj autor Émile Zola vo svojom diele *Au Bonheur des Dames*,¹⁴¹ kde znamenal: „*Tieto dámy dávali naplno priechod svojej nevraživosti. Pred pultmi sa navzájom ‚požierali‘, žena tam požierala ženu, v ostrej rivalite o peniaze a o krásu.*“¹⁴² Predavačky sa navzájom vnímali ako konkurentky a len zriedka si vytvárali priateľské vzťahy so svojimi kolegynami. Zola opísal trápenie hlavnej hrdinky zo strany spolupracovníčok nasledovne: „*Celé oddelenie sa obrátilo proti nej. Išlo o urážlivé slová, kruté výmysly, o systematické vyčleňovanie, ktoré ju zasahovalo priamo do srdca, do jej potreby náklonnosti. Dlho si z nej utáhovali pre jej nešťastný začiatok, kolovali prezývky ako ‚drevo‘ či ‚tvrdohlavá hlupaňa‘. (...) Keď sa však*

¹³⁸ *Rapports sur l'application des lois réglementant le travail en 1906*. Ministère du Travail et de la Prévoyance sociale, Direction du Travail. Paris 1907, s. III. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bc6p06z2dj8.r=R%C3%A9sultats%20statistiques%20du%20recensement%20g%C3%A9n%C3%A9ral%20de%20la%20population%20effectu%C3%A9%20le%204%20mars%201906?rk=21459;2#> (cit. 19. 1. 2026).

¹³⁹ Predavačky museli byť neustále k dispozícii a aktívne v kontakte so zákazníkmi, bez čakania na ich podnet. Po odchode zákazníka znovu usporadúvali tovar vo výklade. (Lesselier, C.: c.d., s. 113.)

¹⁴⁰ McMillan, J.F.: c.d., s. 173.

¹⁴¹ Názov českého prekladu diela: *U štěstí dam*.

¹⁴² ZOLA, É.: *Au Bonheur des dames*. Paris 1883, s. 375. Dostupné z: https://fr.wikisource.org/wiki/Au_bonheur_des_dames (cit. 19. 1. 2026).

*neskôr ukázala ako výnimočne schopná predavačka (...), sa tieto slečny dohodli tak, aby jej už nikdy neprenechali jedinú vážnu zákazníčku.*¹⁴³

Platilo tiež, že čím bol obchod väčší, tým horšie boli pracovné podmienky a zamestnanci boli neustále prepracovaní. Niektoré ženy boli ubytované priamo nad obchodom v tzv. *mansarde* (malej, skromnej a mimoriadne nepohodlnej podkrovnej izbe bez umývacích zariadení, kde mali zakázané prijímať návštevy).¹⁴⁴ Pod prísny dohľadom domovníka sa museli vracat' do týchto biednych príbytkov najneskôr o jedenástej večer, čo im ponechávalo len málo času na oddych osamote. Usmievavá, elegantná *demoiselle* obchodného domu tak zakrývala osamelé a nešťastné dievča z podkrovia.¹⁴⁵

Nové príležitosti sa postupne objavovali aj v zdravotníctve. Kým v minulosti plnili úlohu zdravotných sestier najmä rehol'níčky, ktorých dobrá vôľa však často narážala na hranice odborného poznania, postupne dochádzalo k profesionalizácii tejto oblasti.¹⁴⁶ Aby bolo možné vyškoliť kompetentný personál, ktorý by nahradil doterajšie rehol'níčky, bolo nevyhnutné mu poskytnúť primerané odborné vzdelanie, ako aj naplniť požiadavky rýchlo sa rozvíjajúceho zdravotníctva. V tomto duchu boli v roku 1877 otvorené prvé mestské kurzy pre zdravotné sestry, najskôr v nemocniciach v Salpêtrière a Bicêtre, neskôr aj v ďalších

¹⁴³ Tamtiež, s. 147.

¹⁴⁴ Obchodný dom Bon Marché poskytoval tento druh ubytovania pre mladé ženy, ktoré nemali rodinu v Paríži na ulici de Babylone 16 a mladým mužom, ktorí nemohli bývať u svojich rodičov na ulici du Bac 106. (*Résumé du règlement général; Institutions philanthropiques en faveur du personnel*. Au Bon Marché, Maison Aristide Boucicaut. Paris 1894, s. 9. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1050508/f5.item> (cit. 19. 1. 2026).)

¹⁴⁵ McMillan, J.F.: c.d., s. 173.

¹⁴⁶ Pacaud, S.: c.d., s. 175.

zariadeniach, ako La Pitié alebo Lariboisière. Vzdelávanie prebiehalo formou večerných kurzov v rozsahu dvoch až troch hodín týždenne. Samotný nábor personálu, pri ktorom sa zapisovali všetci záujemcovia, vrátane sociálne slabších a nekvalifikovaných uchádzačiek novo prichádzajúcich do Paríža, bol však nedostatočný. Dôraz sa pri výcviku kládol najmä na praktický výkon práce, ktorý mala zdravotná sestra vykonávať bez hlbšieho porozumenia a bez priestoru na vlastnú iniciatívu. Cieľom tak nebolo formovanie odborne samostatných pracovníčok, ale skôr „osvietených gazdiniek“, schopných „vedecky narábať s vlhkou hantrou“. K tomu sa ešte pridávali aj nevyhovujúce životné podmienky v nocľahárňach, v ktorých boli hromadne ubytovávané. Zlom nastal na prelome storočí, keď sa postupne zintenzívňoval tlak na profesionalizáciu ošetrovateľstva. Významným krokom bol Obežník *Combes* z roku 1902, ktorý definoval ošetrovateľstvo ako systematické a povinné vzdelávanie.¹⁴⁷ Émile Combes¹⁴⁸ v ňom špecifikuje: *„Mám na mysli školu pre zdravotné sestry, nie sériu prednášok určených pre už existujúci personál, ale skutočnú školu otvorenú pre študentov, ktorí sa chcú stať zdravotnými sestrami a pripravovať sa na túto kariéru. Ide totiž o kariéru.*

¹⁴⁷ LEROUX HUGON, V. – POIRIER, J. – RICOU, P.: *L'histoire de l'École d'infirmières de la Salpêtrière*. Histoire des sciences médicales 31, 1997, č. 2, s. 189–192. Dostupné z: <https://numerabilis.u-paris.fr/ressources/pdf/sfhm/hsm/HSMx1997x031x002/HSMx1997x031x002x0189.pdf> (cit. 13. 2. 2026).

¹⁴⁸ Émile Combes, politik a lekár, pôsobil ako predseda vlády v rokoch 1902–1905. Presadzoval antiklerikálnu politiku, ktorá viedla k prijatiu zákona o odluke cirkvi od štátu (1905). V roku 1910 bol zvolený za predsedu Radikálnej strany. (*Émile Combes*. Sénat. Dostupné z: <https://www.senat.fr/connaître-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/default-0828a4dd4d0098449b6b3e5e104c53fe/emile-combes.html> (cit. 24. 3. 2026).)

Ošetrovatel'ka, tak ako ju treba chápať, je úplne odlišná od slúžky zamestnanej na ťažké práce v kuchyni, upratovanie atď'. Je vyhradená pre priamu starostlivosť o chorých: je disciplinovanou, ale inteligentnou spolupracovníčkou lekára a chirurga, okrem svojej osobnej dôstojnosti, ktorú je nevyhnutné zachovať, musí pociťovať oprávnenú hrdosť na stav, ktorý zdôrazňuje jej filantropický aj vedecký charakter."¹⁴⁹ Tento trend vyvrcholil otvorením školy zdravotných sestier v Salpêtrière v roku 1907 v 13. obvode. Dvojiročné štúdium¹⁵⁰ zahŕňalo povinné praktické stáže na všetkých oddeleniach, čím sa posilňoval jeho odborný charakter. Program sa modernizoval a zahŕňal aj nové diagnostické techniky, ako rádiológiu, elektroterapiu či laboratórnu prax.¹⁵¹

Súbežne s ošetrovatel'stvom sa ženám začal otvárať aj prístup k samostatnej lekárskej profesii, pričom prvá žena francúzskej národnosti získala doktorát z medicíny v roku 1875 a postupom času v roku 1914 študovalo medicínu 400 žien.¹⁵² Štatistiky z roku 1906 ukázali, že v Paríži sa

¹⁴⁹ COMBES, É.: *Une campagne laïque: 1902–1903*. Paris 1904, s. 442. Dostupné z : <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k760345/f10.item.texteImage> (cit. 13. 2. 2026).

¹⁵⁰ Napríklad programy z rokov 1909–1910 obsahovali 272 lekcií z anatómie, fyziológie, hygieny, nemocničnej správy s dôrazom na morálne kvality sestry, nové diagnostické techniky ako rádiológia, elektroterapiu, laboratórnu prax, špecifickú starostlivosť o jednotlivé kategórie pacientov: duševne chorých, rodičky, novorodencov, lekcie farmácie s dôrazom na lieky pripravované sestrou. Slečna Procopeová bola napokon poverená kurzom masáží, organizovaným podľa metód používaných v Štokholme, čo umožnilo vytvorenie mobilnej brigády masérok. (LEROUX HUGON – POIRIER – RICOU, c. d., s. 196.)

¹⁵¹ LEROUX HUGON – POIRIER – RICOU, c. d., s. 194–196.

¹⁵² Foley, S. K.: c.d., s. 147.

lekárskej profesii¹⁵³ v tomto roku venovalo 9 801 žien (oproti 13 163 mužom).¹⁵⁴

Ženám bolo tiež udelené „privilégium“ viesť drožky a konské autobusy. Najprv bolo potrebné prekročiť prah získania vodičského oprávnenia, no po niekoľkých pokusoch bolo možné vidieť prvé ženy, ako si sadali na miesto vyhradené kočišovi. S nástupom motorového pohonu, ktorý vytlačil konské záprahy, sa kočišky snažili adaptovať na nové technológie a uplatniť sa ako vodičky. Podarilo sa im to napriek názoru novinára z *Figaro*, ktorý tvrdil, že „svojou povahou nie sú schopné riadiť automobil“. ¹⁵⁵

Popri týchto nových pracovných príležitostiach však zostávala jedným z najväčších zamestnávateľov žien domáca služba. Pre prosperujúce stredné vrstvy bola prítomnosť aspoň jedného sluhu či slúžky v domácnosti nevyhnutným symbolom spoločenského postavenia. V roku 1906 bolo v Paríži 206 000 domáceho personálu, čo predstavovalo približne 11 % populácie.¹⁵⁶ Pred Veľkou francúzskou revolúciou bolo toto povolanie zastúpené približne rovnakým počtom mužov ako žien, no v priebehu 19. storočia došlo aj v tomto prípade k jeho feminizácii.¹⁵⁷ Kým v Paríži zostával celkový počet služobníctva medzi rokmi 1896–

¹⁵³ Pod tento pojem patrili napríklad lekárky, farmaceutky, zubné lekárky a pôrodné asistentky.

¹⁵⁴ *Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 4 mars 1906. Tome 2: Population présente, régions du Nord, de l'Est et du Sud-Est.* Paris 1909, s. 25. Dostupné z: <https://bibnum-patrimoniales.univ-grenoble-alpes.fr/items/show/790#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-868%2C-1%2C4129%2C3135> (cit. 11. 2. 2026).

¹⁵⁵ Pacaud, S.: c.d., s. 175.

¹⁵⁶ McMillan, J.F.: c.d., s. 173

¹⁵⁷ Tamtiež

1911 pomerne stabilný, ženy tvorili výraznú väčšinu. Tento vývoj potvrdzuje aj percentuálne rozdelenie, keď podiel žien medzi služobníctvom stúpa z 69 % v roku 1851 na 83 % v roku 1901.¹⁵⁸

Tab. 5: Počet služobníctva v Paríži pre obdobie 1896–1906¹⁵⁹

rok	muži	ženy
1896	35 691	159 747
1901	35 981	171 220
1906	36 525	173 803

Služba v domácnosti najviac zodpovedala ideálnej podobe mzdovej práce pre mladé ženy v 19. storočí, pretože sa javila ako najviac kompatibilná s ideálom ženy v domácnosti. Vykonávala sa v súkromnej sfére a zamestnávala mladé ženy domácimi prácami, ktoré ich pripravovali na ich možné budúce úlohy manželiek a matiek.¹⁶⁰

Paríž ponúkal najväčšiu koncentráciu domáceho personálu i keď väčšina z týchto zamestnancov bola provinčného pôvodu. Príchod do hlavného mesta predstavoval pre mladé dievča z vidieka nielen oslobodenie od ťažkých životných podmienok, ale aj príležitosť osamostatniť sa a zabezpečiť si vlastné úspory.¹⁶¹ Táto práca si avšak vyžadovala celý jej čas a energiu, čo bol jeden z hlavných dôvodov prečo služobné

¹⁵⁸ MARTIN-FUGIER, A.: *La place des bonnes: la domesticité féminine à Paris en 1900*. Paris 2004, s. 35.

¹⁵⁹ Tamtiež

¹⁶⁰ Foley, S. K.: c.d., s. 66.

¹⁶¹ MARTIN-FUGIER, A.: *La place des bonnes: la domesticité féminine à Paris en 1900*. Paris 2004, s. 21–23.

zostávali často slobodné. Tie, ktoré zotrvali v službe u tej istej rodiny po celé desaťročia a sprevádzali ju pri narodeniach, sobášoch i úmrtiach jej členov, len ťažko mohli viesť paralelne aj vlastný, nezávislý život.¹⁶² Na konci 19. storočia sa tiež predĺžil pracovný čas služobníctva. Bolo to v dôsledku zmeny času večere, ktorá sa na počiatku storočia podávala o piatej hodine popoludní, pričom na sklonku storočia až o siedmej alebo ôsmej hodine.¹⁶³ Práca slúžky sa tak končila oveľa neskôr a nepodliehala nijakej zákonnej kontrole, neexistovala pre ňu ani maximálna dĺžka pracovného dňa, ani zákaz nočnej práce. No vzhľadom na všeobecné podmienky práce žien bolo povolanie domácej slúžky z ekonomického hľadiska výhodným. Žena mala zabezpečené živobytie a prístrešie, bola stravovaná, ubytovaná, mala zaopatrené pranie, osvetlenie a kúrenie (aspoň v zásade). Odvrátenou stranou mince bola však skutočnosť, že v praxi bývali ubytovanie, strava i kúrenie pre slúžku zvyčajne neuspokojivé a zamestnávateľia často využívali neskúsenosť mladej slúžky nad rámec rozsahu jej pracovných povinností.¹⁶⁴ Životné podmienky slúžok na prelome storočí opísal v svojej knihe Octave Mirbeau nasledovne: *„Žiadna jedáleň pre sluhov. Jedávame v kuchyni, na tom istom stole, kde počas dňa kuchárka pripravuje jedlo, krája mäso, čistí ryby, krája zeleninu svojimi mastnými prstami, ktoré sú guľaté ako klobásky. Zapnutý sporák robí v miestnosti dusnú atmosféru. Vo vzduchu sa šíri zápach starého tuku, zatuchnutých omáčok a vytrvalého vyprážania. Kým jeme, hrniec, v ktorom vrie psia polievka, vydáva páchnucu paru, ktorá vám dráždi hrdlo a vyvoláva kašeľ. Je to na zvracanie! Vo väzniciach sa správa s väzňami*

¹⁶² Tamtiež, s. 158.

¹⁶³ Tamtiež, s. 96.

¹⁶⁴ Schirmacher, K.: c.d., s. 346.

*lepšie a v kotercoch sa majú psy lepšie než my. Podali nám slaninu s kapus-
tou a páchnuci syr, na pitie kyslé jablčné víno. Nič iné. Hrnčeky s popraska-
nou glazúrou, ktoré páchli masnotou, a plechové vidličky dopĺňali tento
pekny servis. Keďže som v dome nová, nechcela som sa sťažovať. Ale ani
jesť som nechcela. Aby som si ešte viac pokazila žalúdok, ďakujem pekne!
(...) Tieto riadky píšem vo svojej izbe, špinavej malej izbe pod strechou,
otvorenej všetkým vetrom, chladu zimy a horúčavám leta. Žiadny iný náby-
tok okrem škaredej železnej postele a škaredej bielej drevenej skrine, ktorá
sa nedá zavrieť a kde nemám miesto na uloženie svojich vecí. Žiadne iné
svetlo okrem sviečky, ktorá dymí a kvapká do medeného svietnika. Je to
úbohé!”¹⁶⁵*

Nad hlavami týchto zamestnankýň sa tiež neustále vznášala hrozba zneužívania moci. Mnohé z nich sa stávali obeťami sexuálneho nátlaku zo strany mužov z domácnosti a v prípade tehotenstva čelili mimoriadne obmedzeným možnostiam riešenia, keďže strata zamestnania a sociálne vylúčenie predstavovali vážnu hrozbu.¹⁶⁶ Postupne sa v domácej službe rozvinula kríza. Čoraz menej sa nachádzali ľudia ochotní obetovať svoj čas a život službe jednej rodiny a zostať jej až do smrti úplne podria- dení.¹⁶⁷ Namiesto vstupu do domáceho služobníctva ženy radšej nastu- povali do tovární. Často si tam zarobili sotva na prežitie a ich mzdy mu- seli pokryť všetky ich výdavky, kým v domácej službe mali popri plate,

¹⁶⁵ MIRBEAU, O.: *Journal d'une femme de chambre*. Paris 1900, s. 35–39. Dostupné z: <https://archive.org/details/afd8650.0001.001.umich.edu/page/n1/mode/2up> (cit. 20. 1. 2026).

¹⁶⁶ Služobné boli v štatistikách o predmanželskom tehotenstve v Paríži 19. storočia nad- merne zastúpené. (Foley, S. K.: c.d., s. 66.)

¹⁶⁷ Pacaud, S.: c.d., s. 151.

akokoľvek nízkom, zabezpečené ubytovanie, kúrenie a stravu. Na druhej strane však robotnícky požívali slobodu, večery patrili im a neboli v samotnom dome vystavené zneužívaniu či zvädzaniu.¹⁶⁸ Nedostatok služobníctva sa tak stal vážnou otázkou na začiatku 20. storočia. Medzi rokmi 1906 až 1911 klesol počet služobných z 173 803 na 124 184.¹⁶⁹ Historička Martin-Fugierová vo svojej knihe cituje dobový postreh, že slúžky sa rozchytávali ako teplý chlieb a odborový zväz nedokázal zabezpečiť ani desatinu toho, čo sa od neho žiadalo.¹⁷⁰

1.2.3. Životné podmienky a sociálna zraniteľnosť žien

Rozvoj industrializácie bol neoddeliteľne spätý s urbanizáciou, ktorá prinášala množstvo sociálnych problémov, predovšetkým v dôsledku nedostatočného bývania. Z populácie takmer troch miliónov obyvateľov Paríža v roku 1900 malo viac než jeden milión ľudí nevyhovujúce bývanie. Okrem toho 62 % bytov pozostávalo len z jednej alebo dvoch miestností a len 23 % bytov malo prístup k vode priamo v obydľí, ostatní ju mali na chodbe, na dvore alebo na ulici. Najproblematickejšia bola cena obydľí, ktorá výrazne prevyšovala priemerný príjem robotníckej rodiny.¹⁷¹ Paríž bol navyše nepochybne metropolou ubytovní, kde sa slobodní ľudia, dočasní migranti alebo trvalí prisťahovalci zhromažďovali v spoločných nocľahárňach, ktoré mohli obsahovať desiatky postelí.

¹⁶⁸ Schirmacher, K.: c.d., s. 346–347.

¹⁶⁹ MARTIN-FUGIER, A.: *La place des bonnes: la domesticité féminine à Paris en 1900*. Paris 2004, s. 35.

¹⁷⁰ Tamtiež, s. 33.

¹⁷¹ V Paríži v 50. rokoch 19. storočia stál prenájom slušnej izby 170 až 200 frankov, podkrovnej izby 100 až 150 frankov.

Mnohí robotníci obývali najmenšie dostupné priestory, ako pivnice, podkrovia, baraky,¹⁷² pričom dôsledky tohto preľudnenia boli z hygienického hľadiska ľahko predvídateľné.¹⁷³

Pre mladé pracujúce ženy, ktoré žili v rámci rodiny, mohol ich príjem aspoň čiastočne prispievať k rodinnému rozpočtu a zmierňovať dôsledky nevyhovujúcich bytových podmienok. Odlišná situácia však nastávala u žien žijúcich samostatne, ktoré sa usilovali zabezpečiť si vlastné živobytie. V ich prípade boli materiálne ťažkosti vyplývajúce z nízkych miezd spravidla možné prekonať len prostredníctvom spolužitia s mužským robotníkom. V extrémnych prípadoch sa ženy uchýľovali k prostitúcii alebo v krajnom prípade k ukončeniu vlastného života.¹⁷⁴ V robotníckej triede sa počas 19. storočia rozšíril konkubinát ako bežná forma spolužitia, označovaná napríklad výrazom *mariage à la parisienne* („parížske manželstvo“). Vyskytoval sa bežne aj v maloburžoázii a strednej buržoázii, medzi študentmi a umelcami, ako aj medzi majiteľmi tovární či obchodov a ich zamestnankyňami. Vol'né spolužitie bolo vtedy najlepším spôsobom, ako ušetriť na životných nákladoch (nájomné, výdavky na stravu). Tieto prípady nelegitímneho spolužitia boli stále považované za menejcenné v porovnaní s inštitúciou manželstva, ale napriek tomu boli považované za žiaducejšie ako celibát alebo nemravnosť.¹⁷⁵ V dobovej štúdii sociálnej otázky Ch. Benoist považoval konkubinát za prvý

¹⁷² Byeon, K.: c.d., s. 37–38.

¹⁷³ Skúsenosti opakovane ukazovali, že rozhodujúcim faktorom pri šírení epidémií nebola chudoba sama o sebe, ale hustota osídlenia. Najviac postihnuté boli štvrte s úzkou zástavbou a vysokou koncentráciou obyvateľstva, ako napríklad okres Hôtel-de-Ville či Montmartre. (D'Haussonville, G.-P.-O: c.d., s. 72)

¹⁷⁴ McMillan, J.F.: c.d., s. 169.

¹⁷⁵ Byeon, K.: c.d., s. 39–40.

stupeň morálneho úpadku: „*Pre veľký počet robotníčok (...), sú tie, ktoré sa nedokážu zmieriť so životom v úplnej biede, odsúdené na inú formu nešťastia. Lahko možno uhádnuť, o akú inú biedu ide. Ide o celý sled dobrodružstiev a pádov, ktorých prvým stupňom je konkubinát.*“¹⁷⁶ Benoist však voľné zväzky nechápal ako konečné riešenie, ale ako začiatok zostupnej dráhy, ktorá častokrát viedla až k prostitúcii a kriminalite: „*(...) ktoré, podobne ako hanebná a bolestná cesta, majú za svoju prvú zastávku niektorý zariadený hotel a za posledné útočisko nemocnicu, ak to napokon nie je väzenie.*“¹⁷⁷

Keď ani práca, ani bývanie, ani rodinné zázemie neposkytovali ženám existenčnú istotu, prostitúcia sa pre mnohé z nich stala jedným z mála dostupných zdrojov príjmu. Zvádzanie či milenecký vzťah poskytovali doplnkový zisk a tak mali mnohé robotníčky či zamestnankyne „priateľa“, spravidla „úctyhodného“ muža z o niečo vyššej sociálnej vrstvy.¹⁷⁸ Niektoré nešťastné ženy sa uchýľovali k tzv. „piatej štvrtine dňa“, teda k dodatočnej práci vykonávanej po skončení riadnej pracovnej doby, často spolu s mužskými kolegami, s ktorými sa stretávali na pracovisku alebo pri východe z továrne.¹⁷⁹ Tento tlak ich teda sprevádzal aj v práci, kde boli zamestnankyne často vystavené obťažovaniu (od verbálneho až po fyzické) alebo návrhom.¹⁸⁰ Staršie pracovníčky, ktoré sa

¹⁷⁶ Benoist, C: c.d., s. 116–117.

¹⁷⁷ Tamtiež

¹⁷⁸ PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015, s. 151–152.

¹⁷⁹ Pacaud, S.: c.d., s. 131.

¹⁸⁰ Ako reakcia na tento jav vznikali tzv. „továrne-kláštory“ (*usines-couvents*), ktoré dosiahli svoj najväčší rozmach na začiatku Belle Époque. Neustály dohľad nad robotníčkami v továrni, jedálni aj na ubytovni v nich zabezpečovali rehoľníčky. Hoci sa v týchto zariadeniach uplatňovali rovnaké mzdy a pracovný čas ako inde, disciplína mala

pokúsili zasiahnuť v prospech mladších žien obťažovaných majstrami alebo manažérmi, bývali niekedy sankcionované pokutami alebo dokonca prepustené. Ženy, ktoré sa bránili či protestovali, si často vyslúžili povesť „problémových“ a čelili postihom v podobe neprimeraných pracovných úloh alebo opakovaných pokút za údajné porušenie továrenskej disciplíny.¹⁸¹

Otázka morálky sa v tomto období premietala aj do režimu Tretej republiky, ktorý sa neustále snažil lepšie kontrolovať prostitúciu a zároveň bojoval proti pornografickým publikáciám, ktoré boli vylúčené zo zákona o tlači¹⁸² z roku 1881. Mravnostná polícia (*police des mœurs*) prísne uplatňovala predpisy a nemilosrdne prenasledovala „neposlušné“ ženy, až do tej miery, že podozrievala z nelegálnej prostitúcie každú ženu, ktorá sa v nevhodnú hodinu pohybovala sama na verejnosti. Napriek škandalom a diskusiám o nemorálnosti sexuálneho obchodu však Paríž na začiatku Tretej republiky nebol žiadnym svätostánkom cnosti.¹⁸³ Odhadovalo sa, že v Paríži bolo v 90. rokoch 19. storočia viac ako 100 000 prostitútok, verejných dievčat a vydržiavaných mileníek. Keď policajný prefekt Louis Lépine okolo roku 1900 odhadoval ich počet na 60 až 80 000, len niečo málo cez 10 000 z nich bolo považovaných za registrované.¹⁸⁴ Registrovanou prostitútkou znamenalo byť súčasťou štátom kontrolovaného systému známeho ako regulačný systém (alebo „francúzsky systém“). Tento systém vnímal prostitúciu ako nevyhnutné zlo,

zabezpečiť, aby sa morálna kontrola vzťahovala nielen na správanie, ale aj na mysle a telá pracujúcich žien. (Pacaud, S.: c.d., s. 131.)

¹⁸¹ McMillan, J.F.: c.d., s. 167.

¹⁸² Článok č. 28. (Journal officiel de la République française, 30. 7. 1881, s. 4202–4203. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6223338n/f2.item> (27. 2. 2026).)

¹⁸³ Retaillaud-Bajac, E.: c.d., s. 183.

¹⁸⁴ Pacaud, S.: c.d., s. 197.

ktoré bolo tolerované len vtedy, ak sa podriadilo prísnyim pravidlám štátu a polície. Ženy boli zapísané v registroch na policajnom riaditeľstve a boli známe ako *filles inscrites* alebo *filles soumises*. Ak boli slobodné a plnoleté, mohli pracovať doma alebo v štátom tolerovaných nevestincoch (*maisons de tolérance*). Registrované prostitútky boli povinné podrobovať sa pravidelným lekárskeym prehliadkam a žili v neustálom strachu z nákazy, keďže v prípade infekcie boli posielané na liečbu do zariadení s charakterom väzenských nemocníc (napríklad Saint-Lazare v Paríži).¹⁸⁵ Počas desiatich rokov (1878–1887) bolo v zdravotnom stredisku Parížskej policajnej prefektúry pod vedením doktora Oscara Commengea vyšetrených 6 842 neregistrovaných prostitútok, u ktorých bolo konštatované ochorenie.¹⁸⁶ Medzi postihnutými sa nachádzali aj neplnoleté osoby vo veku od trinásť do dvadsať rokov, pričom len v roku 1878 bolo zaznamenaných chorých 438 neplnoletých.¹⁸⁷

Prostitúcia nielenže neklesala, ale naopak rástla a členila sa. Obdobie Belle Époque býva označované ako zlatá éra tzv. verejných domov, kde „úctyhodné“ ženy niekedy prichádzali za svojimi milencami alebo predávali svoje čaro, aby si zarobili peniaze. Pokiaľ išlo o nevestince, ich celkový počet síce postupne klesal, no najluxusnejšie z nich si zachovávali medzinárodnú prestíž a naďalej priťahovali spoločenskú elitu. V praxi boli hranice medzi prostitúciou, ľahkou zábavou a milostným

¹⁸⁵ RIPA, Y.: *Regulating Prostitution*. Encyclopédie d'histoire numérique de l'Europe. Dostupné z: <https://ehne.fr/en/node/12460> (cit. 13. 2. 2026).

¹⁸⁶ COMMENGE, O.: *Hygiène sociale. La prostitution clandestine à Paris*. Paris 1897, s. 20. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6523507h/f5.item> (cit. 24. 1. 2026).

¹⁸⁷ Commenge, O.: c.d., s. 195–198.

pomerom nejasné a ľahko prekročiteľné. Svedčí o tom aj popularita kur-tizán, často nazývaných „kráľovné Paríža roku 1900“.¹⁸⁸ Tento obraz Pa-riža kriticky opísal spisovateľ Georges Darien: „*Vo Francúzsku, krajine umelosti a klamu, sa bieda rada prikrášľuje, len zriedka má ten temný, ne-zmieriteľný a tragický vzhl'ad, aký má inde. Keď sa nalíči, keď si napudruje vpadnuté líca múkou, ktorá bude chýbať jej chlebu, keď si zvýrazní oči uh-lím, ktoré zajtra poslúži na zadusenie,*¹⁸⁹ *keď svojimi dlhými zubami po-hryzne bledé pery, aby ich zafarbila, nazývame to slušnou chudobou. Osla-vuje sa, ospevuje sa, venuje sa jej celá literatúra. Je tu oslava podkrovia, lyrika biedneho lôžka, poézia podkrovia, romantika olova. (...) Keď zahynú a keď sa prehľadávajú mŕtvolý, často sa v ich vreckách nájde jedna vec: karta. Vo vrecku ženy karta prostitútky, vo vrecku muža volebná karta. Na to obaja zomreli. Otroctvo ženy. Zbabelosť muža.*“¹⁹⁰ Text predstavoval os-tré vystúpenie proti spôsobu zásterky biedy, určenej predovšetkým na zakrývanie tvrdej životnej reality parížskeho proletariátu. Osobitne kri-ticky sa autor vyjadril k poetizácii ženských postáv z ľudu, ako boli *gri-settes* či *midinettes*. Ich idealizovaný obraz podľa neho zakrýval každo-denné zraniteľné postavenie mladých žien, sexuálne vykorisťovanie a nerovnosť, ktorej čelili. Kontrast medzi kartou prostitútky a volebným preukazom odhaľoval nerovnosť, ale aj neschopnosť politickej zmeny a pretrvávajúce nespravodlivosti.

Biedne postavenie žien, v krajnom prípade vedúce až k prostitúcii, malo viacero príčin a individuálnych podôb. Možno však konštatovať, že

¹⁸⁸ Retaillaud-Bajac, E.: c.d., s. 183.

¹⁸⁹ V zmysle: udusenie oxidom uhoľnatým pri kúrení uhlím v chudobných obydlíach.

¹⁹⁰ DARIEN, G.: *La belle France*. Paris 1901, s. 83–84. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5727750q/f5.item.texteImage> (cit. 24. 1. 2026).

jedným z jeho kľúčových faktorov bola mzdová nerovnosť a celková nedostatočnosť ženských zárobkov, ku ktorej sa doboví autori zaoberajúci sa sociálnou otázkou vo svojich dielach opakovane vracali.¹⁹¹

Ekonomická bieda, pracovné preťaženie a zároveň očakávania kladené na ženy ako na gazdiné i zamestnankyne vytvárali neľahkú realitu Belle Époque. Ako K. Schirmacherová postrehla: „*A my nad'alej označujeme tie, ktoré bojujú proti tol'kým prekážkam, za ,slabé pohlavie'.*“¹⁹²

¹⁹¹ Vid'. Haussonville, Benoist, Schirmacher, Commenge.

¹⁹² Schirmacher, K.: c.d., s. 372.

2 Vývoj emancipačných snáh a ženského hnutia

Formovanie feministického hnutia prešlo bojom individuálnych priekopníčok až ku kolektívnemu hnutiu práve počas obdobia Belle Époque.¹⁹³ Avšak reakcia žien na ich podriadené postavenie vo francúzskej spoločnosti nebola novým javom tohto obdobia, ale predstavovala zlom oproti tomu, čo jej predchádzalo.

2.1. Historické korene a dedičstvo nerovnosti

2.1.1. Vybrané iniciatívy žien od Veľkej francúzskej revolúcie po Parížsku komúnu

Aj napriek tomu, že Veľká francúzska revolúcia hlásala hodnoty „slobody, rovnosti, bratstva“ a prostredníctvom Deklarácie práv človeka a občana proklamovala univerzálnu rovnosť,¹⁹⁴ ženy boli z politických práv vylúčené na základe rodovo podmienenej definície občianstva.¹⁹⁵ Tá bola tiež zakotvená už vo vyššie spomínanom Občianskom zákonníku z roku 1804, ktorý formalizoval podriadenú úlohu žien v rodinných

¹⁹³ Savey, N.: c.d., s. 15.

¹⁹⁴ *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*. Conseil constitutionnel. Dostupné z: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> (cit. 25. 3. 2026).

¹⁹⁵ CROSS, M.: *1890–1914: A "BE" for feminism?* In: Holmes, D. – Tarr, C. (ed.): *A "Belle Époque"? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 27.

vzťahoch.¹⁹⁶ Spolu s ich vylúčením z politiky bol tento zákonník považovaný vo Francúzsku za najväčšiu nespravodlivosť voči ženám v 19. storočí.¹⁹⁷

Výraznou postavou revolučného obdobia konca 18. storočia bola Olympe de Gougesová, ktorá reagovala na vylúčenie žien z politických práv v súvislosti s novo prijatou ústavou v roku 1791. V tom istom roku vydala Deklaráciu práv ženy a občianky,¹⁹⁸ ktorá kopírovala text pôvodnej deklarácie avšak so zreteľom na práva žien. Hneď v prvom článku stálo: „Žena sa rodí slobodná a má rovnaké práva ako muž.“¹⁹⁹ Po jej poprave²⁰⁰ v roku 1793 denník *Gazette nationale ou le Moniteur universel* s jasným odkazom napísal: „Revolučný tribunál dal nedávno ženám veľký príklad, ktorý pre ne nepochybne nezostane bez následkov, lebo spravodlivosť, vždy nestranná, neustále kladie ponaučenie vedľa prísnosti. (...) Olympe de Gougesová, ktorá sa narodila s bujnou fantáziou, považovala

¹⁹⁶ *Code Napoléon: Édition originale et seule officielle*. Paris 1807, s. 55. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406276n/f8.item.texteImage> (cit. 18. 2. 2026).

¹⁹⁷ Cross, M.: c.d., s. 28.

¹⁹⁸ Pôvodný názov: *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*.

¹⁹⁹ GOUGES, O.: *Les droits de la femme*. Paris 1791, s. 7. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k426138/f5.item> (cit. 25. 2. 2026).

²⁰⁰ Bezprostrednou príčinou jej zatknutia bol pokus o distribúciu stoviek výtlačkov brožúry v ktorej vyzývala na plebiscit, aby sa raz a navždy rozhodlo medzi tromi formami vlády – monarchiou, federalizmom alebo republikou. Táto brožúra a jej druhá verzia porušovali dekrét z 29. marca zakazujúci písanie alebo vydávanie akýchkoľvek textov, ktoré sa pokúšali obnoviť monarchiu. (VANPÉE, Janie: *Performing Justice: The Trials of Olympe de Gouges*. Theatre Journal 51, 1999, č. 1, s. 47–48. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25068623> (cit. 26. 3. 2026).)

svoje blúznivosti za inšpiráciu prírodou.²⁰¹ Najprv začala blúzniť a nakoniec prijala plán zradcov, ktorí chceli rozvrátiť Francúzsko, chcela byť štátnikom a zdá sa, že zákon potrestal túto sprisahankyňu za to, že zabudla na cnosti, ktoré prislúchajú jej pohlaviu.“²⁰²

Ženská otázka však zostávala aj naďalej otvorená. Napríklad v roku 1832 malá skupinka okolo Marie-Reine Guindorfovej a Desirée Gayovej založila noviny, ktoré mali publikovať iba články písané ženami. Toto bol pravdepodobne prvý ženský kolektívny podnik v dejinách, ktorého cieľ bol výlučne a špecificky feministický.²⁰³ Prvé číslo nieslo názov *La Femme libre*.²⁰⁴ Z ďalších publikácií vychádzali napríklad v roku 1849 noviny s názvom *L'opinion des femmes* pod taktovkou Jeanne Deroínovej. Tá tiež v danom roku podala svoju kandidatúru do Národného zhromaždenia za departement Seine,²⁰⁵ ktorú argumentovala nasledovne: „Zákondarný zbor zložený výlučne z mužov je rovnako nekompetentný pri tvorbe zákonov, ktoré upravujú spoločnosť zloženú z mužov a žien, ako by bol zbor zložený výlučne z privilegovaných osôb pri diskusii o záujmoch

²⁰¹ V *Les droits de la femme* Gougesová argumentovala, že usporiadanie ľudskej spoločnosti je v rozpore s prírodou. Práve v nej vidí dôkaz harmónie a rovnosti medzi druhmi oboch pohlaví a človek si v nej nespravodlivo vytvoril výnimku. (Gouges, O.: c.d., s. 5–6.)

²⁰² *Gazette nationale ou le Moniteur universel*, 19. 11. 1793, s. 237. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44125026> (cit. 25. 2. 2026).

²⁰³ MOSES, C. G.: *French feminism in the nineteenth century*. Albany 1984, s. 63.

²⁰⁴ *La femme libre*, 1. 8. 1832. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k85525j/f2.item.texteImage> (cit. 27. 3. 2026).

²⁰⁵ Niekoľkokrát jej odmietli udeliť slovo v sálach ako kandidátke, no v dvoch z nich sa jej napokon podarilo predniesť svoje myšlienky a vysvetliť svoj zámer. Úrady však túto kandidatúru neprijali s odvolaním sa na jej protiústavnosť.

(RANVIER, A.: *Une féministe de 1848: Jeanne Deroín*. Bulletin de la Société d'histoire de la Révolution de 1848 4, 1908, č. 24, s. 338–339. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/r1848_1155-8814_1908_num_4_24_1883 (cit. 27. 3. 2026).)

*pracujúcich. (...) Ak využijete svoje právo a vyzvete ženy, aby sa zapojili do práce zákonodarného zhromaždenia, potvrdíte tak v plnej miere naše republikánske dogmy: sloboda, rovnosť, bratstvo pre všetkých.*²⁰⁶

Prvé väčšie zmeny priniesol pád Druhého cisárstva a krátke obdobie vlády Parížskej komúny (1871). Hoci Parížska komúna mala málo času na vykonanie rozsiahlych reforiem, prijala určité opatrenia, ktoré sa priamo týkali postavenia žien. Bolo nariadené bezplatné, povinné a sekulárne vzdelávanie a bolo oznámené, že učitelia a školskí inšpektori mužského aj ženského pohlavia budú dostávať rovnakú mzdu.²⁰⁷ Boli schválené dôchodky pre vdovy a deti padlých gardistov a ženy a deti z voľných zväzov boli uznané za legitímne. Feministky tieto opatrenia uvítali, no požadovali viac. Po porážke Parížskej komúny boli feministky opäť na čas umlčané, vyhnané do exilu alebo deportované a do Francúzska sa mohli vrátiť až po všeobecnej amnestii v roku 1880.²⁰⁸ Vedenie ešte mladého feministického hnutia bolo zredukované a, čo je podstatné, prišlo o predstaviteľky, ktorým dôverovali robotnícke a socialistické skupiny. Francúzsko túžilo po stabilite po otrasoch vojny a občianskych nepokojoch. Keďže emancipácia žien bola vnímaná ako ohrozenie tejto stability, feministky len opatrne obnovovali svoju činnosť.²⁰⁹

²⁰⁶ L'Opinion des femmes: liberté, égalité, fraternité pour tous et pour toutes, 10. 4. 1849, s. 2. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k40377058/f1.image> (cit. 24. 2. 2026).

²⁰⁷ Po prvýkrát bola žena, Marguerite Tinayreová, menovaná za školskú inšpektorku (pre 12. obvod).

²⁰⁸ Napríklad Louise Michelová a Nathalie Lemelová boli poslané na ostrov Nová Kaledónia. Paule Minková, André Léová a Marguerite Tinayreová síce ušli, ale boli odsúdené v neprítomnosti. (Moses, C. G.: c.d., s. 193.)

²⁰⁹ Moses, C. G.: c.d., s. 192–194.

Boj za emancipáciu mal za sebou obdobie plné vzostupov a pádov. Príslušné vlády disponovali potrebnými prostriedkami na potlačenie energických feministiek vždy, keď sa zdalo, že zašli príliš ďaleko. Neustála cenzúra účinne obmedzovala vplyv emancipačných myšlienok a čas od času tvrdšie formy represíí zmietli feministky, ktorých skúsenosti a vodcovské schopnosti ohrozovali *status quo*.²¹⁰

2.1.2. Východiská emancipačných snáh v období Belle Époque

Vo Francúzsku síce mohli existovať skoršie emancipačné tendencie, no feminizmus obdobia Belle Époque bol prvým trvalým hnutím, ktoré sa rozvíjalo v podmienkach vtedajšieho republikánskeho režimu.²¹¹ Feministické skupiny po prvýkrát prekročili štádium počiatočného formovania a nadobudli stabilnú podobu. Svedčilo o tom aj dlhodobé pôsobenie predstaviteľiek, ktoré stáli na čele hnutia celé desaťročia, postupne získavali skúsenosti a zároveň zabezpečovali jeho kontinuitu výchovou ďalšej generácie aktivistiek a organizátoriek.²¹²

Avšak mužská autorita a privilégia boli zakotvené v politickej, právnej a ekonomickej štruktúre režimu Tretej republiky, rovnako ako vo všetkých predchádzajúcich. „Všeobecné“ volebné právo znamenalo volebné právo mužov, manžel bol zo zákona jedinou autoritou v rodine,

²¹⁰ Moses, C. G.: c.d., s. 198.

²¹¹ Cross, M.: c.d., s. 27.

²¹² Moses, C. G.: c.d., s. 198.

pracujúce ženy automaticky dostávali nižšie platy a príjmy vydatých žien boli v každom prípade majetkom ich manželov.²¹³

Z dôvodu pretrvávajúcich rozdielov vznikla požiadavka rovnosti žien vo verejnom živote, označovaná pojmom feminizmus. Tento termín sa pevne ustálil práve počas Belle Époque.²¹⁴ Mal viacero významov, a to tak pre jeho zástancov, ako aj pre jeho odporcov, čo dokazoval jeho vznik a kontroverzné používanie. Karen Offenová, ktorá rekonštruovala jeho históriu, uviedla Hubertine Auclertovú ako prvú samozvanú feministku, ktorá dala pojmu jeho súčasný význam.²¹⁵ Autorstvo slova však patrilo Alexandrovi Dumasovi mladšiemu, ktorý v roku 1872 použil toto prídavné meno²¹⁶ na označenie mužov, ktorí sa vzdali svojej „mužnosti“ tým, že sa zastali žien v prípade cudzoložstva. V každom prípade sa tento výraz začal používať v 90. rokoch 19. storočia, ale jeho šírenie²¹⁷ bolo pomalé a nerovnomerné.²¹⁸

²¹³ HOLMES, D. – TARR, C.: *New Republic, New Women? Feminism and Modernity at the BE*. In: Holmes, D. – Tarr, C. (ed.): *A "Belle Époque"? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 12.

²¹⁴ Cross, M.: c.d., s. 27.

²¹⁵ STUDER, B.: *Introduction*. In: Gubin, E. – Jacques, C. – Rochefort, F. – Studer, B. – Thébaud, F. – Zancarini-Fournel, M. (edd.): *Le Siècle des féminismes*. Paris 2004, s. 23. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/302182791_Le_Siecle_des_feminismes (cit. 25. 2. 2026).

²¹⁶ DUMAS FILS, A.: *L'homme-femme. Réponse à M. Henri d'Ideville*. Paris 1872, s. 91–92. Dostupné z: <https://archive.org/details/lhomme-femme01madumas/page/n7/mode/2up> (cit. 27. 3. 2026).

²¹⁷ V roku 1894 sa objavil v Spojenom kráľovstve. O dva roky neskôr sa dostal do Nemecka počas Medzinárodného kongresu pre diela a záujmy žien (*Internationaler Kongress für Frauenwerke und Frauenbestrebungen*), odkiaľ ho prevzala „módna“ tlač a následne prekročil Atlantik. V Spojených štátoch sa jeho používanie rozšírilo až okolo roku 1910, keď bola v plnom prúde kampaň za volebné právo, kde nahradil staršie označenia „ženská vec“ alebo „ženské práva“, bez toho, aby ich úplne vytlačil. (Studer, B.: c.d., s. 23.)

²¹⁸ Studer, B.: c.d., s. 23.

So zmenami v smerovaní štátu sa menila aj sociálna základňa emancipačného hnutia, čo viedlo aj k triednemu rozdeleniu feministiek.²¹⁹ Robotnícke ženy sa sústreďovali najmä na sexuálnu zraniteľnosť žien, ekonomickú neistotu a dvojité záťaž spojenú s platenou prácou a domácimi povinnosťami. Keďže v prvej polovici storočia formovali smerovanie hnutia predovšetkým ony, tieto otázky stáli v centre feministických požiadaviek. V 70. rokoch 19. storočia však vedenie hnutia postupne prešlo do rúk buržoázných feministiek, ktoré kládli väčší dôraz na občianske a politické práva, majetkové práva vydatých žien a prístup k povolaniam. Napriek týmto rozdielom feministky z oboch spoločenských vrstiev väčšinu storočia spolupracovali, hoci ku koncu storočia sa ich nezhody čoraz viac prehlbovali.²²⁰

2.2. Umiernené a radikálne prúdy emancipačných snáh (70.–90. roky)

2.2.1. Republikánsky feminizmus a jeho stratégie

V polovici 70. rokov 19. storočia stáli feministky na strane republiky, presvedčené, že jej úspech bude aj ich úspechom. Víťazstvo

²¹⁹ Prístup k emancipácii sa nečlenil len podľa sociálnej vrstvy, ale aj stratégie (viz podkapitola 2.2.) alebo ideológie (pozri aj: SOWERWINE, C.: *Sisters Or Citizens?: Women and Socialism in France Since 1876*. Cambridge 1982; HAUSE, S. C. – KENNEY, A. R.: *The Development of the Catholic Women's Suffrage Movement in France, 1896–1922*. The Catholic Historical Review 67, 1981, č. 1, s. 11–30; COHEN, Y.: *Le Conseil national des femmes françaises (1901–1939) Ses fondatrices et animatrices juives*. Archives Juives 44, 2011, č. 1, s. 83–105.)

²²⁰ Moses, C. G.: c.d., s. 234.

republikánov vo voľbách do Poslaneckej snemovne v roku 1877 posilnilo tieto očakávania a po upevnení ich moci vláda prijala sériu zákonov zameraných na zaručenie základných slobôd.²²¹ Patrili medzi nich aj zákon z 30. júna 1881, ktorý zabezpečoval slobodu zhromažďovania²²² a zákon z 29. júla, ktorý garantoval slobodu tlače.²²³ Vďaka nim už feministky nemuseli získavať predchádzajúci súhlas vlády na organizovanie stretnutí ani verejných prednášok, bez ohľadu na veľkosť očakávaného publika. Zároveň už nepodliehali povinnosti žiadať o povolenie na vydávanie vlastných časopisov, čo im umožnilo slobodne publikovať politické noviny.²²⁴

Feministický program v 70. a 80. rokoch 19. storočia bol výsledkom spolupráce dvoch dominantných osobností: Marie Deraismesovej a Léona Richera.²²⁵ Aktívni boli už od konca Druhého cisárstva a mohli byť oprávnené považované za spoluzakladateľov liberálneho feminizmu vo Francúzsku.²²⁶

Maria Deraismesová pochádzala z buržoázneho a republikánskeho prostredia a dostala pomerne bohaté intelektuálne vzdelanie,²²⁷ zväčša rezervované pre synov. Vďaka finančnému zabezpečeniu po smrti

²²¹ Moses, C. G.: c.d., s. 197.

²²² Journal officiel de la République française. Lois et décrets, 1. 7. 1881, s. 3625. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6223310k/f1.item> (cit. 27. 3. 2026).

²²³ Journal officiel de la République française, 30. 7. 1881, s. 4202. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6223338n/f2.item> (27. 2. 2026).

²²⁴ Moses, C. G.: c.d., s. 197.

²²⁵ Tamtiež, s. 198.

²²⁶ McMillan, J.F.: c.d., s. 130.

²²⁷ Učila sa latinsky a grécky, študovala filozofiu, poznala Bibliu rovnako dobre ako orientálne náboženské tradície. (MARCOVICH, M.: *Parisiennes: de Marie Stuart à Simone de Beauvoir, ces femmes qui ont inspiré les rues de Paris*. Paris 2011, s. 126.)

rodičov sa nikdy nevydala, pravdepodobne preto, aby neohrozila svoju vysoko cenenú nezávislosť alebo aby nebola nútená podriaďiť sa manželským zákonom, ktorými pohrdala:²²⁸ „*Nezískava plnoletá dcéra vlastníctvo samej seba? Ak má majetok, nie je slobodná spravovať ho podľa svojej vôle, ísť tam, kam uzná za vhodné, konať tak, ako chce, prijímať koho sa jej zapáči a viesť život podľa svojho vkusu? Naopak, v manželstve sa vzdáva svojej slobody, svojho mena, odovzdáva svoju osobu, svoj majetok, napokon sa celkom a úplne zrieka samej seba, akoby nevyhnutne musela v manželovi, ktorého si berie, nájsť vyššie vedenie. Zákon, všimnite si dobre, má za to, že v každom mužovi predpokladá rozum, čestnosť a rozvážnosť. Je zrejmé, že tento predpoklad je len fikciou. No napriek tomu sa tejto fikcii priznáva sila a moc.*“²²⁹ Svoju rečnícku kariéru začala v roku 1866 keď ju séria zlomyselných článkov o vzdelaných ženách od mizogýnného spisovateľa podnietila k verejnej reakcii.²³⁰ Deraismesová bojovala za feministickú vec argumentujúc tromi piliermi ich útlaku a vylúčenia: právom na vzdelanie, právom na rovnosť v práci a právom voliť.²³¹ Svojho najbližšieho spolupracovníka však nenašla medzi ženami, ale v osobe Léona Richera.²³²

Léon Richer sa narodil do zámožnej rodiny a už od mladosti bol predurčený na notársku dráhu, no nepriazeň osudu ho udržala v skromnej pozícii notárskeho koncipienta. Zároveň niesol zodpovednosť za

²²⁸ McMillan, J.F.: c.d., s. 130.

²²⁹ DERAISMES, M.: *Ève dans l'humanité*. Paris 1891, s. 138–139. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k629454/f3.item> (cit. 24. 2. 2026).

²³⁰ McMillan, J.F.: c.d., s. 130.

²³¹ Pacaud, S.: c.d., s. 21.

²³² McMillan, J.F.: c.d., s. 130.

matku a sestru, keďže bol ich jediným živiteľom. Práve v tomto období mal príležitosť sa bližšie oboznámiť s nespravodlivosťami zákonov voči ženám, a takmer každodenne konštatovať krivdy, ktoré sa pod ochranou zákona na nich legálne páchali. Tieto skúsenosti sa stali základom jeho presvedčenia.²³³ V 60. rokoch sa stal novinárom pričom následne svoje právnické znalosti a novinárske skúsenosti pretavil do služieb rozvíjajúceho sa feministického hnutia a založil týždenník *Le Droit des Femmes*, ktorého hlavným cieľom bolo bojovať za reformu právneho postavenia žien.²³⁴ Každé číslo prinieslo nové argumenty v prospech tejto veci. Boj sa viedol na všetkých frontoch: reforma občianskeho zákonníka, prieskumy týkajúce sa práce a platov žien, petícia adresovaná Národnému zhromaždeniu, volebné právo žien v Anglicku, významné ženy v histórii a podobne.²³⁵ Z tohto zoznamu požiadaviek chýbala zmienka o politických právach, ktoré Richer síce v zásade podporoval, no z dôvodu politického pragmatizmu ich v danom období odmietal presadzovať.²³⁶ Keďže noviny mali vždy finančné ťažkosti a nemohli si dovoliť zamestnávať veľký počet pracovníkov ani platiť externých prispievateľov, zostali predovšetkým osobným vyjadrením jeho myšlienok. Až do svojho odchodu do dôchodku v roku 1891 bol jeho hlavným autorom (hoci často pod pseudonymami).²³⁷ Jeho písanie a používanie zámen avšak jasne ukazovalo, že vychádzal z predpokladu, že píše mužskému publiku. Hoci

²³³ VIVIANI, R. – ROBERT, H. – MEURGÉ, A.: *Cinquante-ans de féminisme: 1870–1920*. Paris 1921, s. 9–10. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k83022n/f2.item> (cit. 25. 2. 2026).

²³⁴ McMillan, J.F.: c.d., s. 131.

²³⁵ VIVIANI, R. – ROBERT, H. – MEURGÉ, A.: c. d., s. 64.

²³⁶ McMillan, J.F.: c.d., s. 131.

²³⁷ Moses, C. G.: c.d., s. 199.

to pravdepodobne súviselo s jeho mužskou perspektívou, táto necitlivosť voči jazyku ostro kontrastovala s jeho tvrdením, že ženy majú právo zaujímať sa o verejné otázky.²³⁸

Podobne ako Deraismesová, Richer spájal emancipáciu žien s blahom rodiny a republiky. Argumentoval, že je nevyhnutným faktom, že tyrania v rodine vedie k tyranii v štáte. Obmedzenia, ktoré spoločnosť uvalila na možnosti žien, najmä na ich intelektuálny rozvoj, považoval za najdôležitejšiu príčinu nesúladu v rodine. Mužov a ženy, vychovávaných tak odlišne a vzdelávaných tak rozdielnym spôsobom,²³⁹ prirovnával k dvom rozličným rasám, núteným spolu žiť, no neschopným vzájomnej komunikácie.²⁴⁰

V roku 1870 Richer a Deraismesová urobili ďalší krok a založili feministickú spoločnosť, ktorej hlavnou platformou sa stal časopis *Le Droit de Femmes*. Nová organizácia s názvom *Association pour le Droit des Femmes*²⁴¹ vypracovala vyhlásenie, v ktorom zhrnula ciele a zámery už stanovené v danom periodiku.²⁴² Podľa článku deväť sa členmi združenia mohli stať: „muži a ženy, ktorí vyhlasujú, že uznávajú zásadu rovnosti oboch pohlaví pred morálkou aj pred zákonom, a sľubujú, že využijú všetky prostriedky, ktoré im poskytujú platné zákony, na praktickú realizáciu cieľov združenia. Medzi tieto prostriedky asociácia zaraduje na prvé miesto a odporúča všetkým svojim členom písomnú a ústnu propagandu, ako aj

²³⁸ Tamtiež, s. 205.

²³⁹ Dva oddelené vzdelávacie systémy, pre dievčatá založený na náboženstve a pre chlapcov založený na vede.

²⁴⁰ Tamtiež, s. 200–201.

²⁴¹ Preklad: Asociácia za práva žien.

²⁴² McMillan, J.F.: c.d., s. 131.

*petície adresované správnym a súdnym orgánom so žiadosťou o zrušenie alebo reformu zákonov, ktoré až doposiaľ upravovali spoločenský život žien.*²⁴³

Hlavnou taktikou v ich boji za emancipáciu bola tzv. *la politique des brèches* (politika „trhlín“). Znamenala postupné narúšanie slabých miest štruktúry tam, kde sa zdal možný „prielom“, namiesto priameho útoku na celý systém mužskej nadradenosti.²⁴⁴ Feminizmus mohol najlepšie napredovať tým, že obrazne robil malé dierky v múre, ktorý patriarchát postavil proti požiadavkám žien a úlohou feministiek bolo nájsť voľnú tehlu a „udierať do nej kladivom“.²⁴⁵ Presadzovali tak postupné, čiastkové reformy a odloženie politickej emancipácie, ktorú obaja považovali za príliš riskantnú v situácii, keď sa Tretia republika ešte stále usilovala upevniť svoju existenciu proti silám reakcie.²⁴⁶ Pokrok bol neoddeliteľne spojený s upevnením republiky a nič podľa nich nesmelo ohroziť toto vyššie dobro.²⁴⁷

2.2.2. Od medzinárodných kongresov k reformám

Počas leta 1878 Léon Richer spolu s Mariou Deraismesovou pri príležitosti Svetovej výstavy v Paríži zorganizovali kongres o právach žien *Congrès international du droit des femmes*.²⁴⁸ Zúčastnili sa na ňom

²⁴³ VIVIANI, R. – ROBERT, H. – MEURGÉ, A.: c. d., s. 131.

²⁴⁴ Foley, S. K.: c.d., s. 144.

²⁴⁵ Moses, C. G.: c.d., s. 199.

²⁴⁶ Monarchisti si udržali väčšinu v Poslaneckej snemovni až do roku 1777 a v Senáte až do roku 1879, takisto režim zavedený prezidentom MacMahonom v roku 1873 bol veľmi obávaný ako predzvesť obnovenia monarchie. (McMillan, J.F.: c.d., s. 135)

²⁴⁷ McMillan, J.F.: c.d., s. 135.

²⁴⁸ Preklad: Medzinárodný kongres za práva žien.

zástupcovia a zástupkyne európskych krajín vrátane Ruska, ako aj z Ameriky. Prítomné boli ženy z dvanástich krajín a šestnástich feministických organizácií, pričom celkový počet oficiálnych účastníkov dosiahol 220,²⁴⁹ ale počas troch dní prejavov a diskusií sa na ňom objavilo aj ďalších približne 400 poslucháčov.²⁵⁰ Kongres bol rozdelený do piatich sekcií pričom tieto kategórie prezentovali feministické priority danej doby.²⁵¹

Vzdelávanie bolo stále dominantnou témou. Kongres vyjadril želanie, aby vzdelanie bolo prístupné všetkým deťom oboch pohlaví, aby bolo odlúčené od cirkvi, mravné, odborné, bezplatné na všetkých stupňoch a napokon povinné. Súčasťou diskusie bola aj požiadavka na spoločné vzdelávanie chlapcov a dievčat, ktorá sa opierala o skúsenosti zo zahraničia, najmä zo Spojených štátov amerických. Tie poukazovali na výhody spoločného vyučovania a zároveň vyvracali obavy z jeho negatívnych dôsledkov, pričom zdôrazňovali jeho pozitívny vplyv na vzdelávanie žiakov a ich morálny rozvoj.²⁵²

Ekonomická sekcia navrhla vyhlásenie, že muži a ženy sú si rovní v práve na prácu a vo voľbe povolania a tiež prijali heslo: „Za rovnakú

²⁴⁹ *Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières*. Paris 1878, s. 8–13. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

²⁵⁰ McMillan, J.F.: c.d., s. 136.

²⁵¹ *Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières*. Paris 1878, s. 3–4. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

²⁵² *Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières*. Paris 1878, s. 208. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

*prácu rovnakú mzdu,*²⁵³ uvedomujúc si nedostatočnosť mzdy ako hlavnú príčinu prostitúcie žien. Na túto problematiku naviazala sekcia morálky, ktorá vo svojom stanovisku uviedla, že štát tým, že povoľuje verejné domy robí z prostitúcie pravidelné povolanie a zároveň potvrdzuje nemorálny predsudok, podľa ktorého je nemravnosť pre mužov nevyhnutnosťou. Kongres tak vyslovil želanie, aby bol oficiálny regulačný systém zrušený. Táto časť sa tiež obrátila na legislatívnu sekciu, aby dôrazne požadovala uplatňovanie článkov francúzskeho trestného zákonníka týkajúcich sa zvädzania maloletých a aby podnietila prijatie represívnych opatrení proti zvädzaniu maloletých dievčat.²⁵⁴ Kongres rovnako vyzval, aby vo všetkých krajinách, kde boli ženy diskriminované, bola celá občianska legislatíva revidovaná v zmysle úplnej a absolútnej rovnosti medzi oboma pohlaviami.²⁵⁵ Apelovali tiež na slobodu rozvodu,²⁵⁶ keďže: *„nerozlučiteľnosť manželstva je v rozpore s princípom individuálnej slobody, v rozpore s morálkou a má najnešťastnejšie a najzávažnejšie dôsledky.“*²⁵⁷ Medzi ďalšími požiadavkami padli návrhy zamerané na povolenie súdneho zisťovania otcovstva (*recherche de paternité*)²⁵⁸ vedené

²⁵³ Tamtiež, s. 209.

²⁵⁴ *Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières.* Paris 1878, s. 210–211. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

²⁵⁵ Tamtiež, s. 211–212.

²⁵⁶ Platná legislatíva povoľovala iba odlúčenie manželov (*séparation de corps*).

²⁵⁷ *Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières.* Paris 1878, s. 212. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

²⁵⁸ V článku 340 Občianskeho zákonníka stálo: *„Zisťovanie otcovstva je zakázané. V prípade únosu, ak sa čas tohto únosu zhoduje s obdobím počatia, môže byť únosca na žiadosť zainteresovaných strán vyhlásený za otca dieťaťa.“* (zdroj: Code Napoléon: Édition

v prospech každého neuznaného dieťaťa a takisto zrušenie mravnostnej polície, ktorej svojvoľné právomoci predstavovali porušenie právnych záruk, ktoré zákon poskytoval každému jednotlivcovi.²⁵⁹

Politické práva však neboli predmetom diskusie. Hubertine Auclertová²⁶⁰ sa pokúsila nastoliť túto otázku a síce mala na túto tému pripravený prejav, nebolo jej umožnené vystúpiť. Zhromaždenie na čele s Richerom a Deraismesovou považovali túto požiadavku za príliš revolučnú a predčasnú, pričom odmietali stratégiu priameho útoku, ktorú presadzovala Auclertová.²⁶¹ Svoj prejav preto dala vytlačiť s podtitulom *Otázka, ktorá nebola prerokovaná na Medzinárodnom kongrese žien*, čím jasne vyjadrila, že jej cieľom bolo požadovať úplnú politickú rovnosť žien.²⁶²

Bez ohľadu na tieto nezhody mal prvý medzinárodný kongres o právach žien veľký ohlas a bol skutočne prvým významným krokom feminizmu vo Francúzsku. Od tohto momentu sa otvorili dvere, ktoré boli predtým zatvorené.²⁶³

V roku 1879 prevzali kontrolu nad Senátom a prezidentským úradom liberálni republikáni, čím sa k moci dostali politické kruhy

originale et seule officielle. Paris 1807, s. 87–88. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406276n/f8.item.texteImage> (cit. 4. 3. 2026).)

²⁵⁹ *Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières*. Paris 1878, s. 213. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

²⁶⁰ Významná predstaviteľka radikálneho feministického hnutia a jedna z prvých sufražetiek. Podrobnejšie pozri podkapitolu 2.2.3.

²⁶¹ CHADEFAUD, C.: *Histoire des femmes en France: de la Renaissance à nos jours*. Paris 2023, s. 256–257.

²⁶² Moses, C. G.: c.d., s. 214.

²⁶³ VIVIANI, R. – ROBERT, H. – MEURGÉ, A.: c. d., s. 11.

naklonené emancipácii.²⁶⁴ Tie dali vznik niekoľkým reformám, hoci boli podnietené skôr antiklerikalizmom než feminizmom.²⁶⁵

Pod ministrom verejného vzdelávania Julesom Ferrym prebehla reforma systému základného školstva (1881–1882). Vzdelávanie sa tak stalo sekulárne, bezplatné a povinné. Samotná povinnosť vzdelávania len potvrdila už začatý trend masovej školskej dochádzky. Skutočný význam týchto zákonov sa prejavil najmä v oblasti vzdelávania dievčat a detí z vidieka, ktorých rodičia boli povinní posielat' do školy, hoci by ich radšej videli podieľať sa na domácich prácach alebo pracovať na poliach.²⁶⁶

Zákon Camille Sée z roku 1880 bol taktiež súčasťou rozsiahlych zmien vo vzdelávaní a zaviedol verejné stredné školy²⁶⁷ pre dievčatá.²⁶⁸ Hoci podporoval gramotnosť a vzdelávanie žien zo všetkých sociálnych vrstiev, jeho dlhodobé ciele zostávali vo vzťahu k ženám pomerne konzervatívne. Verejné vzdelávanie malo ženám pomôcť stať sa lepšími matkami a manželkami, nie emancipovanými osobami vo francúzskej

²⁶⁴ Moses, C. G.: c.d., s. 209.

²⁶⁵ McMillan, J.F.: c.d., s. 137.

²⁶⁶ *Les lois scolaires de Jules Ferry*. Sénat. Dostupné z: <https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/les-lois-scolaires-de-jules-ferry/dossier-dhistoire-les-lois-scolaires-de-jules-ferry.html> (cit. 5. 3. 2026).

²⁶⁷ V Paríži pochádzali žiačky týchto škôl prevažne z vyšších spoločenských vrstiev (často išlo o dcéry vysokopostavených štátnych úradníkov alebo zámožných podnikateľov), zatiaľ čo na vidieku väčšina dievčat pochádzala z radov maloburžoázie. (McMillan, J.F.: c.d., s. 147.)

²⁶⁸ *Journal officiel de la République française*, 22. 12. 1880, s. 12645. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2096661g/f1.item> (cit. 2. 4. 2026).

spoločnosti.²⁶⁹ Už pri podaní návrhu na zákon prvý argument znel v tomto duchu: „*Spoločnosť je založená na rodine a rodinu tvorí žena. Kým muž bojuje a pracuje vonku, žena vychováva deti. Tak ako ich nakrmlila telom, nakrmi aj ich dušu, je ich prvou a niekedy aj jedinou učiteľkou, rozvíja ich schopnosti, city, vkus, morálne hodnoty, pripravuje ich na praktický život...*“²⁷⁰ Aj keď nové školy ponúkali pomerne široký učebný plán zahŕňajúci vedu, jazyky, históriu a geografiu, dievčatá nemali možnosť študovať latinčinu ani gréčtinu,²⁷¹ a preto nemohli zložiť maturitnú skúšku.²⁷² V samotnom návrhu odôvodnili výber predmetov nasledovne: „*Mnohé mladé dievčatá by bezpochyby boli schopné úspešne absolvovať celý program strednej školy, ale nejde o to, aby sme im poskytli všetky vedomosti, ktoré sú schopné nadobudnúť. Treba vybrať to, čo im môže byť najužitočnejšie, klásť dôraz na to, čo najlepšie vyhovuje povahe ich mysle a ich budúcemu postaveniu matky rodiny a oslobodiť ich od niektorých predmetov, aby mali priestor na práce a činnosti typické pre ich pohlavie. Mŕtve jazyky sú vylúčené, kurz filozofie je zredukovaný na kurz morálky a výučba prírodných vied je zjednodušená. Takto je možné rozšíriť štúdium*

²⁶⁹ ROGERS, J. M.: *Feminist discourse in women's novels of professional development*. In: Holmes, D. – Tarr, C. (edd.): *A “Belle Époque”? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 184.

²⁷⁰ *Journal officiel de la République française*, 19. 7. 1880, s. 8367. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6224055f> (cit. 5. 3. 2026).

²⁷¹ Súčasťou písomných skúšok prvej časti maturitnej skúšky bola aj dvojhodinová písomná práca z latinčiny. (*Baccalauréat. Règlement [décrets, lois et arrêtés]*. Bulletin administratif de l'instruction publique 23, 1880, s. 680–681. Dostupné z: https://education.persee.fr/doc/baip_1254-0714_1880_num_23_454_65490 (cit. 28. 2. 2026).)

²⁷² Foley, S. K.: c.d., s. 146.

*francúzskeho jazyka, živých jazykov, literatúry a histórie, pričom sa obmedzí počet rokov školskej dochádzky.*²⁷³

K ďalším zmenám v 80. rokoch patrilo aj obmedzené zlepšenie právneho postavenia francúzskych žien, najmä v oblasti ich práv k vlastnému majetku a príjmom. V roku 1881 ženy po prvýkrát získali právo otvoriť si bankový sporiaci účet bez pomoci manžela. Zákon z roku 1886 toto právo ešte rozšíril, keďže súhlas manžela už nebol potrebný. Tieto opatrenia tak predstavovali prvé kroky smerom k finančnej nezávislosti vydatých žien.²⁷⁴

Zákon o rozvode,²⁷⁵ zvaný zákon Naquet,²⁷⁶ podobne ako zákon Camille Sée, bol prijatý v roku 1884 ako súčasť rozsiahleho antiklerikálneho legislatívneho programu.²⁷⁷ Senát však súhlasil s prijatím tohto opatrenia až po tom, čo zo zoznamu prípustných dôvodov vyškrtnol „vzájomný súhlas“. Jedinými dôvodmi na rozvod boli cudzoložstvo manžela alebo manželky, násilnosti, týranie alebo vážne urážky jedného z manželov voči druhému, odsúdenie jedného z manželov na trest spojený s ťažkým a potupným trestom.²⁷⁸ Dohody o odlúčení naďalej existovali pre tých, ktorí by sa nerozvedli alebo nemohli rozviesť. Hoci Richer pripravil

²⁷³ Journal officiel de la République française, 19. 7. 1880, s. 8368. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6224055f> (cit. 5. 3. 2026).

²⁷⁴ McMillan, J.F.: c.d., s. 152.

²⁷⁵ Journal officiel de la République française. Lois et décrets, 29. 7. 1884, s. 4041. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6412221x> (cit. 2. 4. 2026).

²⁷⁶ Podľa Alfreda Naqueta, senátora v rokoch 1883–1890, ktorý predložil návrh na tento zákon.

²⁷⁷ Moses, C. G.: c.d., s. 209.

²⁷⁸ Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 3. 8. 1884, s. 118. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54172122h/f133.item> (cit. 10. 3. 2026).

pôvodný návrh pre Naqueta²⁷⁹ a s prijatou formou zákona nebol spokojný, nakoniec pripustil: „*Zákon o rozvode nebude ústavou, bude ho vždy možné ľahko revidovať. To nám stačí. Odteraz bude možné požadovať úpravy tohto zákona bez rizika, že by tým bol ohrozený samotný princíp. Pokiaľ ide o nás, nebudeme váhať, keď na to príde čas, poukázať na jeho nedostatky a žiadať jeho revíziu.*“²⁸⁰ Avšak tento zákon napriek tlaku feministických hnutí platil takmer ďalšie storočie.²⁸¹

S koncom 80. rokov sa uskutočnili oslavy stého výročia Veľkej francúzskej revolúcie z roku 1789. V rámci oficiálneho programu podujatí vláda súhlasila so sponzorovaním kongresu *Congrès international des œuvres et institutions féminines*,²⁸² ktorý zorganizovali prevažne ženy spojené so svetom francúzskej protestantskej filantropie, ako napríklad Emilie de Morsierová a Isabelle Bogelotová. Kongres sa konal v júli 1889 a výslovne zakazoval diskusiu o volebnom práve žien alebo iných kontroverzných otázkach.²⁸³

Richer aj Deraismesová mali záujem usporiadať otvorenejší feministický kongres a tak obnovili spoluprácu, vďaka ktorej sa podarilo zorganizovať feministický kongres v roku 1878. Ich druhý *Congrès français et international du droit des femmes*²⁸⁴ sa konal pred oficiálnym vládny

²⁷⁹ Moses, C. G.: c.d., s. 209.

²⁸⁰ Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 3. 8. 1884, s. 119–120. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54172122h/f133.item> (cit. 10. 3. 2026).

²⁸¹ Až v roku 1975 bol zavedený rozvod na základe vzájomnej dohody. (Chadefaud, C.: c.d., s. 263.)

²⁸² Preklad: Kongres o ženských dielach a inštitúciách.

²⁸³ McMillan, J.F.: c.d., s. 192–193.

²⁸⁴ Preklad: Francúzsky medzinárodný kongres za práva žien.

kongresom a otvoril sa v júni 1889 za prítomnosti 200 účastníkov. Hoci počet účastníkov bol nižší ako v roku 1878, bolo povzbudivé, že podiel ženských účastníčok sa výrazne zvýšil na 70 % čo naznačovalo trend rastúceho zastúpenia žien.²⁸⁵

Formát oboch kongresov bol odlišný. Cieľom vládneho kongresu bolo opísať úlohu francúzskych žien v charite, vzdelávaní, umení, vede a literatúre. Historická sekcia feministického kongresu prinášala podobné informácie a bola organizovaná podľa uvedených zásad, avšak ostatné tri sekcie mali politický charakter.²⁸⁶

Kongres Richera a Deraismesovej prijal viacero rezolúcií týkajúcich sa právneho, sociálneho aj ekonomického postavenia žien. Najzásadnejšou požiadavkou bola úplná revízia Občianskeho zákonníka v zmysle rovnosti medzi mužmi a ženami, a to tak v manželstve, ako aj mimo neho.²⁸⁷ Okrem toho požadovali zrušenie článku 340 v Občianskom zákonníku,²⁸⁸ ktorý zakazoval súdne zisťovanie otcovstva a priznanie rovnakých dedičských práv nemanželským deťom. Medzi ďalšie návrhy patrilo otvorenie niektorých povolání ženám, najmä povolanie advokáta a ďalších slobodných profesií. Kongres sa zaoberal aj sociálnymi otázkami, napríklad požiadavkou rovnakého platu pre učiteľky a učiteľov, presunom učňovskej prípravy z dielní do škôl či zriadením pracovných a charitatívnych inštitúcií pre ženy. Osobitná pozornosť bola venovaná

²⁸⁵ McMillan, J.F.: c.d., s. 192–193.

²⁸⁶ Moses, C. G.: c.d., s. 222.

²⁸⁷ *Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale*, 21. 7. 1889, s. 162–163. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t53985643/f165.item> (cit. 10. 3. 2026).

²⁸⁸ *Code Napoléon: Édition originale et seule officielle*. Paris 1807, s. 87–88. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406276n/f8.item.texteImage> (cit. 4. 3. 2026).

aj otázke regulácie prostitúcie, pričom kongres požadoval zrušenie väznice Saint-Lazare a obmedzenie zásahov mravnostnej polície.²⁸⁹

Hoci sa uznesenia kongresu priamo nezameriavali na politické práva, otázka volebného práva tentoraz nebola úplne umlčaná, ako tomu bolo v roku 1878. Niektorí účastníci však neboli spokojní iba s jej „prevetraním“. Pokus presadiť uznesenie v prospech volebného práva avšak napokon na plenárnom zasadnutí posledného dňa neuspel.²⁹⁰

Po skončení kongresu sa zahraničné účastníčky stretli u Léona Richera, aby diskutovali o možnostiach nadviazania užšej spolupráce medzi *Ligue Française pour le Droit des Femmes*²⁹¹ a organizáciami z iných krajín sledujúcimi podobné ciele. Zástupkyne desiatich krajín²⁹² sa po krátkej výmene názorov dohodli na okamžitom vytvorení *Fédération internationale pour la Revendication des droits de la Femme*,²⁹³ ktorá mala zabezpečiť úzku spoluprácu a pravidelnú komunikáciu medzi

²⁸⁹ *Congrès français et international du droit des femmes*. Paris 1889, s. 258. Dostupné z: <https://archive.org/details/congrsfranaiset00unkngoog/page/n9/mode/2up?ref=ol> (cit. 28. 3. 2026).

²⁹⁰ Moses, C. G.: c.d., s. 222.

²⁹¹ Preklad: Francúzska liga za práva žien. Založená bola Léonom Richerom v roku 1882 ako národná liga za presadzovanie legitímnych práv žien a ochranu ich materiálnych i morálnych záujmov, ktorá sa usilovala o naplnenie svojho programu prostredníctvom aktívnej a systematickej propagandy. (*Le Droit des femmes*: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 5. 11. 1882, s. 165. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176456k/f177.item> (cit. 10. 3. 2026).)

²⁹² Na stretnutí boli okrem Francúzska zastúpené delegátky z Anglicka, Škótska, Belgicka, Švédska, Švajčiarska, Talianska, Poľska, Grécka a Spojených štátov amerických.

²⁹³ Preklad: Medzinárodná federácia za práva žien.

národnými organizáciami.²⁹⁴ Kongres v roku 1889 tak nepochybne posilnil umiernený smer francúzskeho feminizmu.²⁹⁵

Predstavitelia tohto smeru považovali za dôležité predovšetkým postupné reformy, ktoré boli politicky uskutočniteľné. Reformy, ako zákony Sée a Naquet, sa aj vo svojej obmedzenej podobe javili generácii Deraismesovej a Richera (narodených v 20. rokoch 19. storočia) ako významný pokrok. Do veľkej miery pritom ponechávali bokom otázku politických práv aj širšie ekonomické postavenie žien, keďže príliš radikálne požiadavky by podľa nich mohli ohroziť krehkú stabilitu spoločnosti. Ich politika bola zameraná najmä na mužov v zákonodarných orgánoch a na Paríž ako centrum parlamentných diskusií, a preto boli ochotní pristupovať na kompromisy, ktoré patrili k bežnej praxi zákonodarnej činnosti. V tomto smere sa ich prístup líšil od postoja mladšej generácie feministiek, ktorá sa postupne začala vyhraňovať.²⁹⁶ Ich význam, ktorý bol citeľný už skôr, sa po odchode Léona Richera do dôchodku v roku 1891 a po smrti Marie Deraismesovej o tri roky neskôr ešte viac posilnil.²⁹⁷

2.2.3. Radikálny prístup k emancipácii žien

Na konci 70. rokov 19. storočia nastúpila nová generácia, ktorá už neakceptovala politiku „malých krokov“ a zvolila radikálnu metódu.

²⁹⁴ Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 21. 7. 1889, s. 161. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t53985643/f165.item> (cit. 10. 3. 2026).

²⁹⁵ McMillan, J.F.: c.d., s. 193.

²⁹⁶ Moses, C. G.: c.d., s. 218.

²⁹⁷ McMillan, J.F.: c.d., s. 193.

Hubertine Auclertová bola iniciátorkou a hlavnou postavou tejto radikalizácie, vďaka čomu je považovaná za prvú francúzsku sufražetku.²⁹⁸

Auclertová sa narodila v majetnej rodine²⁹⁹ pričom ju silne ovplyvnila náboženská výchova v kláštore, kde získala svoje vzdelanie a istý čas dokonca uvažovala o vstupe do rehole. V roku 1869 však bola pre svoju nezávislosť ducha odmietnutá a postupne sa stala antiklerikálnou. Vďaka dedičstvu po rodičoch získala materiálnu nezávislosť, ktorá jej umožnila naplno sa angažovať v republikánskej politike a v boji za práva žien. Krátko pred rokom 1870, inšpirovaná prejavmi z banketov organizovaných Léonom Richerom, odišla do Paríža, kde sa zapojila do feministického hnutia a stala sa členkou *Association pour le Droit des Femmes*.³⁰⁰ Následne v roku 1876 založila spoločnosť *Le Droit des Femmes*,³⁰¹ podporujúcu volebné právo žien. Jej hlavné motto znelo: „*Žiadne povinnosti bez práv. Žiadne práva bez povinností*,“³⁰² a jej konečným cieľom bola dokonalá rovnosť oboch pohlaví pred zákonom aj v spoločenských mravoch. V roku 1883 bol jej názov zmenený na *Le Suffrage des Femmes*,³⁰³ čo lepšie vyjadrovalo jej hlavné smerovanie.³⁰⁴

V priebehu 70. rokov Auclertová spolupracovala s Deraismesovou a Richerom ale čoraz viac sa dostávala do rozporu s ich *politique des*

²⁹⁸ RIPA, Y.: *Les femmes, actrices de l'histoire: France, de 1789 à nos jours*. Paris 2010, s. 82.

²⁹⁹ Jej otec bol republikánsky farmár a neskôr sa stal starostom obce Saint-Priest en Murat.

³⁰⁰ Chadeffaud, C.: c.d., s. 260–261.

³⁰¹ Preklad: Právo žien.

³⁰² AUCLERT, H.: *Les femmes au gouvernail*. Paris 1923, s. 6. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t5379959p/f7.item.texteImage> (cit. 2. 4. 2026).

³⁰³ Preklad: Volebné právo žien.

³⁰⁴ Tamtiež

brèches. Podľa Auclertovej nastal čas prijať novú stratégiu tzv. *l'assaut*, teda útoku.³⁰⁵ Na kongrese v roku 1878 sa Hubertine Auclertová pokúsila otvoriť otázku volebného práva žien, ale zhromaždenie považovalo túto požiadavku za predčasnú a odmietlo stratégiu frontálneho útoku, ktorú navrhovala. Tento incident potvrdil rozkol medzi dvoma prúdmi feminizmu. Prúd, ktorý reprezentovali Deraismesová a Richer. A druhý, ktorý stelesňovala Hubertine Auclertová a ktorý sa dal oprávnene označiť za radikálny, pretože požadoval všetko a hneď.³⁰⁶ Nezhodovali sa však iba v prostriedkoch, nie v cieľoch. Všetci traja opakovane tvrdili, že ženy skutočne majú schopnosť, právo aj povinnosť voliť. Auclertová však zdôrazňovala, že prvým víťazstvom musí byť práve volebné právo. Kým ženy tento cieľ nedosiahnu, ostatné ciele, v ktoré Auclertová pevne verila (rozšírenie profesijných a vzdelávacích príležitostí a rovnosť občianskych práv) nebude možné dosiahnuť.³⁰⁷

V súlade s týmto presvedčením sa vo februári 1880 pokúsila zapísať ako volička na miestny volebný zoznam v desiatom parížskom obvode. Argumentovala tým, že republikánske princípy by mali byť pre všetkých Francúzov a hovorila o „univerzálnosti“ francúzskych občanov.³⁰⁸ Keď bola odmietnutá, snažila sa následne upozorniť na škandál vylúčenia žien z plných občianskych práv tým, že oznámila svoj úmysel prestať platiť dane: *„Keďže nemám právo ovládať použitie svojich peňazí, nechcem ich už ďalej poskytovať. Nechcem byť svojou ústretovosťou spoluvinníčkou*

³⁰⁵ McMillan, J.F.: c.d., s. 137.

³⁰⁶ Chadeffaud, C.: c.d., s. 256–257.

³⁰⁷ Moses, C. G.: c.d., s. 221.

³⁰⁸ McMillan, J.F.: c.d., s. 188.

útlaku, ktorý si mužská autorita myslí, že má právo vykonávať na ženách. Nemám žiadne práva, a preto nemám žiadne povinnosti; nehlasujem, neplatím.“³⁰⁹ Vláda však zostala neoblomná. Prefekt departementu Seine rozhodol, že pokiaľ ide o volebné právo „*Français ne signifie pas Française*,“ (Francúz neznamená Francúzka) a súdni exekútori boli poslaní do Auclertovej domu, aby zabavili nábytok a osobné veci.³¹⁰ Napriek tomu jej daňový bojkot, ktorý propagovala prostredníctvom série prednášok, vzbudil pozornosť celoštátnej tlače.³¹¹

O rok neskôr, vo februári 1881 Auclertová založila týždenník *La Citoyenne*,³¹² ktorého názov mal jasne vyjadrovať cieľ presadzovať volebné právo pre ženy: „*To, čo ženy potrebujú, aby sa oslobodili od mužskej tyranie — povýšenej na zákon — je vlastniť svoj podiel na suverenite, je to titul francúzskej občianky, je to hlasovací lístok.*“³¹³ *La Citoyenne* zostala

³⁰⁹ Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 2. 5. 1880, s. 70. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176551v/f43.item> (cit. 27. 3. 2026).

³¹⁰ Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 1. 8. 1880, s. 124. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176551v/f91.item> (cit. 27. 3. 2026).

³¹¹ O počínaní Auclertovej napríklad informovali noviny *Le Figaro*, a to v značne ironickom tóne, ďalej *Le Rappel* s neutrálnejším referovaním a napokon feministický mesačník *Le Droit des femmes*, ktorý jej činnosť podporoval. (Figaro: journal non politique, 9. 2. 1880, s. 2. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k277369d/f1.image> (cit. 30. 3. 2026); Le Rappel, 7. 2. 1880, s. 3. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7530289w/f1.item.zoom> (cit. 29. 3. 2026); Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 2. 5. 1880, s. 69–70. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176551v/f43.item> (cit. 27. 3. 2026).)

³¹² Preklad: Občianka.

³¹³ La Citoyenne, 13. 2. 1881, s. 1. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-02-13> (cit. 11. 3. 2026).

počas celých 80. rokov 19. storočia najdôležitejším propagačným orgánom sufražetského hnutia.³¹⁴

Auclertová bola pripravená preniesť svoju kampaň aj do ulíc. Využila príležitosť, ktorú poskytli oslavy dňa Bastily 14. júla 1881, a spolu s viacerými podporovateľkami zo skupiny *Droit des Femmes* pochodovala k pamätníku Bastily s transparentom ozdobeným čiernym smútočným krepom. Tam Auclertová ostro odsúdila súčasnú Bastilu, ktorá naďalej väznila ženy, Občiansky zákonník.³¹⁵

Auclertová odmietala predstavu, že sociálna či ekonomická transformácia spoločnosti by sama osebe oslobodila ženy, keďže bez uznania rovnakých (politických) práv by aj ženy z privilegovaných vrstiev zostávali podriadené rovnakým zákonom ako tie najchudobnejšie.³¹⁶ Republikánski odporcovia feminizmu zvyčajne vznášali proti politickým požiadavkám žien dve hlavné námietky: že ženy sú oslobodené od vojenskej služby a že podliehajú silnému vplyvu cirkvi.³¹⁷ Na tieto výhrady Auclertová odpovedala nasledovne: „*Je teda celkom smiešne stavať proti volebnému právu žien vojenskú službu, keď toľkí muži hlasujú bez toho, aby niekedy držali pušku. Kým muži, ktorí nie sú vojakmi, len zriedka splácajú dlh vlasti, ženy, aj keď nie sú vojačkami, sú matkami a daň materstva má rovnakú hodnotu ako daň krvi. Keď sa pozrieme na štatistiky, vidíme, že počas jedného storočia zomiera na bojiskách pri diele ničenia oveľa menej mužov*

³¹⁴ Moses, C. G.: c.d., s. 216.

³¹⁵ McMillan, J.F.: c.d., s. 189.

³¹⁶ La Citoyenne, 13. 2. 1881, s. 1. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-02-13> (cit. 11. 3. 2026).

³¹⁷ Moses, C. G.: c.d., s. 215.

*než žien na lôžku bolesti pri diele tvorenia.*³¹⁸ V otázke náboženstva videla riešenie opäť v zapojení do verejného života. Podľa Auclertovej by ženy, ak by rozšírili svoje obzory nad rámec domácich povinností a začali zohrávať aktívnu úlohu vo verejnom živote, postupne opustili poverčivosť v prospech pokroku a mali by menej času venovať sa náboženstvu či modlitbám,³¹⁹ keďže: „*Niečo možno skutočne zrušiť iba vtedy, keď sa to niečím nahradí, dvere kostola sa zatvoria až v deň, keď sa ženám otvoria dvere volebnej miestnosti.*“³²⁰

Uvedomovala si však, že samotná osveta nestačí. Potrebná bola aj organizácia, a tak v roku 1883 nadviazala na činnosť *Droit des Femmes* pod názvom *Suffrage des Femmes*. Táto spoločnosť sa však nestala masovým hnutím, v aké dúfala, pretože nikdy nemala viac než približne sto členov a zostala skôr diskusnou skupinou. Aktivizmus Auclertovej preto spočíval najmä v taktikách, ktoré mohla uskutočňovať sama, napríklad v písaní listov poslancom a predkladaní petícií parlamentu. V rokoch 1881 až 1885 vypracovala približne šestnásť petícií, z ktorých najväčšia mala asi 2 000 podpisov. Keďže poslanci boli zo zákona povinní zaoberať sa petíciami, Auclertová aspoň dosiahla, že Poslanecká snemovňa musela uznať, že otázka volebného práva žien je politickým problémom, ktorý si zaslúži pozornosť, hoci aj len povrchnú. Prvá parlamentná debata

³¹⁸ La Citoyenne, 20. 3. 1881, s. 1. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-03-20> (cit. 11. 3. 2026).

³¹⁹ Medzi mnohými republikánmi panovala obava, že ženy by vo voľbách hlasovali podľa pokynov kňazov. (Foley, S. K.: c.d., s. 152.)

³²⁰ La Citoyenne, 3. 4. 1881, s. 1. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-04-03> (cit. 29. 3. 2026).

o volebnom práve žien v Poslaneckej snemovni sa tak uskutočnila v roku 1885.³²¹

V tom istom roku boli do parlamentných volieb postavené aj ženské kandidátky. Pôvodne mala Auclertová v úmysle podporiť len Máriu Deraismesovú, ale kampaň sa rozrástla na pätnásť kandidátok.³²² Hoci Auclertová nekandidovala, bola hnacou silou celej kampane. Ich podiel v hlasovaní avšak nie je známy, pretože vláda nariadila, aby sa neuskutočnilo sčítanie hlasov. Kampaň ale odhalila, že aj keď bolo hnutie za volebné právo žien malé a roztrieštené, stalo sa trvalou súčasťou francúzskej politickej scény.³²³

Vo Francúzsku 80. rokov 19. storočia však militantná aktivita Auclertovej nepriniesla žiadne konkrétne výsledky. Nedokázala presvedčiť viac než hŕstku poslancov, aby ju podporili a napriek svojej verejnej odhodlanosti musela v súkromí čeliť pochybnostiam a sklamaniu. V roku 1882 Auclertová odmietla ponuku na sobáš od Antonina Lévriera, aby sa mohla naplno venovať svojmu boju, avšak v roku 1888 však svoje rozhodnutie prehodnotila a po svadbe manželia odišli z Paríža do Alžírska, kde bol Lévrier vymenovaný za sudcu.³²⁴ Vedenie časopisu *La Citoyenne* prevzala jej spolupracovníčka Maria Martinová. Napriek občasným príspevkom z Alžírska sa Auclertová postupne začala venovať najmä

³²¹ McMillan, J.F.: c.d., s. 190–191.

³²² Najznámejšími kandidátkami boli Deraismesová, Louise Barberousseová, Léonie Rozadeová, Madame Vincentová, Lara Marcelová (ktorá písala poéziu pod pseudonymom René Marcil) a vdova Jeannotová. (Moses, C. G.: c.d., s. 216.)

³²³ McMillan, J.F.: c.d., s. 191.

³²⁴ Tamtiež

analýze postavenia alžírskych žien.³²⁵ Keď Lévrier v roku 1892 zomrel, Auclertová sa vrátila do Paríža a obnovila svoju činnosť, jej postavenie v hnutí už však nebolo také ústredné ako predtým.³²⁶

Aj keď metódy Hubertine Auclertovej nezískali mnoho nasledovníčok, samotná myšlienka si postupne razila cestu. V 90. rokoch bola najaktívnejšou spomedzi feministiek Eugénie Potonié-Pierrová, ktorá zorganizovala dva kongresy, jeden v roku 1892 a druhý v roku 1896. Ani jej iniciatíva však nedokázala preklenúť prehlbujúcu sa priepasť medzi buržoáznymi a robotníckymi predstaviteľkami hnutia.³²⁷ Významnú úlohu v tomto období zohrávala aj Maria Pognonová, ktorá po Léonovi Riche- rovi prevzala vedenie a patrila medzi hlavné aktivistky na konci storočia.³²⁸

Po odchode do ústrania a smrti viacerých skúsených vedúcich osobností predstavovali 90. roky obdobie určitej prestávky, nie však úplné zastavenie feministickej činnosti. Nová generácia budúcich predstaviteľiek feministického hnutia 20. storočia sa už postupne formovala, zúčastňovala sa kongresov v rokoch 1889, 1892 a 1896 a čerpala zo skúseností staršej generácie.³²⁹

³²⁵ Po návrate vydala knihu *Les femmes arabes en Algérie*. V nej poukazovala napríklad na manželstvá s neplnoletými dievčatami, ich predaj či polygamiu. (AUCLERT, H.: *Les femmes arabes en Algérie*. Paris 1900. Dostupné z : <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5461656c/f6.item> (cit. 13. 3. 2026).)

³²⁶ Ripa, Y: c.d., s. 82.

³²⁷ Moses, C. G.: c.d., s. 224–225.

³²⁸ McMillan, J.F.: c.d., s. 193.

³²⁹ Moses, C. G.: c.d., s. 226.

2.3. Premeny feminizmu na prelome 19. a 20. storočia

„Feminizmus vd'ací mojim blond vlasom za niekoľko svojich úspechov.“³³⁰ Takto zhodnotila svoje pôsobenie Marguerite Durandová, významná predstaviteľka feminizmu Belle Époque, v jednom zo svojich príspevkov v novinách *La Fronde*.

Marguerite Durandová začala ako mladá herečka v Comédie-Française, ale v roku 1891 sa obrátila k žurnalistike a vstúpila do redakcie denníka *Le Figaro*. V rámci tohto pôsobenia bola vyslaná na Medzinárodný kongres žien v roku 1896 s úlohou informovať o nepriateľských reakciách, ktoré táto udalosť vyvolala. Vystúpenia na kongrese však výrazne ovplyvnili jej názory, a preto odmietla prijať vopred určenú tému reportáže. Kongres ju priviedol k rozhodnutiu zanechať vo feministickom hnutí vlastnú stopu. Založením novín *La Fronde* v roku 1897 tak dostala feminizmus do centra verejnej pozornosti ako nikdy predtým.³³¹

Obdobie rokov 1830–1930 predstavovalo zlatý vek tlače, v ktorom bolo vlastníctvo novín takmer nevyhnutné.³³² Denník *La Fronde*,³³³ vychádzajúci v rokoch 1897 až 1903 a následne ako mesačník v rokoch

³³⁰ *La Fronde*, 1. 10. 1903, s. 1. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6706206x/f1.item.r=blonds.zoom#> (cit. 13. 3. 2026).

³³¹ Chadeffaud, C.: c.d., s. 264–265.

³³² Už od 18. storočia existovala ženská tlač, ktorá poskytovala významný priestor pre autonómne vyjadrovanie žien a pokračovala aj v 19. a dokonca v 20. storočí.

³³³ Názov novín bol sám osebe výstižný. „*La Fronde*“ v preklade označuje prak, no zároveň odkazuje na obdobie vzbury počas regentstva Anny Rakúskej za vlády Ľudovíta XIV. v 17. storočí. Slovo prevzaté z tejto historickej udalosti označuje útok na rešpektované authority prostredníctvom satiry, výsmechu a iných foriem drzosti. (ALLISON, M.: *Marguerite Durand and La Fronde: Voicing Women of the Belle Époque*. In: Holmes, D. – Tarr, C. (edd.): *A “Belle Époque”? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 38.)

1903 až 1905, bol výnimočný tým, že bol úplne riadený, písaný a dokonca aj sádzaný ženami, čím sa stal jedným z najvýznamnejších hlasov feministickej tlače svojej doby.³³⁴ Novinárky pokrývali všetky témy vrátane politiky, kriminality, financií, športu a medzinárodných záležitostí. Ich riaditeľka, Durandová, musela získať povolenie, aby ženy mohli vstupovať do dovedy výlučne mužských prostredí, ako boli burza cenných papierov, Senát a Poslanecká snemovňa, ako aj mestské a departementálne rady. *La Fronde* tak významne prispela k formovaniu predstavy o ženách ako aktívnych a informovaných účastníčkach verejného života.³³⁵ Durandová sa snažila vytvoriť kvalitné feministické noviny, ktoré by mali skutočný vplyv na verejnú mienku a boli by uznávané ako ekvivalent denníka *Le Temps*, súdobo prezývané „*Le Temps* v sukni“.³³⁶

Ich cieľ bol formulovaný v treťom čísle vydanom v decembri 1897: „Ženy tvoria vo Francúzsku väčšinu obyvateľstva. Milióny žien, slobodných alebo vdov, tam žijú bez právnej podpory muža. Ženy platia dane, o ktorých nemajú právo hlasovať, prispievajú svojou manuálnou alebo intelektuálnou prácou k národnému bohatstvu a domáhajú sa práva oficiálne vyjadrovať svoj názor na všetky otázky týkajúce sa spoločnosti a ľudstva, ktorých sú rovnako ako muži súčasťou. *La Fronde* je vernou ozvenou ich súhlasu, ich kritiky a ich oprávnených požiadaviek.“³³⁷

Noviny vychádzali počas šiestich rokov v štvorstranovom formáte. Prvá strana informovala o aktuálnych udalostiach v Paríži spolu

³³⁴ PERROT, M.: *Les féminismes en France: XIXe–XXe siècles*. Paris 1994, s. 4.

³³⁵ Foley, S. K.: c.d., s. 148.

³³⁶ McMillan, J.F.: c.d., s. 200.

³³⁷ *La Fronde*, 11. 12. 1897, s. 4. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6703122r> (cit. 14. 3. 2026).

s pravidelnými rubrikami, ako napríklad rubrika Séverine³³⁸ s názvom *Notes d'une frondeuse*.³³⁹ Vnútorne strany boli venované politickým udalostiam, situácii v zahraničí, športovým správam a finančným informáciami. Druhá strana obsahovala rubriku *La Tribune*, v ktorej sa téma menila každé tri dni, zatiaľ čo tretia strana bola venovaná literárnej sekcii, kde sa uverejňovali romány na pokračovanie, napríklad *Lèvres Closes* od Daniel Lesueurovej. Na poslednej strane sa nachádzali reklamy, ale aj informácie z burzy a inzeráty s ponukami a dopytom po zamestnaní. Objavoval sa tu aj stĺpček *Le Home*, ktorý prinášal rady a recepty, ako aj rubrika s aktuálnymi divadelnými predstaveniami.³⁴⁰

V obdobiach intenzívnej politickej aktivity mohli byť celé strany novín po mnoho dní venované konkrétnym politickým udalostiam, ako napríklad voľbám alebo Dreyfusovej afére.³⁴¹ Práve tá sa stala pre noviny slávnou kauzou. *La Fronde* bola obviňovaná z prožidovského postoja, svoje stanovisko však zdôvodňovala poukazovaním na paralely medzi

³³⁸ Išlo o pseudonym Caroline Rémyovej, ktorá bola druhou Francúzskou, ktorá získala novinársky preukaz. (Allison, M.: c.d., s. 38.)

³³⁹ Názov má dvojzmyselný charakter. Jednak odkazuje na názov novín *La Fronde*, a preto ho možno interpretovať ako Zápisky redaktorky z *La Fronde*, avšak pri doslovnom chápaní výrazu *frondeuse* by preklad znel Zápisky rebelky.

³⁴⁰ Porov. napr. *La Fronde*, 14. 2. 1898. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k67031873/f1.image> (cit. 4. 4. 2026); *La Fronde* 20. 9. 1899. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6703770w/f1.image> (cit. 4. 4. 2026); *La Fronde*, 21. 5. 1903. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6706102x/f1.item> (cit. 4. 4. 2026).

³⁴¹ Rozsiahlo sa tejto téme venovali napríklad v čísle zo 14. januára 1898, v ktorom zverejnili aj otvorený list Émila Zolu *J'accuse!*. (*La Fronde*, 14. 1. 1898. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6703156j/f1.item.zoom> (cit. 14. 3. 2026).)

nespravodlivosťou páchanou na jednotlivcov, mužovi, a nespravodlivosťami, ktorým boli vystavené ženy.³⁴²

Súčasne však hnutie *La Fronde* prinieslo francúzskemu feminizmu novú prestíž a autoritu a výrazne prispelo k zmene jeho dovedy nemoderného obrazu.³⁴³ Durandová uprednostňovala to, čo sama nazývala „vznešeným feminizmom“. Napriek svojim podnikateľským schopnostiam a intelektuálnej bystrosti zároveň vedome využívala aj svoj ženský šarm, o ktorom sa často písalo, aby sa vyhla stigme, ktorá sprevádzala skoršie radikálnejšie feministky, napríklad Hubertine Auclertovú.³⁴⁴ Elegantná a krásna Durandová nebola ľahkým terčom pre mizogýnnych kritikov, hoci jej pestrý milostný život³⁴⁵ poskytoval množstvo námetov na klebety, dokonca aj v rámci samotného hnutia.³⁴⁶ Auclertová ju napríklad označila za „feministickú kurtizánu“ pre nejasný pôvod jej majetku a kapitálu jej novín, zatiaľ čo psychiatrická Madeleine Pelletierová ju považovala za povrchnú osobu a za niekoho, kto nie je hodný zastupovať ženskú vec. Vďaka svojmu mediálnemu pôsobeniu a aktivizmu sa však Durandová v priebehu niekoľkých rokov stala výraznou predstaviteľkou boja za práva žien. Nikdy sa pritom nevzdala ani svojho štýlu, ani spôsobu života a vedome ich využívala vo svojom boji proti kritike antifeministov, ktorí aktivistky označovali za škaredé ženy.³⁴⁷

³⁴² Allison, M: c.d., s. 42.

³⁴³ McMillan, J.F.: c.d., s. 200.

³⁴⁴ Allison, M: c.d., s. 40.

³⁴⁵ Financovanie novín bolo čiastočne zabezpečené aj príspevkami niektorých z jej milencov. (McMillan, J.F.: c.d., s. 200.)

³⁴⁶ McMillan, J.F.: c.d., s. 200.

³⁴⁷ Retaillaud-Bajac, E.: c.d., s. 217–218.

Vďaka časopisu *La Fronde* a feministickým kongresom z 90. rokov 19. storočia už v roku 1900 nebol feminizmus pre francúzsku verejnosť novinkou, akou bol ešte v druhej polovici 70. rokov. Blížiaci sa príchod nového storočia zároveň posilnil presvedčenie feministiek, že ich čakajú priaznivejšie časy.³⁴⁸ Niektoré body feministického programu sa totiž do konca storočia podarilo uskutočniť. Už v roku 1885 ženy získali právo vykonávať lekársku prax vo verejných nemocniciach, v roku 1897 im bolo priznané právo vystupovať ako svedkyne pri notárskych úkonoch a v roku 1900 im bolo umožnené vykonávať advokátske povolanie.³⁴⁹ V tom istom roku navyše mohli poukázať na tri samostatné kongresy, ktoré sa zdali naznačovať, že nové storočie prinesie éru nových príležitostí.³⁵⁰

2.4. Rozmach ženského hnutia pred prvou svetovou vojnou

2.4.1. Formovanie organizovaného hnutia

Po roku 1900 sa čoraz viac feministiek prikláňalo k názoru, že cestou vpred je vybudovanie silného a jednotného masového hnutia podľa amerického vzoru.³⁵¹ Impulz k tomuto zjednoteniu vzišiel z medzinárodného prostredia, predovšetkým z anglo-protestantských ženských organizácií. Na výzvu May Wright Sewallovej, predsedníčky *International Council of*

³⁴⁸ McMillan, J.F.: c.d., s. 200.

³⁴⁹ Moses, C. G.: c.d., s. 226–227.

³⁵⁰ McMillan, J.F.: c.d., s. 200.

³⁵¹ McMillan, J.F.: c.d., s. 202.

Women,³⁵² reagovala Isabelle Bogelotová, ktorá sa stala dôležitým sprostredkovateľom medzi francúzskym feministickým hnutím a medzinárodnou scénou.³⁵³ *Conseil national des femmes françaises*³⁵⁴ (ďalej len CNFF) tak bola oficiálne založená 18. apríla 1901. Historička Christine Bardová označila tento moment za jeden z najdôležitejších v dejinách francúzskeho feminizmu, pretože spojil dovtedy roztrieštené sily reformného feminizmu a ženskej filantropie. Bezprostredným podnetom k jej vzniku boli dva kongresy konané počas Svetovej výstavy v Paríži v roku 1900. *Congrès des Œuvres et Institutions Féminines*³⁵⁵ mal prevažne filantropické a vzdelávacie zameranie, zatiaľ čo *Congrès de la Condition et des Droits de la Femme*³⁵⁶ otvorene požadoval úplnú rovnosť pohlaví v civilnej, ekonomickej a politickej oblasti.³⁵⁷

Samotná organizácia CNFF bola štruktúrovaná do odborných sekcií zameraných na vzdelávanie, prácu, volebné právo, sociálnu pomoc a hygienu, boj proti obchodovaniu so ženami, ako aj na vedu, umenie a literatúru.³⁵⁸ Svoje priority CNFF vyjadrila aj v uznesení z roku 1902, v ktorom zdôraznila, že volebné právo predstavuje základ všetkých ženských

³⁵² Preklad: Medzinárodná rada žien. Bola založená v roku 1888 vo Washingtone.

³⁵³ COHEN, Y.: *Le Conseil national des femmes françaises (1901–1939) Ses fondatrices et animatrices juives*. Archives Juives 44, 2011, č. 1, s. 85. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-archives-juives1-2011-1-page-83?lang=fr&tab=texte-integral> (cit. 15. 3. 2026).

³⁵⁴ Preklad: Národná rada francúzskych žien.

³⁵⁵ Preklad: Kongres ženských diel a inštitúcií.

³⁵⁶ Preklad: Kongres o postavení a právach žien.

³⁵⁷ *Historique*. Conseil national des femmes françaises. Dostupné z: <https://cnff.fr/a-propos-de-nous/historique/> (cit. 15. 3. 2026).

³⁵⁸ Tamtiež

požiadaviek.³⁵⁹ Jej ambíciou bolo pôsobiť ako „ženská strana“, ktorá by ženám zabezpečila vplyvnejšie postavenie vo verejnom živote. Vďaka to-
muto prístupu sa francúzsky feminizmus začal rýchlo meniť na masové
hnutie. Pri svojom vzniku v rokoch 1901–1902 združovala CNFF pri-
bližne 40 asociácií a 28 000 členiek, pričom do roku 1910 sa ich počet
zvýšil na približne 75 000.³⁶⁰

Na túto iniciatívu nadviazala v roku 1909 ďalšia významná orga-
nizácia, celonárodná liga za volebné právo žien, *Union française pour le
Suffrage des Femmes*³⁶¹ (ďalej len UFSF), ktorá sa stala francúzskou po-
bočkou *International Woman Suffrage Alliance*.³⁶² V krátkom čase sa etab-
lovala ako hlavná organizácia bojujúca za volebné právo žien vo Francúz-
sku, pričom do roku 1914 združovala 65 skupín a 12 000 členov.³⁶³

Paralelne s rozvojom feministických organizácií dochádzalo na za-
čiatku 20. storočia aj k postupným zmenám v legislatíve. Jedným z vý-
znamných bol zákon z roku 1907, ktorý zaviedol princíp, podľa ktorého
mohla vydatá žena voľne nakladať so svojím príjmom a pracujúcim že-
nám priznal právo samostatne spravovať mzdu získanú vlastnou prácou,
ako aj úspory z nej plynúce. Pred prijatím tohto zákona totiž príjmy

³⁵⁹ *Conseil national des femmes françaises: assemblée générale*. Paris 1903, s. 22. Do-
stupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6559626w/f11.item> (cit. 29. 3. 2026).

³⁶⁰ *Historique*. Conseil national des femmes françaises. Dostupné z: <https://cnff.fr/a-propos-de-nous/historique/> (cit. 15. 3. 2026).

³⁶¹ Preklad: Francúzska únia za volebné právo žien.

³⁶² Preklad: Medzinárodná asociácia žien za volebné právo. K jej založeniu viedla myš-
lienka vybudovať medzinárodné hnutie za volebné právo žien. Hlavnou hnacou silou
bola Carrie Chapman Cattová z *International Council of Women*, ktorá pristúpila k zalo-
ženiu novej organizácie na kongrese v Berlíne v roku 1904. (McMillan, J.F.: c.d., s. 206.)

³⁶³ McMillan, J.F.: c.d., s. 112.

vydatých žien podliehali kontrole ich manželov, pričom právna úprava z roku 1907 výrazne rozšírila mieru ich ekonomickej autonómie.³⁶⁴ Ďalším dôležitým krokom bola úprava otázky určenia otcovstva.³⁶⁵ Občiansky zákonník totiž jeho určovanie spravidla nepripúšťal, čo prispievalo k vysokému počtu slobodných matiek, nemanželských detí a k častému opúšťaniu detí. Zákon z roku 1912 preto opätovne umožnil určenie otcovstva, hoci len za prísne stanovených podmienok.³⁶⁶

2.4.2. Stupňovanie tlaku na volebné právo žien

Na začiatku 20. storočia sa v rámci feministického hnutia začali prejavovať vnútorné nesúlady. Umiernenosť CNFF vyvolávala nevôľu medzi radikálnejšími predstaviteľkami feministického hnutia, ktoré považovali volebné právo za najvyššiu prioritu a boli pripravené uchýliť sa k militantnejším prostriedkom, aby ho dosiahli. Ich odhodlanie navyše posilnil návrat Hubertine Auclertovej do politického zápasu.³⁶⁷

Rozhodnutie francúzskej vlády osláviť v roku 1904 sté výročie prijatia Občianskeho zákonníka zároveň podnietilo aktivistky k protestom proti tomu, čo považovali za samotný symbol útlaku žien. Marguerite Durandová zorganizovala zhromaždenie pre vyše 800 účastníkov, ktorí chceli vyjadriť svoje pobúrenie nad oficiálnymi oslavami. Prítomné rečníčky a účastníci vyjadrili požiadavku na zrušenie všetkých článkov tohto

³⁶⁴ Journal officiel de la République française, 15. 7. 1907, s. 4957. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62527129/f1.item> (cit. 2. 4. 2026).

³⁶⁵ Journal officiel de la République française, 17. 11. 1912, s. 9718. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6387749z/f1.item> (cit. 2. 4. 2026).

³⁶⁶ PERROT, M.: *Les féminismes en France: XIXe–XXe siècles*. Paris 1994, s. 6.

³⁶⁷ McMillan, J.F.: c.d., s. 205.

zákonníka, ktoré zakotvovali právnú podriadenosť a nespôsobilosť žien.³⁶⁸ Pre Auclertovú a Caroline Kauffmannovú³⁶⁹ takéto gesto nestačilo. Podľa nich nastal čas, aby francúzske feministky vyšli do ulíc, a približne päťdesiat z nich tak urobilo pri otvorení oficiálnych osláv. Iba hŕstka z nich však podporila Auclertovú v jej pokuse o rituálne spálenie výtlačku Občianskeho zákonníka na Place Vendôme, ktorému napokon zabránila polícia.³⁷⁰

Na myšlienky Hubertine Auclertovej nadviazala na začiatku 20. storočia Madeleine Pelletierová, prvá francúzska psychiatricka, ktorá sa postupne dostávala do popredia radikálneho feministického hnutia.³⁷¹ Pochádzala z chudobných pomerov, no napriek tomu sa jej podarilo zapísať na štúdium medicíny a získať lekársky diplom. Spočiatku jej nebolo umožnené uchádzať sa o stáž v ústavoch pre duševne chorých, avšak v roku 1903 jej bolo toto právo priznané a v tom istom roku úspešne, ako prvá žena, obhájila doktorát z psychiatrie. Vo svojich dielach sa venovala otázkam sexuality, právu na potrat, vzdelávaniu dievčat a kritike tradičného modelu rodiny, čím významne prispela k analýze postavenia žien v spoločnosti. V roku 1906 sa stala predsedníčkou ženskej socialistickej skupiny *La solidarité des femmes*.³⁷² Jej radikálne názory, najmä podpora práva na potrat a odmietanie inštitúcie manželstva, však neboli vždy

³⁶⁸ La Fronde, 1. 11. 1904, s. 1–2. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6706219j/f1.image> (cit. 29. 3. 2026).

³⁶⁹ Kauffmannová bola aktivistka a sufražetka, ktorá pred Pelletierovou zastávala funkciu predsedníčky organizácie *La Solidarité des femmes*. (McMillan, J.F.: c.d., s. 208.)

³⁷⁰ McMillan, J.F.: c.d., s. 206.

³⁷¹ Ripa, Y: c.d., s. 82.

³⁷² Preklad: Solidarita žien.

prijímané ani v rámci samotného feministického hnutia.³⁷³ Jej osobné angažovanie vo feministickom hnutí sa prejavovalo aj v jej vlastnom živote. Bola jednou z prvých žien, ktoré odmietli nosiť tradičné ženské oblečenie a namiesto toho nosila mužský odev, pričom tento postoj zároveň teoreticky zdôvodnila.³⁷⁴

K výrazným prejavom aktivity Pelletierovej patrila aj pouličná demonštrácia, ktorú počas komunálnych volieb v roku 1908 zorganizovala spolu s Auclertovou a Kauffmannovou. Denník *L'Action* o nej referoval nasledovne: „*Približne štyridsať sufražetiek včera zorganizovalo v rôznych štvrtiach pomerne búrlivú demonštráciu. Z námestia Clichy odišli v prenajatých autách a prešli rôzne volebné okrsky, rozdávali plagáty a tu a tam vyvolávali nepokoje. Na ulici Paul-Baudry okolo 13:45 desať z nich vtrhlo do volebnej miestnosti s výkrikmi: „Nech žije právo žien! Chceme voliť!“*“³⁷⁵ Neskôr v ten deň vtrhla Auclertová do radnice štvrtého obvodu, zmocnila sa volebnej urny, rozbila ju o zem a pošliapala hlasovacie lístky pred pobúrenými pracovníkmi, vyjadrujúc tak svoje rozhorčenie, že pochádzali výlučne od mužov. O týždeň neskôr, počas druhého kola volieb, Pelletierová tiež siahla po násilí. Keď jej bol odmietnutý vstup do volebnej miestnosti v piatom obvode, začala cez okno hádzať kamene.³⁷⁶

V rokoch 1910 až 1914 sa snahy o uznanie žien ako plnohodnotných občanok výrazne zintenzívnili. Parlamentné voľby v roku 1910 boli

³⁷³ Chadeffaud, C.: c.d., s. 279.

³⁷⁴ NORRIS, A.: *The Uncompromising Doctor Madeleine Pelletier: Feminist and Political Activist*. In: Holmes, D. – Tarr, C. (edd.): *A “Belle Époque”? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006, s. 51–52.

³⁷⁵ *L'Action*, 4. 5. 1908, s. 1. Dostupné z: <https://www.retronews.fr/journal/l-action/04-mai-1908/1/7d7abfc7-59d4-49ea-abfb-018f7e1fadac> (cit. 15. 3. 2026).

³⁷⁶ HAUSE, S. – KENNEY, A.: *The Limits of Suffragist Behavior: Legalism and Militancy in France, 1876–1922*. *The American Historical Review* 86, 1981, č. 4, s. 804. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1860134> (cit. 15. 3. 2026).

vnímané ako ďalšia príležitosť na zvýšenie viditeľnosti kampane za volebné právo, hoci radikálky a umiernené aktivistky sa naďalej nezhodovali v otázke taktiky. Členovia UFSF s podporou CNFF neboli ochotní presadzovať kandidatúru žien a uprednostňovali skôr zvolenie mužských poslancov, o ktorých bolo známe, že sympatizujú s ich vecou. A tak sa nakoniec Durandovej nádeje na kandidatúru žien vo všetkých parížskych obvodoch rozplynuli a kandidovali len štyri ženy, ona sama, Auclertová, Pelletierová a Kauffmannová.³⁷⁷ Všetky získali len obmedzený počet hlasov, pričom hlasovacie lístky s ich menami boli následne vyhlásené za neplatné.³⁷⁸

Ku koncu Belle Époque bolo povedomie žien o boji za politické práva už značne rozšírené. V roku 1914 usporiadal denník *Le Journal* simulované hlasovanie za volebné právo žien. Počas niekoľkých dní vydávali v novinách hlasovacie lístky s nápisom: „*Chcem voliť!*“, ktoré stačilo vystrihnúť, vyplniť, vložiť do obálky a následne: „*túto obálku odovzdať 26. apríla v ktoromkoľvek predajnom mieste, kníhkupectve alebo stánku, kde sa noviny Journal zvyčajne predávajú. Hlasovacie miestnosti budú zriadené vo vstupnej hale redakcie novín Journal alebo v priestoroch organizácií bojujúcich za volebné právo žien. Hlasy zaslané poštou v o frankovanej a uzavretej obálke budú prijímané do nedele 3. mája vrátane.*“³⁷⁹ Odozva bola obrovská. V prvý deň hlasovania prišlo vo volebných okrskoch v

³⁷⁷ McMillan, J.F.: c.d., s. 213–214.

³⁷⁸ Durandová získala 403 hlasov, Pelletierová 340 a Auclertová 590 hlasov. (*Le Journal des femmes: organe du mouvement féminin*, 1. 5. 1910, s. 1. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k23715536/f1.item.zoom#> (cit. 15. 3. 2026).)

³⁷⁹ *Le Journal*, 26. 4. 1914, s. 2. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75989139/f1.item> (cit. 16. 3. 2026).

Paríži vyjadriť podporu volebnému právu 16 819 žien.³⁸⁰ Po započítaní hlasov zaslaných poštou z celého Francúzska *Le Journal* uviedol, že získal 505 972 hlasov.³⁸¹ Verejná mienka sa tak výrazne posúvala v prospech žien.

Ďalším znakom pokroku bolo zhromaždenie za volebné právo, ktoré sa konalo 5. júla 1914 na počesť pamiatky Condorceta.³⁸² S touto myšlienkou prišla Séverine a dokonca aj CNFF a UFSF sa k nej napokon pripojili, keďže išlo o verejné vystúpenie na pamiatku feministického priekopníka. Podujatie bolo pôsobivým, hoci zriedkavým prejavom jednoty sufražetiek.³⁸³ V Orangerii v Tuileries sa zhromaždilo viac ako 5 000 účastníčok, ktoré v sprievode pokračovali k soche Condorceta, pred ktorou položili vence. Prejavy mali viaceré osobnosti, medzi nimi aj Pauline Rebourová, ktorá pripomenula úspechy, ktoré sa v priebehu roka podarilo dosiahnuť v boji za volebné právo žien a vyjadrila želanie, aby sa

³⁸⁰ *Le Journal*, 27. 4. 1914, s. 4. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7598914q/f1.image> (cit. 16. 3. 2026).

³⁸¹ *Le Journal*, 5. 5. 1914, s. 1. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75989228/f1.image> (cit. 16. 3. 2026).

³⁸² Condorcet bol jedným z mála mysliteľov osvietenstva, ktorí jasne presadzovali rovnosť práv medzi mužmi a ženami. Svoj postoj vysvetlil v diele *List meštiaka z New Havenu* z roku 1788 a v roku 1790 sa k nemu vrátil v článku uverejnenom v *Journal de la Société de 1789*. Ako rešpektovaný a aktívny člen Ústavodarného zhromaždenia sa Condorcet zasadzoval za udelenie občianstva ženám v mene princípu rovnosti, ktorý bol formulovaný v Deklarácii práv človeka a občana. (*Sur l'admission des femmes au droit de cité*. Bibliothèque nationale de France. Dostupné z: <https://essentiels.bnf.fr/fr/extraire/6b48931e-a434-4ad1-acb6-9c2324a56200-sur-admission-femmes-droit-cite> (cit. 15. 3. 2026).)

³⁸³ McMillan, J.F.: c.d., s. 215.

čoskoro zrealizovala Condorcetova myšlienka, ktorou bolo konečne udeliť ženám občianske práva.³⁸⁴

V roku 1914 panovali veľké očakávania, že by ženy mohli voliť už v roku 1916. Návrh zákona o volebnom práve žien v komunálnych voľbách, ktorý v roku 1906 predložil Paul Dussaussoy, si získaval podporu poslancov. Verejne ho odobrili napríklad Jean Jaurès, René Viviani, Paul Deschanel či Raymond Poincaré a počas volebného obdobia 1910–1914 sa k jeho podpore pridalo 238 poslancov. V februári 1914 sa návrh zákona po prvýkrát dostal na program snemovne. K tomu, aby sa stal zákonom, však bolo ešte ďaleko, oveľa ďalej, než si sufražetky uvedomovali, hoci ich optimizmus bol hmatateľný.³⁸⁵

V predvečer prvej svetovej vojny pôsobilo vo Francúzsku približne pätnásť tisíc aktívnych sufražistiek, pričom *Union française pour le suffrage des femmes* s približne dvanástimi tisícmi členiek tvorila jadro hnutia. Za volebné práva žien sa zasadzovalo aj približne dve desiatky menších organizácií.³⁸⁶

Netušili však, že vypuknutie prvej svetovej vojny čoskoro zásadne preruší ich úsilie. Vojna totiž presunula pozornosť spoločnosti od otázky práv žien k samotnému prežitiu národa a drvivá väčšina feministiek preto dobrovoľne pozastavila svoju činnosť, aby sa mohla zapojiť do vojnového úsilia. Prínos žien bol pritom všeobecne vnímaný ako mimoriadne významný, čo posilnilo presvedčenie, že po skončení konfliktu

³⁸⁴ Le Journal, 6. 7. 1914, s. 1. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75993495/f1.image> (cit. 16. 3. 2026).

³⁸⁵ HAUSE, S. – KENNEY, A.: c. d., s. 798.

³⁸⁶ Tamtiež, s. 781.

budú odmenené získaním volebného práva. Napriek týmto očakávaniám si však ženy na jeho udelenie museli počkať ešte niekoľko desaťročí.³⁸⁷

³⁸⁷ McMillan, J.F.: c.d., s. 216–217.

Záver

Obdobie Belle Époque, ktoré v kolektívnej pamäti pretrváva ako éra prosperity a elegancie, však v kontexte postavenia žien odhaľuje hlboké spoločenské rozpory. Ideály Tretej republiky o slobode a rovnosti totiž v každodennej realite narážali na pevné bariéry zákonov a tradícií, ktoré ženskú časť populácie systematicky znevýhodňovali.

Pre ženy z buržoázných vrstiev bol životný osud do veľkej miery vopred definovaný prísnyimi spoločenskými konvenciami. Ich vzdelanie nesmerovalo k rozvoju intelektu, ale k formovaniu do úlohy reprezentatívnych manželiek a obetavých matiek. Manželstvo pre ne nepredstavovalo citové naplnenie, ale predovšetkým ekonomickú a spoločenskú zmluvu, ktorá ich zároveň podľa Občianskeho zákonníka zbavovala plnej právnej spôsobilosti a podriadila manželovej moci.

Naopak, život žien z nižších sociálnych vrstiev bol určený najmä ekonomickou nutnosťou a sociálnou zraniteľnosťou. Práca v továrňach, obchodných domoch či domácej službe ich síce vyvádzala z domácej sféry, no neprinášala im finančnú nezávislosť. V dôsledku mzdovej diskriminácie bol ich príjem vnímaný len ako doplnkový, čo mnohé z nich, najmä slobodné ženy a vdovy, odsudzovalo na život na hranici chudoby alebo ich vystavovalo riziku prostitúcie. Tieto ženy tak čelili dvojitej záťaži: vyčerpávajúcej platenej práci a neustálemu tlaku na plnenie domácich povinností.

V tomto kontexte sa formovali emancipačné snahy, ktoré sa v sledovanom období postupne transformovali od individuálnych iniciatív k organizovanému masovému hnutiu. Zatiaľ čo osobnosti ako Hubertine Auclertová volili stratégiu priameho „útoku“ na systém a požadovali volebné právo ako základnú podmienku zmeny, umiernennejšie prúdy sa

sústredili na postupné legislatívne reformy v oblasti vzdelávania a občianskych práv. Významnú úlohu v tomto procese zohrala aj feministická tlač, najmä denník *La Fronde*, ktorý prispel k preneseniu ženskej otázky do centra verejnej debaty a k zmene vnímania žien z pasívnych objektov na aktívne účastníčky verejného života.

Belle Époque tak pre ženy nebola len „krásnou epochou“, ale predovšetkým obdobím premeny a postupného uvedomovania si vlastných práv. Hoci vypuknutie prvej svetovej vojny v roku 1914 násilne prerušilo sľubne sa rozvíjajúce hnutie za volebné právo, základy moderného postavenia žien vo francúzskej spoločnosti boli v tomto čase už neodvratne položené.

Táto práca ponúka kompaktný pohľad na život žien v období Belle Époque, ich realitu každodennosti a spôsob, akým sa postupne menila s nástupom emancipačných tendencií. V nadväznosti na stanovený cieľ práce možno konštatovať, že poukazuje na rôzne roviny postavenia žien v tomto období a zachytáva ich vývoj v širšom spoločenskom kontexte, čím prispieva k priblíženiu tejto problematiky domácemu čitateľovi.

Pramene a literatúra

Pramene

Periodická tlač

L'Action, 4. 5. 1908. Dostupné z: <https://www.retronews.fr/journal/l-action/04-mai-1908/1/7d7abfc7-59d4-49ea-abfb-018f7e1fadac> (cit. 15. 3. 2026).

La Citoyenne, 13. 2. 1881. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-02-13> (cit. 11. 3. 2026).

La Citoyenne, 20. 3. 1881. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-03-20> (cit. 11. 3. 2026).

La Citoyenne, 3. 4. 1881. Dostupné z: <https://bibliotheques-specialisees.paris.fr/ark:/73873/pf0000538600/1881-04-03> (cit. 29. 3. 2026).

Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 2. 5. 1880. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176551v/f43.item> (cit. 27. 3. 2026).

Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 1. 8. 1880. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176551v/f91.item> (cit. 27. 3. 2026).

Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 5. 11. 1882. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54176456k/f177.item> (cit. 10. 3. 2026).

Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 3. 8. 1884. Dostupné z:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t54172122h/f133.item> (cit. 10. 3. 2026).

Le Droit des femmes: revue mensuelle, politique, littéraire et d'économie sociale, 21. 7. 1889. Dostupné z:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t53985643/f165.item> (cit. 10. 3. 2026).

La femme libre, 1. 8. 1832. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k85525j/f2.item.texteImage> (cit. 27. 3. 2026).

Figaro: journal non politique, 9. 2. 1880. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k277369d/f1.image> (cit. 30. 3. 2026).

La Fronde, 11. 12. 1897. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6703122r> (cit. 14. 3. 2026).

La Fronde, 14. 1. 1898. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6703156j/f1.item.zoom> (cit. 14. 3. 2026).

La Fronde, 14. 2. 1898. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k67031873/f1.image> (cit. 4. 4. 2026).

La Fronde 20. 9. 1899. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6703770w/f1.image> (cit. 4. 4. 2026).

La Fronde, 21. 5. 1903. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6706102x/f1.item> (cit. 4. 4. 2026).

La Fronde, 1. 10. 1903. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6706206x/f1.item.r=blonds.zoom#> (cit. 13. 3. 2026).

La Fronde, 1. 11. 1904. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6706219j/f1.image> (cit. 29. 3. 2026).

Gazette nationale ou le Moniteur universel, 19. 11. 1793. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k44125026> (cit. 25. 2. 2026).

Le Journal, 26. 4. 1914. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75989139/f1.item> (cit. 16. 3. 2026).

Le Journal, 27. 4. 1914. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7598914q/f1.image> (cit. 16. 3. 2026).

Le Journal, 5. 5. 1914. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75989228/f1.image> (cit. 16. 3. 2026).

Le Journal, 6. 7. 1914. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k75993495/f1.image> (cit. 16. 3. 2026).

Le Journal des femmes: organe du mouvement féminin, 1. 5. 1910. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k23715536/f1.item.zoom#> (cit. 15. 3. 2026).

L'Opinion des femmes: liberté, égalité, fraternité pour tous et pour toutes, 10. 4. 1849. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k40377058/f1.image> (cit. 24. 2. 2026).

Le Rappel, 7. 2. 1880. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7530289w/f1.item.zoom> (cit. 29. 3. 2026).

Úradné, legislatívne a štatistické pramene

Annuaire statistique de la France. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1879. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5502900x/f59.item> (cit. 7. 2. 2026).

Annuaire statistique de la France. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1884. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5505415k/f39.item> (cit. 7. 2. 2026).

Annuaire statistique de la France. Ministère de l'agriculture et du commerce, Service de la statistique générale de France. Paris 1892.

Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5503236f/f70.item> (cit. 7. 2. 2026).

Annuaire statistique. Ministère du commerce, de l'industrie, des postes et télégraphes, Office du travail, Statistique générale de la France. Paris 1900. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5508621x/f59.item.zoom#> (cit. 9. 2. 2026).

Annuaire statistique. Ministère du commerce, de l'industrie, des postes et télégraphes, Office du travail, Statistique générale de la France. Paris 1905. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55052117/f194.item#> (cit. 8. 2. 2026).

Annuaire statistique. Ministère du commerce, de l'industrie, des postes et télégraphes, Office du travail, Statistique générale de la France. Paris 1909. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5504268q/f227.item#> (cit. 8. 2. 2026).

Baccalauréat. Règlement [décrets, lois et arrêtés]. Bulletin administratif de l'instruction publique 23, 1880. Dostupné z: https://education.persee.fr/doc/baip_1254-0714_1880_num_23_454_65490 (cit. 28. 3. 2026).

Code Napoléon: Édition originale et seule officielle. Paris 1807. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406276n/f8.item.texteImage> (cit. 4. 3. 2026).

Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. Conseil constitutionnel. Dostupné z: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789> (cit. 25. 3. 2026).

Journal officiel de la République française, 19. 7. 1880. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6224055f> (cit. 5. 3. 2026).

Journal officiel de la République française, 22. 12. 1880. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2096661g/f1.item> (cit. 2. 4. 2026).

Journal officiel de la République française. Lois et décrets, 1. 7. 1881. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6223310k/f1.item> (cit. 27. 3. 2026).

Journal officiel de la République française, 30. 7. 1881. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6223338n/f2.item> (27. 2. 2026).

Journal officiel de la République française. Lois et décrets, 29. 7. 1884. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6412221x> (cit. 2. 4. 2026).

Journal officiel de la République française, 15. 7. 1907. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62527129/f1.item> (cit. 2. 4. 2026).

Journal officiel de la République française, 17. 11. 1912. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6387749z/f1.item> (cit. 2. 4. 2026).

Rapports sur l'application des lois réglementant le travail en 1906. Ministère du Travail et de la Prévoyance sociale, Direction du Travail. Paris 1907. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bc6p06z2dj8.r=R%C3%A9sultats%20statistiques%20du%20recensement%20g%C3%A9n%C3%A9ral%20de%20la%20population%20effectu%C3%A9%20le%204%20mars%201906?rk=21459;2#> (cit. 19. 1. 2026).

Résultats statistiques du recensement général de la population effectué le 4 mars 1906. Tome 2: Population présente, régions du Nord, de l'Est et du Sud-Est. Paris 1909. Dostupné z: <https://bibnum-patrimoniaire.univ-grenoble-alpes.fr/items/show/790#?c=0&m=0&s=0&cv=0&xywh=-868%2C-1%2C4129%2C3135> (cit. 11. 2. 2026).

Résumé du règlement général; Institutions philanthropiques en faveur du personnel. Au Bon Marché, Maison Aristide Boucicaut. Paris 1894. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1050508/f5.item> (cit. 19. 1. 2026).

Dobová odborná literatúra

AUCLERT, H.: *Les femmes arabes en Algérie.* Paris 1900. Dostupné z : <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5461656c/f6.item> (cit. 13. 3. 2026).

AUCLERT, H.: *Les femmes au gouvernail.* Paris 1923. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bd6t5379959p/f7.item.texteImage> (cit. 2. 4. 2026).

BENOIST, C.: *Les ouvrières de l'aiguille à Paris: notes pour l'étude de la question sociale.* Paris 1895. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k823587/f6.item> (cit. 11. 1. 2026).

COMBES, É.: *Une campagne laïque: 1902–1903.* Paris 1904. Dostupné z : <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k760345/f10.item.texteImage> (cit. 13. 2. 2026).

COMMENGE, O.: *Hygiène sociale. La prostitution clandestine à Paris.* Paris 1897. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6523507h/f5.item> (cit. 24. 1. 2026).

DERAISMES, M.: *Ève dans l'humanité.* Paris 1891. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k629454/f3.item> (cit. 24. 2. 2026).

D'HAUSSONVILLE, G.-P.-O.: *Misère et remèdes: études sociales.* 2e édition. Paris 1892. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55030390/f2.item.texteImage> (cit. 21. 1. 2026).

DIESBACH, Ctess: *Enseignement ménager: la nécessité, la nature, le programme, la directrice, les résultats de cet enseignement.* Paris 1914.

Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/727475423/Enseignement-menager-la-necessite-Diesbach-Ctesse-bpt6k5579794d> (cit. 14. 11. 2025).

GOUGES, O.: *Les droits de la femme*. Paris 1791. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k426138/f5.item> (cit. 25. 2. 2026).

LEROY-BEAULIEU, P.: *Le travail des femmes au XIXe siècle*. Paris 1873. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k86365g/f1.item> (cit. 9. 2. 2026).

LITTRÉ, É.: *Dictionnaire de la langue française. Tome 2*. Paris 1873–1874. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406698m/f1142.item.texteImage> (cit. 11. 2. 2026).

PROUDHON, P.-J.: *Système des contradictions économiques, ou Philosophie de la misère. Tome 2*. Paris 1867. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65348482/f11.item.texteImage> (cit. 20. 11. 2025).

SCHIRMACHER, K.: *Le Travail des femmes en France*. Le Musée social. Mémoires & Documents (supplément aux Annales) 1902. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5489560z/f2.item.texteImage> (cit. 15. 1. 2026).

SIMON, J.: *L'ouvrière*. 4e édition. Paris 1862. Dostupné z: <https://archive.org/details/louvrirepajul00simouoft/page/n5/mode/2up> (cit. 12. 2. 2026).

Zápisy z kongresov

Congrès français et international du droit des femmes. Paris 1889. Dostupné z: <https://archive.org/details/congrsfranais00unkngoog/page/n9/mode/2up?ref=ol> (cit. 28. 3. 2026).

Congrès international du droit des femmes. Actes. Compte-rendu des séances plénières. Paris 1878. Dostupné z: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/17094/1/4Alt393.pdf> (cit. 28. 3. 2026).

Conseil national des femmes françaises: assemblée générale. Paris 1903.

Dostupné z: [https://gal-](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6559626w/f11.item)

[lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6559626w/f11.item](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6559626w/f11.item) (cit. 29. 3. 2026).

Dobová beletria

BASHKIRTSEFF, M.: *Journal de Marie Bashkirtseff. Tome 2.* Paris 1890.

Dostupné z: [https://gal-](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113055v/f1.item.r=trente)

[lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113055v/f1.item.r=trente](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113055v/f1.item.r=trente) (cit. 14. 11. 2025).

BEAUVOIR, S. de: *Pamäti slušného dievčaťa.* Bratislava 2025.

DARIEN, G.: *La belle France.* Paris 1901. Dostupné z: [https://gal-](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5727750q/f5.item.texteImage)

[lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5727750q/f5.item.texteImage](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5727750q/f5.item.texteImage) (cit. 24. 1. 2026).

DUMAS FILS, A.: *L'homme-femme. Réponse à M. Henri d'Ideville.* Paris 1872. Dostupné z: <https://archive.org/details/lhomme-femme01madumas/page/n7/mode/2up> (cit. 27. 3. 2026).

MIRBEAU, O.: *Journal d'une femme de chambre.* Paris 1900. Dostupné z: [https://archive.org/de-](https://archive.org/details/tails/afd8650.0001.001.umich.edu/page/n1/mode/2up)
[tails/afd8650.0001.001.umich.edu/page/n1/mode/2up](https://archive.org/details/tails/afd8650.0001.001.umich.edu/page/n1/mode/2up) (cit. 20. 1. 2026).

YVER, C.: *Princesses de science.* Paris 1940. Dostupné z: [https://gal-](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33527474/f7.item)
[lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33527474/f7.item](https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33527474/f7.item) (cit. 15. 11. 2025).

ZOLA, É.: *Au Bonheur des dames.* Paris 1883. Dostupné z: [https://fr.wi-](https://fr.wikisource.org/wiki/Au_bonheur_des_dames)
[kisource.org/wiki/Au_bonheur_des_dames](https://fr.wikisource.org/wiki/Au_bonheur_des_dames) (cit. 19. 1. 2026).

Literatúra

BYEON, K.: *Les Ouvrières de Paris, travail et famille (1872–1914).* Ville-neuve d'Ascq 1999.

COHEN, Y.: *Le Conseil national des femmes françaises (1901–1939) Ses fondatrices et animatrices juives.* Archives Juives 44, 2011, č. 1. Dostupné

z: <https://shs.cairn.info/revue-archives-juives1-2011-1-page-83?lang=fr&tab=texte-integral> (cit. 15. 3. 2026).

FOLEY, S. K.: *Women in France since 1789: the meanings of difference*. Basingstoke 2004.

GUBIN, E. – JACQUES, C. – ROCHEFORT, F. – STUDER, B. – THÉBAUD, F. – ZANCARINI-FOURNEL, M. (edd.): *Le Siècle des féminismes*. Paris 2004. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/302182791_Le_Siecle_des_feminismes (cit. 25. 2. 2026).

HAUSE, S. – KENNEY, A.: *The Limits of Suffragist Behavior: Legalism and Militancy in France, 1876–1922*. The American Historical Review 86, 1981, č. 4. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1860134> (cit. 15. 3. 2026).

HIRSCH, A.: *Classer les individus selon leur participation au système productif: les « actifs » et les « inactifs » à la fin du XIXe siècle en France*. Population (édition française) 77, 2022, č. 1. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-population-2022-1-page-117?lang=fr> (cit. 8. 2. 2026).

HOLMES, D. – TARR, C. (edd.): *A “Belle Époque”? Women in French Society and Culture 1890–1914*. New York–Oxford 2006.

CHADEFAUD, C.: *Histoire des femmes en France: de la Renaissance à nos jours*. Paris 2023.

LE GUENNEC, F. – ZMELTY, N.-H. (edd.): *La Belle Époque des femmes: 1889–1914*. Orléans 2012.

LEROUX HUGON, V. – POIRIER, J. – RICOU, P.: *L’histoire de l’École d’infirmières de la Salpêtrière*. Histoire des sciences médicales 31, 1997, č. 2. Dostupné z: <https://numerabilis.u-paris.fr/ressources/pdf/sfhm/hsm/HSMx1997x031x002/HSMx1997x031x002x0189.pdf> (cit. 13. 2. 2026).

LESSELIER, C.: *Employées de grands magasins à Paris (avant 1914)*. Le Mouvement social, 1978, č. 105. Dostupné z:

https://www.jstor.org/stable/3777552?if_data=e30%3D&seq=1 (cit. 17. 2. 2026).

MARCOVICH, M.: *Parisiennes: de Marie Stuart à Simone de Beauvoir, ces femmes qui ont inspiré les rues de Paris*. Paris 2011.

MARTIN-FUGIER, A.: *La place des bonnes: la domesticité féminine à Paris en 1900*. Paris 2004.

MARTIN-FUGIER, A.: *La bourgeoise: femme au temps de Paul Bourget*. Paris 2007.

MCBRIDE, T. M.: *A Woman's World: Department Stores and the Evolution of Women's Employment, 1870–1920*. French Historical Studies 10, 1978, č. 4. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/286519?seq=1> (cit. 17. 2. 2026).

MCMILLAN, J. F.: *France and women, 1789–1914: gender, society and politics*. London–New York 2003.

MOSES, C. G.: *French feminism in the nineteenth century*. Albany 1984.

PACAUD, S.: *La condition de la femme à la Belle Époque: à travers la carte postale*. Romorantin 2003.

PERROT, M.: *Les féminismes en France: XIXe–XXe siècles*. Paris 1994.

PERROT, M.: *La vie de famille au XIXe siècle*. Paris 2015.

RANVIER, A.: *Une féministe de 1848: Jeanne Deroin*. Bulletin de la Société d'histoire de la Révolution de 1848 4, 1908, č. 24. Dostupné z: https://www.persee.fr/doc/r1848_1155-8814_1908_num_4_24_1883 (cit. 27. 3. 2026).

RETAILLAUD-BAJAC, E.: *La Parisienne: histoire d'un mythe: du siècle des Lumières à nos jours*. Paris 2020.

RIPA, Y.: *Les femmes, actrices de l'histoire: France, de 1789 à nos jours*. Paris 2010.

VACULÍK, J. – ČAPKA, F.: *Úvod do studia dějepisu a historický proseminář*. Brno 2011.

VANPÉE, Janie: *Performing Justice: The Trials of Olympe de Gouges*.

Theatre Journal 51, 1999, č. 1. Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/25068623> (cit. 26. 3. 2026).

VIVIANI, R. – ROBERT, H. – MEURGÉ, A.: *Cinquante-ans de féminisme:*

1870–1920. Paris 1921. Dostupné z: [https://gal-](https://gal-lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k83022n/f2.item)

[lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k83022n/f2.item](https://gal-lica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k83022n/f2.item) (cit. 25. 2. 2026).

Internetové zdroje

Émile Combes. Sénat. Dostupné z: [https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/default-](https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/default-0828a4dd4d0098449b6b3e5e104c53fe/emile-combes.html)

[0828a4dd4d0098449b6b3e5e104c53fe/emile-combes.html](https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/default-0828a4dd4d0098449b6b3e5e104c53fe/emile-combes.html) (cit. 24. 3. 2026).

La femme mariée avait le statut de mineure au même titre que les enfants. Le site officiel du Gouvernement. Dostupné z:

<https://www.info.gouv.fr/actualite/la-femme-mariee-avait-le-statut-de-mineure-au-meme-titre-que-les-enfants> (cit. 20. 11. 2025).

Historique. Conseil national des femmes françaises. Dostupné z:

<https://cnff.fr/a-propos-de-nous/historique/> (cit. 15. 3. 2026).

Larousse. Dostupné z: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/hyst%C3%A9rie/41298> (cit. 11. 2. 2026).

Les lois scolaires de Jules Ferry. Sénat. Dostupné z: <https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/les-lois-scolaires-de-jules-ferry/dossier-dhistoire-les-lois-scolaires-de-jules-ferry.html> (cit. 5. 3. 2026).

RIPA, Y.: *Regulating Prostitution*. Encyclopédie d'histoire numérique de l'Europe. Dostupné z: <https://ehne.fr/en/node/12460> (cit. 13. 2. 2026).

Sur l'admission des femmes au droit de cité. Bibliothèque nationale de France. Dostupné z: <https://essentiels.bnf.fr/fr/extrait/6b48931e-a434-4ad1-acb6-9c2324a56200-sur-admission-femmes-droit-cite> (cit. 15. 3. 2026).
